

STAN OSTOI PTAKÓW W POLSCE RAPORT Z LAT 2008-2010

Spis treści

WSTĘP	3
PODSTAWOWE INFORMACJE	5
MONITORING OSTOI PTAKÓW	6
OSTOJE PTAKÓW A NATURA 2000	7
OPIEKUNOWIE OSTOI PTAKÓW	9
SCHEMAT MONITORINGU OSTOI PTAKÓW	11
WYNIKI MONITORINGU	13
STAN OSTOI PTAKÓW	13
STAN POPULACJI WYBRANYCH GATUNKÓW PTAKÓW OSTOJACH PTAKÓW IBA	16
PRESJA	25
ODPOWIEDŹ	26
PRZYKŁADY ZAGROŻEŃ W OSTOJACH	28
ODPOWIEDŹ OTOP NA ZAGROŻENIA W OSTOJACH	44
JAK DZIAŁALI OPIEKUNOWIE W OSTOJACH?	50
MONITORING	50
DZIAŁANIA OCHRONNE	54
EDUKACJA	55
INTERWENCJE	57
REKOMENDACJE	60
BIBLIOGRAFIA	63
PODZIĘKOWANIA	64

Zespół redakcyjny: Maria Jujka-Radziejcz, Tomasz Wilk

Przygotowanie map: Tomasz Chodkiewicz

Sugerowany sposób cytacji: Jujka M., Wilk T. Stan ostoi ptaków w Polsce - raport z lat 2008-2010. (2012) OTOP, Marki.

WSTĘP

Światowe i europejskie raporty alarmują - różnorodność biologiczna na świecie jest poważnie zagrożona. W wyniku działalności człowieka gatunki wymierają na niespotykaną dotychczas skalę, 60% ekosystemów na świecie jest zdegradowanych, bądź użytkowanych w sposób niezrównoważony (FAO 2010), w Unii Europejskiej jedynie 17 % siedlisk i gatunków znajduje się w korzystnym stanie ochrony.

Należy zdawać sobie sprawę, że utrata różnorodności biologicznej to nie tylko problem ekologiczny, ale zjawisko mające poważne konsekwencje społeczne i ekonomiczne. Zdrowe ekosystemy oferują ogromny zakres dóbr i usług „za darmo”- tj. wodę, drewno, pożywienie, ochronę przeciwpowodziową i wiele innych, zatem ich zachowanie ma fundamentalne znaczenie dla dobrobytu ludzi i zrównoważonego dostępu do zasobów naturalnych.

Cel Unii Europejskiej dotyczący zatrzymania spadku różnorodności biologicznej do 2010 r. nie został osiągnięty, w związku z czym działania na rzecz ochrony przyrody muszą być kontynuowane. Znalazło to swój wyraz zarówno w konkluzjach 10 Międzynarodowej Konferencji Stron Konwencji o Różnorodności Biologicznej (Nagoia 2011), jak i w nowej unijnej strategii na rzecz ochrony różnorodności biologicznej do roku 2020. Oba dokumenty wskazują na wyraźną potrzebę inwestowania w ochronę ekosystemów i dostarczanych przez nie usług, co jest znacznie lepszym rozwiązaniem, niż płacenie za drogie rozwiązania zastępcze w przyszłości, kiedy tych usług zabraknie.

Nowa strategia unijna podkreśla potrzebę poprawy efektywności zarządzania obszarami w ramach sieci Natura 2000 i precyzyjnie określa główne cele na najbliższą dekadę. Pierwszym z nich jest zwiększenie o 100 % liczby siedlisk oraz o 50 % liczby gatunków chronionych na mocy dyrektywy siedliskowej wykazujących poprawę stanu ochrony, a także zwiększenie o 50 % liczby gatunków chronionych na mocy dyrektywy ptasiej wykazujących bezpieczny lub lepszy stan ochrony.

Międzynarodowy program ostoi ptaków IBA (Important Bird Areas), koordynowany przez BirdLife International, a w poszczególnych krajach przez krajowych partnerów tej organizacji - w Polsce Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, zakłada w pierwszym etapie wyznaczenie ostoi ptaków, a

następnie regularny monitoring stanu przyrodniczego ostoi oraz występujących w nich zagrożeń.

Monitoring wskazuje zmiany zachodzące w ostojach, ułatwiając ocenę wpływu polityk i działań Unii Europejskiej na różnorodność biologiczną w Europie. Tym samym pomaga kontrolować postępy w kierunku wyznaczonych celów i wypełniać międzynarodowe zobowiązania.

Niniejszy raport prezentuje podsumowanie wyników monitoringu ostoi ptaków w Polsce, prowadzonego w latach 2008-2010, w ramach projektu: „Monitoring i społeczna ochrona ostoi ptaków w Polsce”. Celem tego dokumentu jest zwrócenie uwagi opinii publicznej na zmiany, jakim podlegają zasoby przyrodnicze w ostojach ptaków, analiza czynników zagrażających w największym stopniu gatunkom i siedliskom oraz określenie priorytetów w działaniach interwencyjnych i ochronnych.

Aktualnie, trwają w Polsce prace nad Planami Zadań Ochronnych dla obszarów Natura 2000. Będą to dokumenty o kluczowym znaczeniu dla polskiej przyrody, a od ich jakości zależeć będzie bezpieczeństwo ostoi ptaków.

Niezwykle ważne jest, aby w procesie opracowywania tych dokumentów, wykorzystywane były informacje pochodzące z monitoringu ostoi ptaków, a społeczni opiekunowie ostoi zaangażowani byli w ich tworzenie. Mamy nadzieję, że ten i kolejne raporty będą dobrym źródłem informacji o kondycji ostoi ptaków, i dzięki temu będą stanowiły skuteczne narzędzie do rzecznictwa i zdobywania funduszy na prowadzenie działań ochronnych w ostojach.

Maria Jujka Radziewicz
Koordynator
ds. ochrony ostoi ptaków (IBA)

Oddajemy do rąk Czytelników pierwszą publikację oceniającą w kompleksowy sposób stan ostoi ptaków IBA w Polsce. Zważywszy, że ostoje te są zasadniczo tożsame z siecią obszarów „ptasich” Natura 2000, są to bez wątpienia dane potrzebne. Jednym z największych wyzwań ochrony przyrody jest dzisiaj właściwe planowanie działań ochronnych na obszarach Natura 2000.

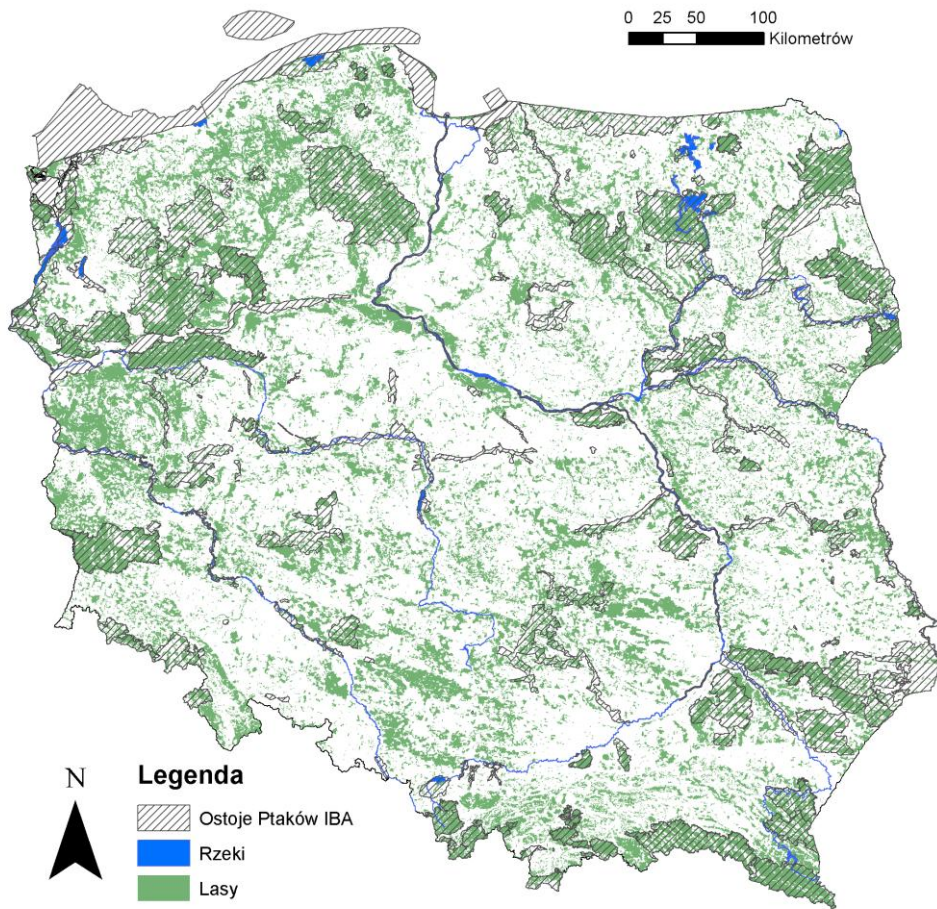
Niniejszy raport zdecydowanie może w tym pomóc, wskazując stan tych obszarów, a także rodzaje presji jakiej są one poddawane. Nasza publikacja w szczególności podsumowuje wiedzę dotyczącą zagrożeń w ostojach ptaków, wskazując gdzie znajdują się najsłabsze punkty sieci Natura 2000 w Polsce. Wskaźniki opisujące ostoje ptaków prezentowane w tym raporcie są stosunkowo proste, co związane jest ze sposobem ich kodowania i analizy. Bez wątpienia więc mają one ograniczone

zastosowanie na poziomie poszczególnych ostoi. Pozwalają one jednak w syntetyczny sposób opisywać procesy dotyczące zasoby przyrodnicze ostoi ptaków w szerszym, regionalnym czy krajowym ujęciu. Pamiętając o tym, że dane monitoringowe powinny służyć lepszemu planowaniu działań ochronnych, mam nadzieję, że dokument ten będzie swojego rodzaju „drogowskazem” jak efektywniej chronić przyrodę w obszarach Natura 2000 – najcenniejszych przyrodniczo miejscach w naszym kraju.

*dr Tomasz Wilk
Koordynator projektu Ptaki Karpat*

Mapa ostoi ptaków (IBA) w Polsce

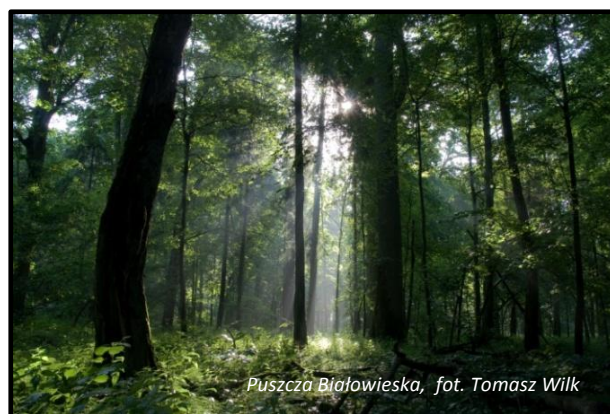
Ostoje ptaków (IBA), fot. Tomasz Wilk

PODSTAWOWE INFORMACJE

Ostoje ptaków IBA (Important Bird Areas) to obszary o międzynarodowym znaczeniu dla ochrony ptaków, wskazujące miejsca, gdzie w pierwszej kolejności powinny skupić się działania mające na celu zachowanie ptaków i ich siedlisk. Są to miejsca występowania zagrożonych gatunków ptaków, gatunków o ograniczonym zasięgu, ugrupowań ptaków charakterystycznych dla jednego biomu lub dużych koncentracji ptaków migrujących i zimujących. Identyfikacja ostoi ptaków IBA nie jest równoznaczna z ochroną danego terenu – jest to wskazanie, że dany obszar jest kluczowy dla efektywnej ochrony ptaków w skali międzynarodowej i powinien być on chroniony w ramach istniejących form ochrony obszarowej w poszczególnych krajach. Na terenie Unii Europejskiej ostoje ptaków IBA traktowane są jako obszary referencyjne przy wyznaczaniu obszarów specjalnej ochrony ptaków w ramach sieci Natura 2000.

Program ostoi ptaków IBA ma zasięg międzynarodowy - na świecie wyznaczono już ok. 11 000 ostoi w blisko 200 krajach, tworząc największą sieć obszarów priorytetowych dla efektywnej ochrony ptaków, a także całej różnorodności biologicznej. W Polsce wyznaczono dotychczas 174 ostoje ptaków, które zajmują ok. 20% powierzchni kraju. Większość z tych ostoi (144 ze 174, 83 %) jest obecnie chroniona jako obszary specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, a pozostałe powinny zostać włączone do sieci Natura 2000 w możliwie najkrótszym czasie. Wyznaczanie ostoi ptaków odbywa się na podstawie ścisłych, ilościowych kryteriów stworzonych przez BirdLife International. Kryteria te podzielone zostały na kategorie, dzięki którym można wyróżniać miejsca o znaczeniu globalnym (kryteria z grupy A), regionalnym - europejskim (kryteria z grupy B) i subregionalnym (kryteria z grupy C). Szczególne znaczenie w Polsce mają kryteria z grupy C – operują one na poziomie Unii Europejskiej, wskazując obszary o znaczeniu wspólnotowym, które powinny być chronione w ramach sieci Natura 2000.

Ostoje ptaków obejmują zarówno łąkowiska, miejsca przystankowe podczas migracji, jak i żerowiska, czy miejsca zimowania – tworząc kompleksową sieć zapewniającą ochronę wybranych gatunków ptaków na każdym etapie ich życia.

Chociaż ostoje wyznaczone są z reguły dla gatunków rzadkich i zagrożonych, są jednocześnie miejscem występowania całych zespołów znacznie pospolitszych ptaków oraz cennych gatunków innych zwierząt, roślin i siedlisk przyrodniczych.

Wyznaczanie ostoi ptaków ma więc dużo szerszy wymiar – pełnią one funkcję „parasola” ochronnego także dla innych grup organizmów i całych ekosystemów.

Ostoje ptaków IBA w Polsce są miejscami liczego występowania gatunków zagrożonych w skali globalnej i regionalnej. Aż 102 ostoje (58%) zostały wytypowane m.in. ze względu na liczne występowanie gatunków zagrożonych w skali globalnej. W przypadku 3 z tych gatunków (podgorzałka, orlik grubodzioby, wodniczka), ich cała populacja krajowa zlokalizowana jest w ostojach ptaków.

Spośród gatunków zagrożonych w skali Unii Europejskiej (wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej), 62 gatunki kwalifikowały obszary jako ostoje ptaków IBA, a średnio 35 gatunków z Załącznika I DP stwierdzano w polskich ostojach IBA. Polska grupuje znaczącą (powyżej 5%) część populacji globalnej dla co najmniej 7 gatunków, oraz w przypadku 36 gatunków znaczącą część populacji europejskiej (8 z nich zagrożonych jest w skali Unii Europejskiej). Nasz kraj jest zatem szczególnie odpowiedzialny za ich ochronę w skali międzynarodowej, a ich efektywna ochrona odbywać się musi poprzez zachowanie właściwego stanu ostoi ptaków IBA.

MONITORING OSTOI PTAKÓW

Program monitoringu ostoi ptaków IBA jest częścią szerszej strategii monitoringowej BirdLife International, obejmującej także monitoring zagrożonych gatunków (m.in. przygotowywanie Czerwonych List zagrożonych gatunków ptaków dla Międzynarodowej Rady Ochrony Przyrody) oraz monitoring pospolitych gatunków ptaków (Common Bird Monitoring, w Polsce Monitoring Pospolitych Ptaków Lęgowych). Tak rozbudowany system monitoringu, obejmujący gatunki, siedliska oraz obszary, ma na celu uzyskanie kompleksowych danych o kondycji ptaków na świecie.

Monitoring pozwala odpowiedzieć na pytanie - jak zmieniają się zasoby przyrodnicze danego obszaru i w konsekwencji, co można zrobić aby w przypadku ich ubożenia, efektywnie je chronić. Nie jest więc celem samym w sobie - zbieranie danych monitoringowych w trakcie kontroli terenowych jest etapem wstępnym do ochrony zasobów przyrodniczych.

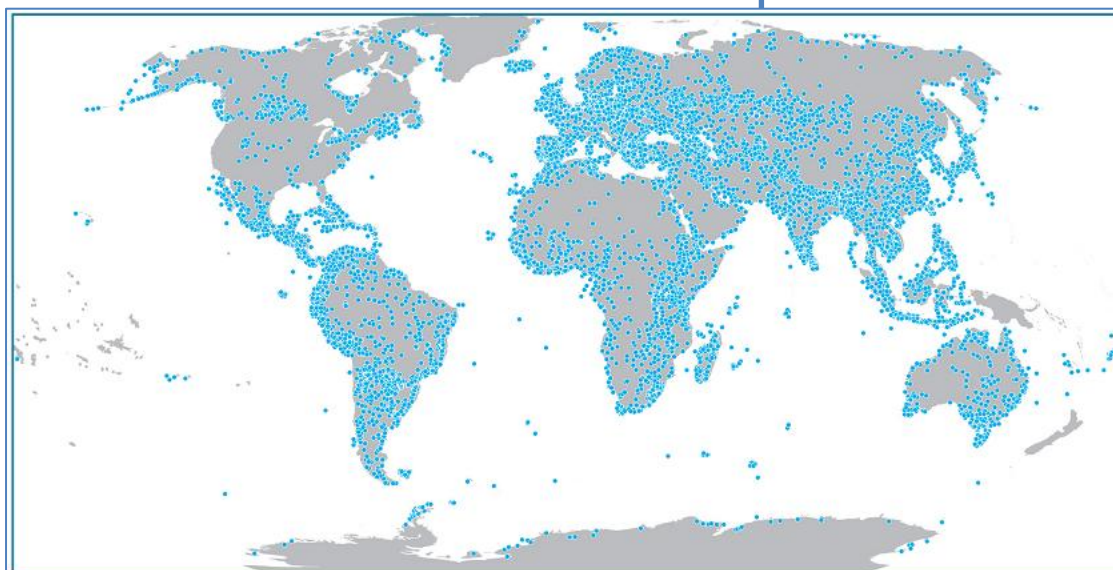

Na poziomie poszczególnych ostoi ptaków, monitoring:

- dostarcza informacji o zagrożeniach w ostoi – co umożliwia odpowiednie zaplanowanie działań ochronnych oraz interweniowanie w sytuacji działań bezpośrednio zagrażających występującym tam gatunkom i siedliskom
- sygnalizuje, które elementy przyrodnicze ostoi najszybciej ubożają – wskazując priorytety w ochronie zasobów przyrodniczych ostoi
- dostarcza danych o efektywności działań ochronnych – wskazuje czy podejmowane przez nas działania mające na celu ochronę zasobów przyrodniczych rzeczywiście działają

Na poziomie krajowym i międzynarodowym, monitoring pozwala na:

- uzyskanie informacji o trendach różnorodności biologicznej na poziomie ponadregionalnym, co umożliwia planowanie ochrony wybranych elementów przyrodniczych w szerszej skali,
- wypracowywanie zmian legislacyjnych dotyczących ochrony środowiska naturalnego oraz daje narzędzie do rzecznictwa i zdobywania funduszy na rzeczy ochrony zasobów naturalnych
- uzyskanie informacji o rozmieszczeniu i liczebności gatunków „specjalnej troski” - rzadkich/ zagrożonych, których populacje skupione są z reguły na terenie ostoi ptaków IBA

Sieć ostoi ptaków IBA obejmuje już ponad 11000 obszarów na całym świecie; źródło: BirdLife International

OSTOJE PTAKÓW A NATURA 2000

Dobłą praktyką w państwach członkowskich Unii Europejskiej stało się wyznaczanie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 w oparciu o katalogi ostoi ptaków IBA. Takie podejście zostało usankcjonowane dwoma precedensowymi wyrokami ETS, które wymagały objęcia ochroną w ramach sieci Natura 2000 obszarów wskazanych przez państwa członkowskie jako ostoje IBA.

W Polsce, prace nad utworzeniem sieci Natura 2000 rozpoczęły się na cztery lata przed akcesją do UE – w 2000 roku. Wstępna koncepcja opierała się na krajowym systemie obszarów chronionych, bazie danych o pokryciu terenu Polski – CORINE oraz liście ostoi ptaków o znaczeniu europejskim przygotowanej przez OTOP w 1994 roku, w publikacji ***Ostoje Ptaków w Polsce (Gromadzki i in., 1994.)***. Do prac nad siecią powołano zespoły przyrodników z różnych środowisk naukowych i organizacji pozarządowych. Efektem ich pracy była lista 279 obszarów siedliskowych i 141 ptasich.

W kwietniu 2004 Minister Środowiska przekazał Komisji Europejskiej znacznie okrojoną listę 184 proponowanych specjalnych obszarów ochrony siedlisk i 72 obszarów specjalnej ochrony ptaków. Reagując na okrojenie listy przez rząd, organizacje pozarządowe zdecydowały się na przygotowanie alternatywnej propozycji tzw. *Shadow List*. OTOP przygotował część dotyczącą ptaków na podstawie opublikowanej wcześniej książki ***Ostoje Ptaków o znaczeniu europejskim w Polsce (Sidło i in., 2004)***. Publikacja ta wraz z *Shadow List* została potraktowana przez Komisję Europejską jako oficjalna skarga na niepełną propozycję rządową i tym samym nowo proponowane obszary podlegały takiej samej ochronie jak te zgłoszone przez polski rząd. Po kilku nieskutecznych ostrzeżeniach, KE wniosła skargę do ETS o niewystarczające wyznaczenie Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków (OSOP) przez

Polskę. W związku z tym, do końca 2008 Minister Środowiska wyznaczył w drodze rozporządzenia wszystkie obszary proponowane przez OTOP oraz dodatkowo Puszcę Sandomierską - czyli łącznie 141 ostoi. W latach 2008-2010 OTOP podjął trud kolejnego uzupełnienia listy obszarów spełniających kryteria ostoi ptaków IBA. Zebrano najnowsze dane inwentaryzacyjne od ornitologów i organizacji pozarządowych z całego kraju. Po ich weryfikacji, powstała lista 34 nowych ostoi, w tym wyznaczona już wcześniej przez rząd Puszcza Sandomierska. Nowy wykaz ostoi został opublikowany w 2010 roku w książce ***Ostoje Ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce (Wilk i in., 2010)***.

W lutym 2011 r. ukazało się rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. wyznaczające kolejne obszary OSOP: Góry Izerskie, Sudety Wałbrzysko-Kamiennogórskie, Bagno Pulwy oraz nieznacznie powiększające jeden z istniejących OSO - Ostoja Warmińska. Te trzy nowe obszary zostały wyznaczone w celu kompensacji strat, które poniosły siedliska ptaków na skutek inwestycji, takich jak: autostrada A4 w Borach Dolnośląskich oraz zalesienia w ostoi Warmińskiej. Aktualnie trwa proces wyznaczania kolejnego obszaru – Dolina Przysowy i Słudwi, którego zakończenie przewidywane jest na koniec 2012 roku.

Obecnie na terenie Polski ptasia część sieci Natura 2000 składa się ze 144 obszarów specjalnej ochrony ptaków, a więc 30 ostoi ptaków wciąż wymaga objęcia ochroną prawną w ramach sieci Natura 2000. OTOP prowadzi w tej kwestii rozmowy z Generalną Dyrekcją Ochrony Środowiska, mając nadzieję, że włączenie tych cennych obszarów do sieci pozostaje tylko kwestią czasu.

Pośród 30 nowo proponowanych ostoi IBA są obszary tak cenne dla ptaków jak Zbiornik Siemianówka, gdzie stwierdzano jedne z większych w kraju koncentracje ptaków blaszkodziobych i siewkowatych w okresie migracji, Dolina Dolnego Wieprza, będąca jedną z czterech najważniejszych ostoi lęgowych rycyka, czy Ostoja Kurpiowska – najważniejsza ostoja kraski w kraju. W poniższej tabeli dwie ostoje - Mierzeję Wiślaną i Półwysep Helski potraktowano indywidualnie ze względu na ich specyficzny charakter.

Są to dwa najważniejsze w Polsce korytarze migracyjne dla ptaków szponiastych i jedyne w Polsce

PL139	BESKID ŚLĄSKI
PL140	BESKID WYSPOWY
PL141	BUCZYNY GRZĘDY SOKALSKIEJ
PL142	DOLINA CZARNEJ
PL143	DOLINA DOLNEGO SANU
PL144	DOLINA DOLNEGO WIEPRZA
PL146	DOLINA STOBRAWY
PL147	DOLINA WIDAWY I OLEŚNICY
PL149	JEZIORO KARAŚ
PL150	KUŹNICA WARĘŻYŃSKA
PL151	LASY RADŁOWSKIE
PL152	LASY SIENIAWSKIE
PL154	NIECKA WŁOSZCZOWSKA
PL155	OSTOJA KONIŃSKA
PL156	OSTOJA KURPIOWSKA
PL157	OSTOJA KWIECEWO
PL158	OSTOJA MIRCZE
PL159	OSTOJA POPRADZKA
PL160	OSTOJA SĄTOPY-SAMULEWO
PL161	POTORFIA NAD WIEPRZEM
PL164	STAWY JAKTORÓW I KRAŚNICZA WOLA
PL166	ŚWIĘTOKRZYSKA DOLINA WISŁY
PL167	WROCŁAWSKIE POŁA IRYGACYJNE
PL168	WYSOCZYNA ELBLĄSKA
PL169	DOLINA ŚREDZKIEJ STRUGI
PL170	ZBIORNIK SIEMIANÓWKA
PLM4	WSCHODNIE WODY PRZYGRANICZNE
PL153	MIERZEJA WIŚLANA
PL162	PÓŁWYSEP HELSKI

ostoje wyznaczone jako tzw. „wąskie gardła wędrówkowe”. Oba obszary mają istotne znaczenie podczas migracji ptaków z całej Europy.

Zbiornik Siemianówka fot. Marcin Wereszczuk

Dolina Dolnego Wieprza, fot. Paweł Kołodziejczyk

Ostoja Popradzka, fot. Tomasz Wilk

Wszystkie ostoje ptaków IBA są obszarami kluczowymi dla ochrony ptaków i różnorodności biologicznej i jako takie wymagają właściwych działań ochronnych.

OPIEKUNOWIE OSTOI PTAKÓW

Fot. Tomasz Wilk

Ze względu na dużą liczbę i powierzchnię ostoi ptaków, monitoring tych obszarów opiera się na pracy wolontariuszy. Rozpowszechnioną i sprawdzoną w wielu krajach formą monitorowania ostoi ptaków jest powoływanie tzw. „opiekunów ostoi” (ang. IBA caretakers). Sieć opiekunów ostoi działa już w kilkudziesięciu krajach na świecie, w samej tylko Europie skupiając co najmniej 1 600 osób w 25 państwach. W Polsce sieć opiekunów ostoi zainicjowana została w maju 2008 roku, w ramach projektu Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków „Wdrażanie idei społecznej ochrony Ostoi Ptaków w Polsce” finansowanego ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego, a także ze środków budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych.

Opiekunowie ostoi ptaków to działające na terenie ostoi ptaków IBA, osoby lub grupy osób (także organizacje), które kontrolują stan ostoi i regularnie raportują o zagrożeniach w ostojach znajdujących się pod ich opieką, a także o stanie populacji kluczowych gatunków ptaków i ich siedlisk.

Działalność opiekunów ostoi ma dwa główne cele. Jest to zbieranie danych monitoringowych (raz do roku) dotyczących zagrożeń, liczebności kluczowych gatunków ptaków oraz stanu ich siedlisk na terenie ostoi ptaków, w celu analizy trendów tych parametrów na poziomie regionalnym i ponadregionalnym oraz odpowiedniego planowania działań ochronnych na terenie ostoi, a także wczesne

ostrzeżenie w przypadku wystąpienia zagrożeń w ostojach.

W projekcie, w latach 2008-2010 działalność podjęło 149 wolontariuszy (144 osoby i 5 organizacji – Grupa Badania Ptaków Wodnych - KULING, Towarzystwo Badań i Ochrony Przyrody, Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne, Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze, Mazowiecko-świętokrzyskie Towarzystwo Ornitologiczne), sprawujących opiekę w 145 ostojach. Liczba opiekunów w ostojach waha się od jednego do kilku. W 35 ostojach, z reguły średniej i dużej wielkości opiekę sprawuje więcej niż jeden opiekun (2-4). Opiekunami są z reguły osoby mieszkające w okolicy ostoi. Sprawia to, że opiekę nad ostoją sprawują osoby o najlepszej wiedzy merytorycznej dotyczącej ostoi i jednocześnie najlepiej znające uwarunkowania zarówno społeczne jak i przyrodnicze danego terenu, często będące mocno emocjonalnie związane z obszarem ostoi. Aktualnie, wśród opiekunów dominują wykwalifikowani obserwatorzy ptaków, dobrze zaznajomieni z metodyczną stroną monitoringu i mocno zaangażowani w zbieranie danych oraz kontrole terenowe. Sieć powinna zostać wzmocniona także o osoby o innych kompetencjach i zdolnościach, których zadaniem będą kontakty z lokalnymi społecznościami, decydentami, inwestorami, a także edukacja na temat ostoi i funkcjonowania sieci Natura 2000.

W trakcie trwania projektu, w latach 2008-2010 opiekunowie wykonali ok. 790 kontroli terenowych w ostojach i wypełnili ok. 240 formularzy monitoringu.

Fot. Tomasz Wilk

Na podstawie danych uzyskanych od opiekunów OTOP interweniował w sprawie działań mogących mieć negatywne skutki dla ostoi. Interwencje dotyczyły m.in.: inwestycji niebezpiecznych dla przyrody ostoi, nadmiernej penetracji obszaru ostoi i innych aktywności powodujących płoszenie ptaków, niewłaściwej gospodarki wodnej w ostojach, zgłaszania szkód w środowisku.

Informacje dostarczone przez opiekunów były wykorzystywane przez Ministerstwo Środowiska w procesie aktualizacji granic wybranych obszarów Natura 2000, opiekunowie uczestniczyli także w prowadzonych przez GDOŚ konsultacjach nad listą gatunków mających być przedmiotami ochrony na obszarach specjalnej ochrony ptaków. Z opiekunami konsultowano też m.in. lokalizacje obiektów związanych z małą retencją w lasach oraz kwestie związane z obszarami HCVF (High Conservation Value Forest).

Fot. Tomasz Wilk

Opiekunowie organizowali spotkania informacyjne z lokalnymi społecznościami, brali udział w przygotowaniach artykułów i publikacji o wybranych ostojach ptaków, prowadzili wycieczki terenowe w ramach ogólnopolskich imprez popularyzujących ideę ochrony ptaków, organizowali zajęcia edukacyjne w szkołach.

DANE ZBIERANE PRZEZ OPIEKUNÓW OSTOI

RODZAJ INFORMACJI

Informacje o **działaniach zagrażających** ptakom i siedliskom na terenie ostoi **przekazywane na bieżąco**

Dane monitoringowe zbierane na terenie ostoi, przekazywane **raz do roku w formularzu monitoringu**

SPOSÓB

Interwencje

Raporty (co 2-4 lata) przedstawiające stan ostoi ptaków oraz główne zagrożenia w ostojach

EFEKT

Zmniejszenie liczby szkodliwych działań/inwestycji na terenie ostoi ptaków

- Skuteczniejsze planowanie działań ochronnych – skazywanie miejsc i gatunków priorytetowych do ochrony
- Rzecznictwo i pozyskiwanie funduszy
- Narzędzie do zmian legislacyjnych

SCHEMAT MONITORINGU OSTOI PTAKÓW

Ostoje ptaków to z reguły duże obszary, o zróżnicowanych i bogatych zasobach przyrodniczych – nie jest więc możliwe monitorowanie wszystkich występujących w nich gatunków ptaków, siedlisk, zagrożeń itp. Niezbędne jest określenie, które elementy są najcenniejsze oraz wybranie wskaźników, które możliwie najpełniej będą je odzwierciedlać i o których dane będzie można w miarę możliwości łatwo zebrać.

Wskaźniki te powinny odzwierciedlać trzy elementy opisujące ostoję:

STAN - kondycję ostoi,

PRESJĘ - zagrożenia w ostoi

ODPOWIEDŹ - działania ochronne podejmowane w ostoi.

Taki układ informacji pozwala na zebranie całościowego obrazu informacji istotnych dla ochrony ptaków w ostojach i w taki też sposób ujęte są dane monitoringowe w formularzu monitoringu ostoi ptaków, wypełnianym przez opiekunów ostoi.

STAN ostoi określają parametry dotyczące liczebności populacji kluczowych gatunków ptaków występujących w ostoi. Mogą to być dane o kilku gatunkach kluczowych dla ostoi lub o jednym, odpowiednio dobranym gatunku, którego liczebność najlepiej odzwierciedla walory całej ostoi – będzie to z reguły gatunek o najwyższym stopniu zagrożenia, lub najbardziej specyficznych wymaganiach siedliskowych (tzw. metoda najsłabszego ogniwa - „*the weakest link approach*”).

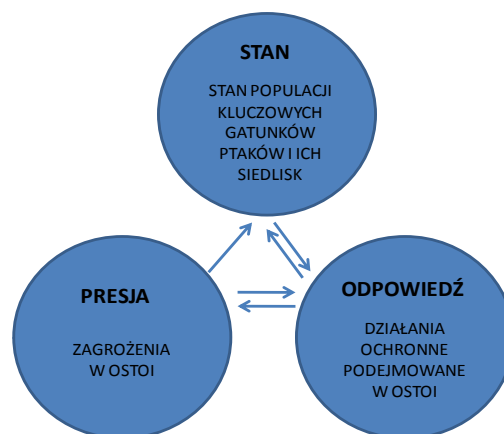
Dane o liczebności gatunku mogą mieć formę dokładnie oszacowanej wielkości populacji dla całej ostoi lub tylko indeksów liczebności uzyskanych na powierzchniach monitoringowych.

Informacją uzupełniającą o kondycji w jakiej znajduje się ostoja są dane o powierzchni i jakości siedlisk zajmowanych przez kluczowe gatunki ptaków.

Powierzchnia siedliska jest szacowana w stosunku do potencjalnej powierzchni jaką zajmowałoby dane siedlisko, jeśli nie działałyby żadne negatywne czynniki. Jakość siedliska jest oceniana w odniesieniu do jakości optymalnej, czyli takiej przy której wybrane gatunki osiągałyby maksymalną liczebność.

Jest to system bardzo uproszczony, mający odzwierciedlać ogólne „wrażenie” zmian zachodzących w ostojach, nie dający jednak dokładnego pomiaru.

W czterostopniowej skali, różnica pomiędzy poszczególnymi punktami skali jest duża, co sprawia, że wynik jest stosunkowo niewrażliwy na zmiany. Dopiero przez porównanie długiej serii badań możliwe będzie potwierdzenie określonego trendu zmian.

Powierzchnia i jakość siedliska kodowane są według poniższego klucza:

- Kod powierzchni siedliska: Dobra (>90% powierzchni potencjalnej), Przeciętna (70-90%), Zła (40-70%), Bardzo zła (<40%)
- Kod jakości siedliska: Dobra (>90% jakości optymalnej), Przeciętna (70-90%), Zła (40-70%), Bardzo zła (<40%)

PRESJA to wskaźniki dotyczące czynników zagrażających ptakom w ostoi. Na terenie ostoi ptaków z reguły działa zespół różnych czynników mogących negatywnie oddziaływać na występujące tam ptaki. Najbardziej kluczowe są informacje o czynnikach zagrażających gatunkom kwalifikującym w ostoi. W formularzu monitoringu informacje o zagrożeniach kodowane są wg. przedstawionej poniżej czterostopniowej skali liczbowej obrazującej trzy aspekty zagrożenia: (1) okres działania, (2) zasięg oraz (3) natężenie.

Suma tych trzech wartości jest następnie kodowana w skali od 0-3, dając ogólną moc oddziaływania zagrożenia.

ODPOWIEDŹ dotyczy informacji o działaniach ochronnych podejmowanych na terenie ostoi ptaków. Obejmują one m.in. dane o wskazaniu obszaru do ochrony, istnieniu planu ochrony, a także o podejmowanych na terenie ostoi działaniach

ochronnych (ochrona aktywna, działalność edukacyjna, inwentaryzacja itp.). Dane zbierane w tej części informują nas o tym, na jakim etapie wdrażania jest ochrona danego terenu oraz czy jakość ochrony danego obszaru zmienia się w czasie. Dane o działaniach ochronnych to głównie dane „miękkie” uzyskiwane w urzędach, instytucjach, na stronach www, itp.

Okres działania zagrożenia

Aktualne	3
Prawdopodobne w niedalekiej przyszłości (w ciągu 4 lat)	2
Prawdopodobne w dalszej przyszłości (nie wcześniej niż za 4 lata)	1
W przeszłości (już nie dotyczy)	0

Zasięg działania zagrożenia

Całe siedlisko/populacja(>90%)	3
Większość siedliska/populacji (50-90%)	2
Część siedliska/populacji (10-50%)	1
Niewielka powierzchnia siedliska/populacji (<10%)	0

Natężenie zagrożenia

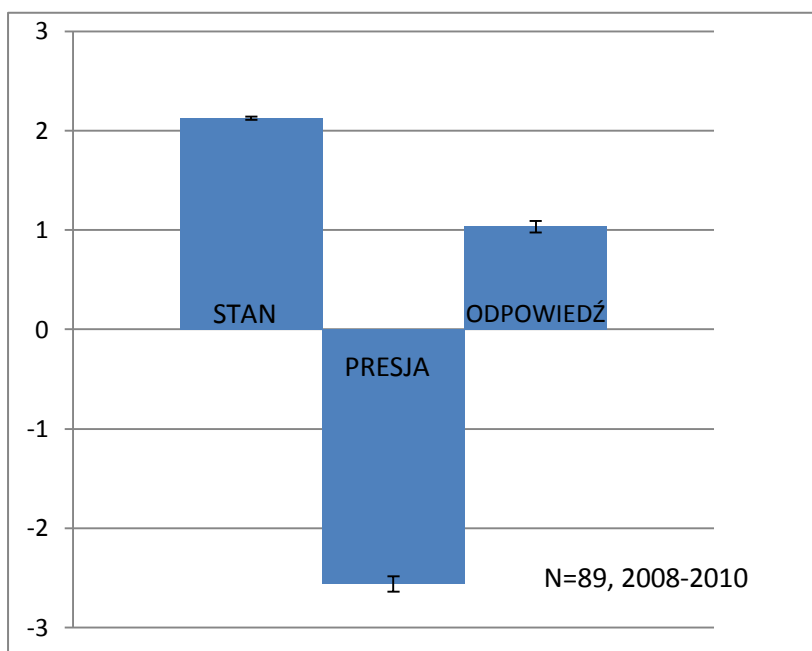
Szybka degradacja siedliska/populacji (>30% w ciągu 10 lat)	3
Średnia degradacja siedliska/populacji (10-30% w ciągu 10 lat)	2
Wolna degradacja siedliska/populacji (1-10% w ciągu 10 lat)	1
Brak degradacji siedliska/populacji (< 1% w ciągu 10 lat)	0

Ocena ogólnej mocy zagrożenia

0 = 0 - słabe
3-5 = 1 - średnie
6-7 = 2 - silne
8-9 = 3 - bardzo silne

STAN	Bardzo niekorzystny	Niekorzystny	Średni	Korzystny
	0	1	2	3
PRESJA	Słaba	Średnia	Silna	Bardzo silna
	0	-1	-2	-3
ODPOWIEDŹ	Nieistotna/nie oceniono	Słaba	Średnia	Wysoka
	0	1	2	3

RAPORT - WYNIKI

Wykr.1. Średnie wartości wskaźników **STAN**, **PRESJA**, **ODPOWIEDŹ** w latach 2008-2010

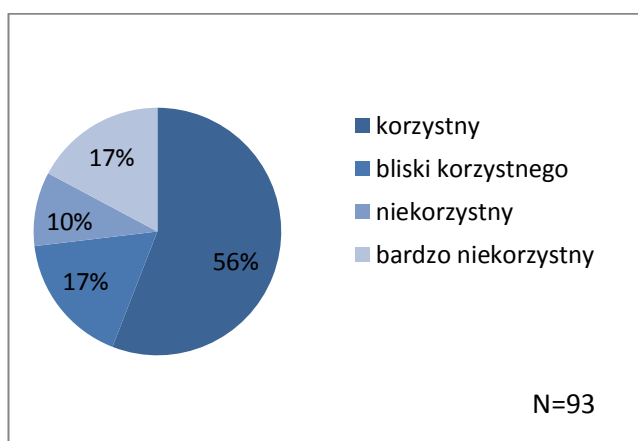
Średnia wartość wskaźnika **STAN** określającego ogólną kondycję ostoi ptaków, oscylowała w okolicy 2, co oznacza, że przeciętnie stan ostoi był na średnim poziomie. Wskaźnik **PRESJA** osiągał wartość poniżej -2,5, a więc zagrożenia działające w ostojach były silne i bardzo silne. Wartość średnia wskaźnika **ODPOWIEDŹ** wynosiła nieco powyżej 1, co wskazuje na niski poziom działań ochronnych podejmowanych w ostojach ptaków.

Słupki błędów pokazują ± 1 błąd standardowy

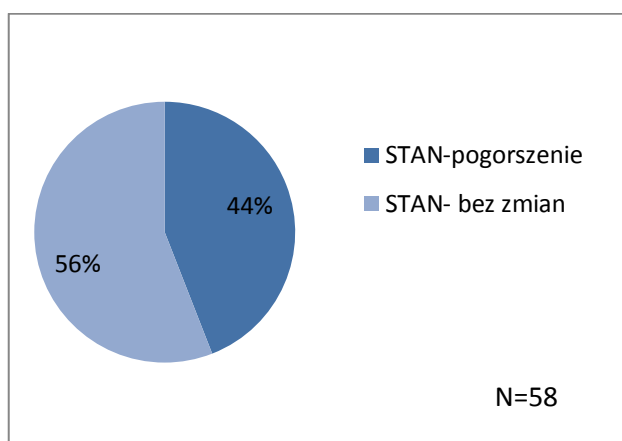
STAN

Mimo, że 56% (52) ocenianych ostoi znajdowało się w korzystnym stanie ochrony, to porównanie zmian wartości wskaźnika **STANU** w czasie wykazało istotny spadek o 19% między rokiem 2008 a 2010 ($U=1124,5$, $z=-3,736$, $p=0,000$). Pogorszenie **STANU** odnotowano w 44% z 58 ostoi, dla których dobrej jakości dane dostępne były w dwóch lub trzech latach badań. Wyniki monitoringu pokazują, że walory przyrodnicze ostoi ubożeją, dlatego niezbędne jest szybkie podjęcie działań ochronnych w celu zapobiegania negatywnym procesom lub zatrzymania ich.

Wykr.2. Rozkład wartości wskaźnika **STAN** w okresie 2008-2010

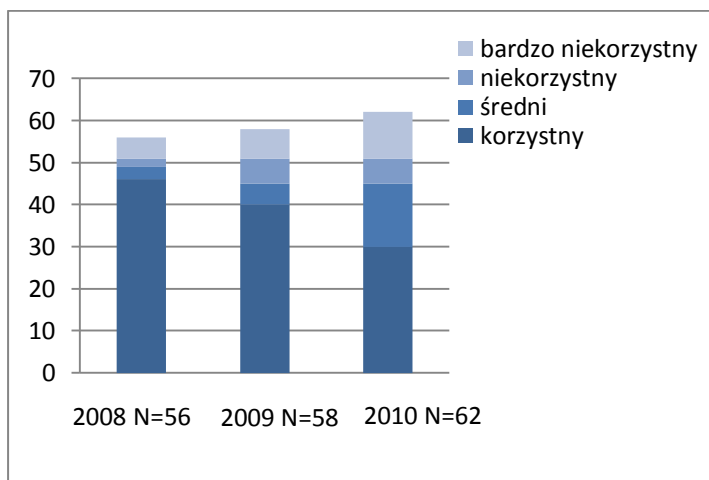
Wykr.3. Zmiany wskaźnika **STAN** w okresie 2008-2010

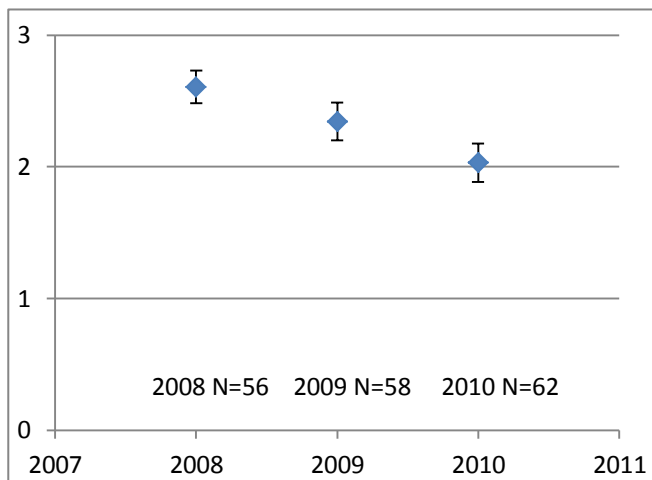
Monitoring **STANU** w ostojach pozwala na stosunkowo szybkie uzyskanie informacji o zachodzących zmianach. Łatwiejsze do wychwycenia są zmiany nagłe, będące wynikiem działania negatywnych czynników, zlokalizowanych bezpośrednio w ostojach, takich jak np. zmiany poziomu wody, czy drapieżnictwo. Trudniejsze jest wykrycie zmian stopniowych oraz wywołanych czynnikami działającymi niezależnie od ostoi, np. na zimowiskach ptaków. Informacja o spadku liczebności danego gatunku pomiędzy dwoma czy trzema latami, nie musi oznaczać faktycznego trendu

spadkowego w populacji, a jedynie chwilową fluktuację, co ostatecznie można stwierdzić dopiero przez porównanie dłuższej serii wyników. Dopiero kolejne raporty będą mogły potwierdzić czy kierunek opisywanych zmian w ostojach utrzyma się.

Wykr.4. Rozkład wartości wskaźnika STAN w latach 2008, 2009, 2010

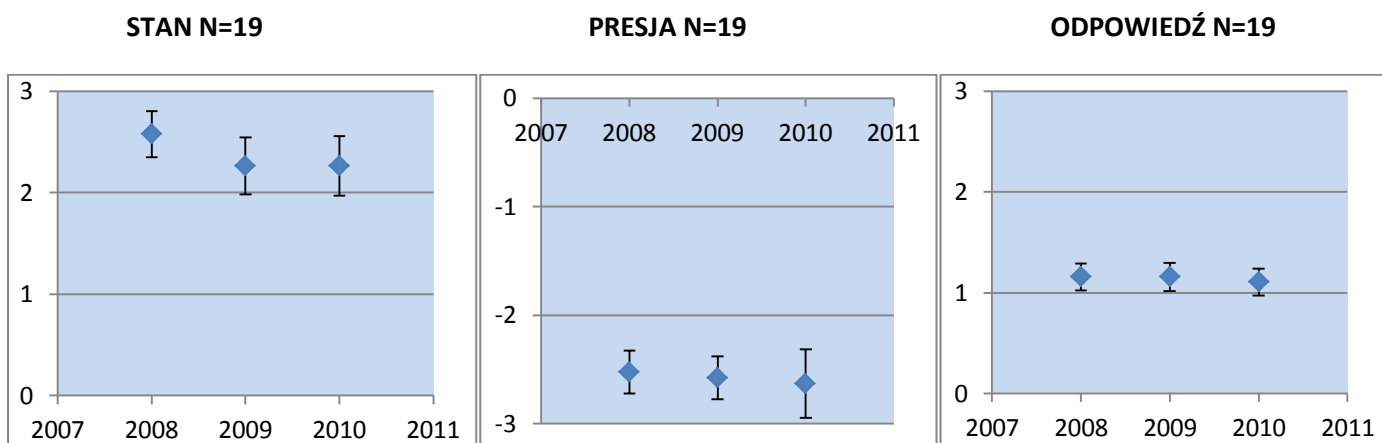
Wykr.5. Wartości średnie wskaźnika STAN w latach 2008, 2009, 2010

Słupki błędów pokazują ± 1 błąd standardowy

Dla 19 ostoi ptaków uzyskano dane dotyczące wszystkich wskaźników (**STAN**, **PRESJA**, **ODPOWIEDŹ**), w każdym roku monitoringu. Nie była to reprezentatywna próba, zatem nie można ekstrapolować uzyskanych na jej podstawie wyników na pozostałe ostoje. Mimo to, należy zauważyć, że wyniki analizy okazały się zbliżone do tych, które uzyskano na podstawie większych prób. **STAN** ostoi ptaków był korzystny, ale wykazywał tendencję spadkową, a **ODPOWIEDŹ** utrzymywała się na stałym niskim poziomie i wykazała nieistotny spadek. Jedynie w przypadku **PRESJI** zanotowano różnicę – dla próby N=19 widoczna była nieistotna tendencja wzrostowa, podczas gdy na większej próbie odnotowano delikatny spadek.

Wykr.6. Wartości średnie wskaźników STAN, PRESJA, ODPOWIEDŹ w latach 2008, 2009, 2010

Mała liczba ostoi, dla których w poszczególnych latach oceniono wszystkie trzy wskaźniki była niewielka, ponieważ regularnym monitoringiem ostoje objęto stosunkowo niedawno - w 2008 roku. Część formularzy wypełniona została tylko dla dwóch lat, część dla jednego roku. W poszczególnych formularzach informacje bywały niekompletne, np. dotyczyły tylko PRESJI w ostojach. Należy spodziewać się wzrostu liczby kompletnych formularzy wraz z długością trwania programu monitoringu ostoi ptaków.

Przykłady ostoi ptaków (IBA), w których odnotowano pogorszenie STANU:

- Na Zbiorniku Turawskim (ostoja IBA) zbyt niskie i niestabilne poziomy wody były przyczyną porzucania kolonii, a w 2010 r. nieprzystąpienia do gniazdowania kluczowych w ostoi gatunków ptaków - rybitw białowąsych, czarnych i białoskrzydłych oraz zauszników. Z kolei zbyt wysokie piętrzenia wody pod koniec lata i jesienią sprawiały, że teren zbiornika był niedostępny dla migrujących ptaków siewkowych.
- W ostoi Stawy w Brzeszczach, jednym z najważniejszych miejsc lęgowych ślepowrona i rybitwy białowąsej, podawano spadek liczebności tych gatunków odpowiednio z 226 gniazd do 30, i z 215 par do 0. Prawdopodobnie przyczyną tych zmian mogło być usuwanie piaszczystych wysp powstałych podczas remontów zbiornika, będących dogodnymi miejscami lęgów kolonijnych gatunków wodno-błotnych, a także wycinanie zakrzewień, likwidacja szuwarów i roślinności wodnej. Działania te były związane z zaniechaniem gospodarki karpiowej i zmianą przeznaczenia stawów hodowlanych na rekreacyjne.
- Populacja hełmiatki w Dolinie Górnej Odry (IBA), będącej jednym z najważniejszych krajowych lęgowisk tego gatunku, w 2008 roku wynosiła 10-16 par, a w 2010 r już tylko 3 pary. Prawdopodobną przyczyną tego spadku mogło być strzelanie do ptaków nierozpoznanych podczas polowań – w tym hełmiatki, a także polowania prowadzone w okresie gdy trwały jeszcze lęgi kaczek (samice wodziły pisklęta), co powodować mogło straty wśród osieroconych młodych ptaków.
- W dolinie Neru - jedynej ostoi globalnie zagrożonej wodniczki w środkowej Polsce, zaobserwowano spadek liczby samców tego gatunku z 6 w 2008 do 1 w 2010. Prawdopodobnie była to konsekwencja pogłębienia Neru w 2007 roku, co spowodowało szybszy odpływ wody z zachodniej części ostoi i trwałe osuszanie tych terenów, w tym turzycowisk będących siedliskiem wodniczki. Paradoksalnie, w roku 2010 w ostoi miała miejsce powódź. W tym roku samiec wodniczki był obserwowany tuż przed silnymi opadami deszczu. Woda opadła pod koniec czerwca, ale turzycowisko było pokryte warstwą glonów, które rozwinęły się intensywnie w stojącej wodzie. Wodniczek nie stwierdzono. Sytuacja ta pokazała, że kontrowersyjna inwestycja hydrologiczna nie zdołała uchronić doliny przed powodzią, choć taki miał być jej główny cel.

STAN POPULACJI WYBRANYCH GATUNKÓW PTAKÓW W POLSKICH OSTOJACH PTAKÓW IBA

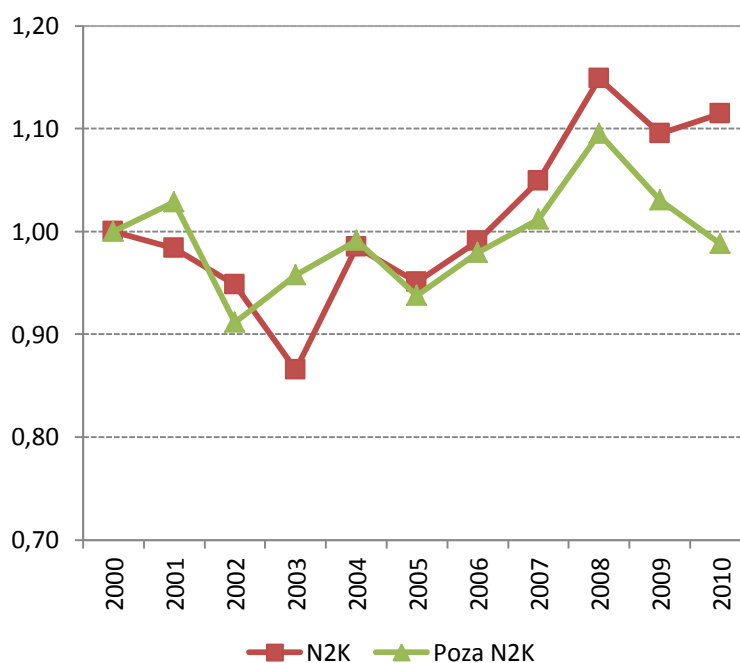
Ostoje ptaków IBA są kluczowymi miejscami dla ochrony wielu gatunków ptaków w skali naszego kraju. Jednocześnie obszary te mocno różnią się między sobą – powierzchnią, siedliskiem, stopniem przekształcenia i reżimem ochronnym. Zróżnicowanie to determinuje zestaw występujących tu ptaków – zarówno tych pospolitych, jak i rzadkich, zagrożonych taksonów.

Niniejszy raport z założenia koncentruje się na tej drugiej grupie – przedmiotem pogłębionej analizy są gatunki kwalifikujące dany obszar jako ostoje ptaków IBA, a więc należące do jednej z 4 grup: (1) gatunki zagrożone globalnie; (2) gatunki specjalnej troski na poziomie UE – tzw. gatunki SPEC; (3) gatunki zagrożone w skali Unii Europejskiej, wymienione w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej; oraz (4) gatunki niezagrożone w skali UE, tworzące koncentracje podczas migracji. Dane do poniższych analiz zaczerpnięto z publikacji „Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce” (Wilk i in. 2010), chyba że wskazano inaczej.

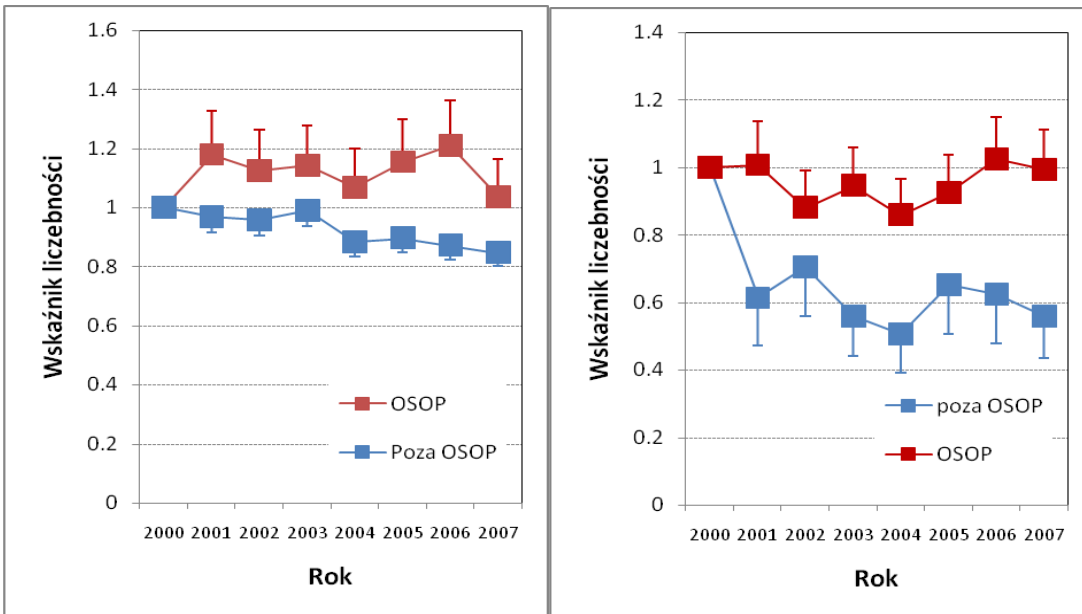
OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA AWIFAUNY W OSTOJACH PTAKÓW

W ostojach ptaków w Polsce stwierdzano średnio 199 gatunków ptaków, wliczając gatunki migrujące, zimujące i zalatujące (N=112 ostoi, zakres: 105 – 316 gatunków). Dane o ptakach stwierdzanych w okresie lęgowym, uzyskane w ramach Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych (dalej MPPL) wskazują, że trend liczebności gatunków stwierdzanych na obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (tożsamy w przeważającej części z ostojami ptaków IBA) jest, szczególnie w ostatnich latach, wyższy niż na pozostałym obszarze kraju (wykr.7).

Wskazuje to na wysoką wartość przyrodniczą ostoi ptaków IBA i ich duże znaczenie także dla ochrony populacji pospolitych gatunków ptaków. Uzyskane w ramach MPPL dane sugerują dodatkowo, że **populacje przynajmniej niektórych gatunków ptaków są w OSOP (IBA) bardziej stabilne, niż na pozostałym obszarze kraju**, a efekt ten jest szczególnie mocno widoczny w ostatnich latach. Sugeruje to zachowanie siedlisk w lepszym stanie na tych obszarach niż poza ostojami ptaków.

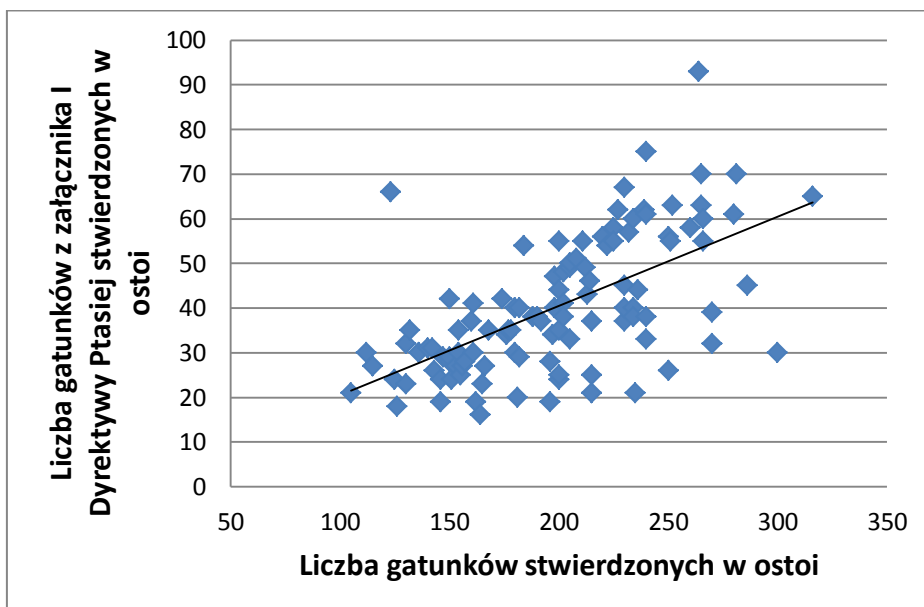
Wykr.7 Zróżnicowanie trendów liczebności populacji pospolitych ptaków lęgowych na obszarach specjalnej ochrony ptaków, tożsamych w przeważającej części z ostojami ptaków IBA (czerwone symbole) i poza nimi (zielone symbole). Dane uzyskane w ramach Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych (Chylarecki, Chodkiewicz, dane niepubl.)

Wykr.8 Zróżnicowanie trendów liczebności populacji ptaków na obszarach OSOP (czerwone symbole) i poza nimi (niebieskie symbole). Lewy panel – trznadel *Emberiza citrinella*, prawy panel – myszołów *Buteo buteo*. Trend trznadla stwierdzany poza obszarami chronionymi kwalifikowany jest jako umiarkowany spadek, podczas gdy na terenach chronionych status gatunku jest korzystny. U myszołowa trend stwierdzany poza obszarami chronionymi kwalifikowany jest jako silny spadek, podczas gdy na terenach chronionych populacja jest stabilna.

Liczba wszystkich gatunków stwierdzonych w ostoi pozytywnie korelowała z liczbą gatunków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej, stwierdzonych w ostoi ($r=0,61$, $N=109$; patrz wykr. 9).

Ogólne bogactwo zespołu ptaków danego obszaru jest więc predyktorem występowania tam gatunków zagrożonych. Zależność tę wiązać można z wielkością ostoi, ale być może także z efektem jakości siedlisk, gdzie dobrze zachowane siedliska sprzyjają obecności zarówno bogatych ugrupowań ptaków pospolitych, jak i występowaniu rzadkich, zagrożonych gatunków.

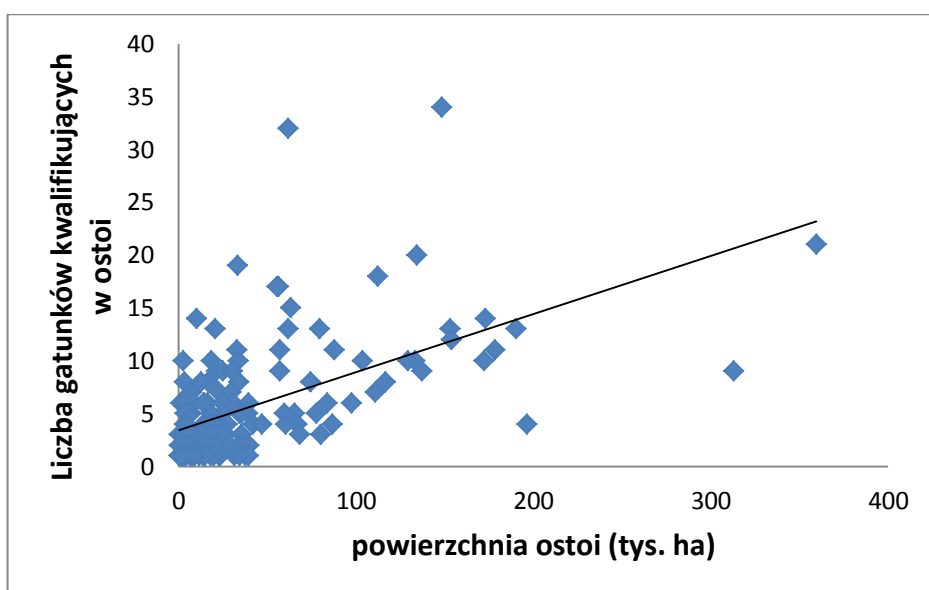

Wykr.9 Zależność między liczbą wszystkich gatunków stwierdzonych w ostojach ptaków IBA, a liczbą gatunków zagrożonych w skali UE, wymienionych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej ($N=109$ ostoi).

Gatunki, które kwalifikują ostoję jako obszar spełniający kryteria wyznaczania ostoi IBA, to tzw. **gatunki kwalifikujące**. Liczba gatunków kwalifikujących wahała się w poszczególnych ostojach od 1 do 32, a **średnio w ostoi występowało ok. 5 gatunków kwalifikujących** (średnia: 4,83; mediana: 4). Większość obszarów (107, 61%) została zaklasyfikowana jako ostoja ptaków IBA, ze względu na występowanie od 1 do 4 gatunków kwalifikujących, z czego w 39 ostojach występował 1 gatunek kwalifikujący. W 37 ostojach występowało więcej niż 7 gatunków kwalifikujących, z czego najwięcej w ostojach: **Dolina Dolnej Odry** (32 gatunki), **Dolina Biebrzy** (26), **Bory Tucholskie** (21), **Dolina Baryczy**, **Zalew Szczeciński** (17), **Zbiornik Siemianówka** (15).

Liczba gatunków kwalifikujących była silnie zależna od powierzchni obszaru - większe ostoje skupiały większą liczbę gatunków kwalifikujących (wykr.10). **Wskazuje to na potrzebę obejmowania ochroną stosunkowo dużych obszarów, których „pojemność” biologiczna jest większa.**

Wykr.10 Zależność między wielkością ostoi ptaków a liczbą gatunków kwalifikujących w tej ostoi. Większe ostoje skupiają średnio więcej gatunków kwalifikujących.

Spośród ptaków lęgowych, gatunkami najczęściej kwalifikującymi ostoję były: **derkacz** (71 obszarów; obecnie derkacz nie jest gatunkiem zagrożonym globalnie i kwalifikuje obszary tylko jako gatunek zagrożony w skali UE), **bielik**, **rybitwa czarna**, **rycyk** (po 27 obszarów), **bocian czarny** (25), **orlik krzykliwy** (18). Są to gatunki zagrożone globalnie (a więc spełniające co najmniej jedno z kryteriów zagrożenia stosowanych przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody - IUCN), bądź takie, których krajowa populacja stanowi znaczącą (> 10%) część populacji UE. Ostoje ważne dla ptaków migrujących wyznaczone były głównie ze względu na znaczne,

obejmujące powyżej 1% populacji biogeograficznej, koncentracje ptaków niezagrożonych na terenie UE (sposza załącznika I Dyrektywy Ptasiej). Spośród gatunków migrujących ostoje ptaków najczęściej kwalifikowały następujące gatunki: **żuraw** (26 obszarów), **gęś zbożowa** (23), **gęś białoczelna** (16).

GATUNKI ZAGROŻONE GLOBALNIE W OSTOJACH PTAKÓW IBA

Wodniczka. Fot. Zymantas Morkvenas

W Polsce regularnie występuje obecnie 14 (w tym 8 lęgowych) gatunków ptaków specjalnej troski na poziomie globalnym – a więc zagrożonych (lub o kategorii „bliski zagrożenia”) wg kryteriów IUCN. Są to gatunki o wysokim prawdopodobieństwie wymarcia, wymagające podejmowania określonych działań ochronnych w celu zachowania ich populacji, m.in. tworzenia dla nich obszarów chronionych.

Spośród tych gatunków, w warunkach polskich, 9 gatunków kwalifikowało obszary jako ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym: **podgorzałka, kania ruda, orlik grubodzioby, dubelt, rycyk, kulik wielki, kraska, wodniczka**, a także derkacz, który w momencie przygotowywania ostatniej publikacji o ostojach ptaków w Polsce (Wilk i in. 2010), znajdował się na liście gatunków zagrożonych globalnie, ale ostatnio został z niej usunięty (na podstawie najnowszych danych uznano, że jego światowa populacja nie jest zagrożona).

Oprócz wodniczki i orlika grubodziobego, których stopień zagrożenia określony został jako „narażony”

(VU, vulnerable), wszystkie pozostałe gatunki z tej grupy posiadają najniższą kategorię zagrożenia – „bliski zagrożenia” (NT, near-threatened). Dla wszystkich tych gatunków obszary wskazane jako ostoje ptaków IBA były miejscami gniazdowania. Dodatkowo koncentracje migrujących: kulika wielkiego oraz rycyka kwalifikowały 15 obszarów, jako miejsca przystankowe podczas wędrówki.

Spośród w/w gatunków, najczęściej w ostojach ptaków występowały: derkacz (148 obszarów, 85%) oraz kania ruda (74 obszary, 42%). Pozostałe gatunki stwierdzone były w mniej niż 25% ostoi, z najrzadszymi – kraską (12 obszarów) oraz orlikiem grubodziobym (2 obszary). Najwięcej obszarów zostało zidentyfikowanych jako ostoje ptaków (a więc w/w wymienione gatunki występowały tu wyjątkowo licznie – powyżej progu kwalifikującego) ze względu na występowanie derkacza (71 obszarów, 41% ostoi), oraz rycyka (27 obszarów, 18%). Najmniej obszarów zakwalifikowanych zostało jako ostoje IBA ze względu na występowanie orlika grubodziobego (1 obszar) oraz kraski (3 obszary).

Kania ruda fot. Cezary Korkosz

Rycyk, fot. Cezary Korkosz

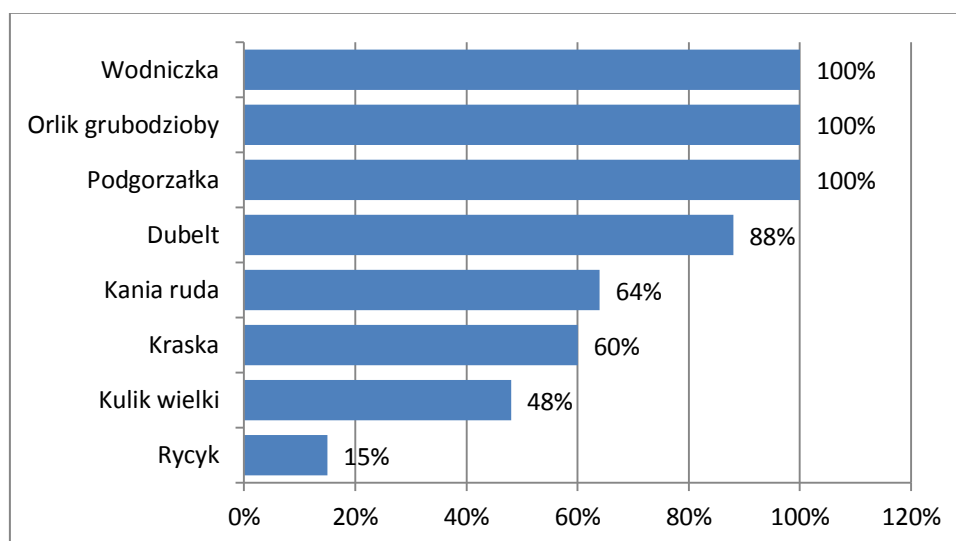
Gatunek	Kategoria zagrożenia	Liczba ostoi ptaków, gdzie dany gatunek występuje	Liczba ostoi ptaków, gdzie dany gatunek jest kwalifikujący	Wielkość populacji światowej	% populacji światowej w Polsce	% populacji krajowej występującej w ostojach ptaków
Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	NT	40	5	81 500–128 500 p	0,1	100
Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	NT	74	16	21 000–25 500 p	2,9	64
Orlik grubodzioby <i>Aquila clanga</i>	VU	2	1	<5 000 p	0,3	100
Derkacz <i>Grex crex</i>	NT	148	72	1 800 000–3 200 000 p	1,5	39
Dubelt <i>Gallinago media</i>	NT	38	11	59 000–502 500 m	0,5	88
Rycyk <i>Limosa limosa</i>	NT	38	25	317 000–402 500 p	1,5	18
Kulik wielki <i>Numenius arquata</i>	NT	39	19	245 000–330 000 p	0,2	47
Kraska <i>Coracias garrulus</i>	NT	12	3	100 000–500 000 os.	<0,1	100
Wodniczka <i>Acrocephalus paludicola</i>	VU	21	16	12 100–13 800 m	24,4	100

spadek do ok. 60% !

Gatunki globalnie zagrożone lub bliskie zagrożenia wg kryteriów IUCN, które kwalifikowały obszary jako ostoje ptaków IBA w Polsce w roku 2010. Wielkość populacji światowej za: IUCN 2010. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2010.1. (www.iucnredlist.org), oprócz wodniczki dla której dane za: Aquatic Warbler Conservation Team (www.aquaticwarbler.net). Procent populacji światowej występującej w Polsce obliczony został przez porównanie średnich geometrycznych populacji globalnej i populacji polskiej. Derkacz został w roku 2010 usunięty z listy gatunków zagrożonych globalnie wg IUCN. Inwentaryzacja z roku 2011 wykazała także, że % populacji kraski występującej w ostojach IBA - zmniejszył się ze 100% do około 60%.

Biorąc pod uwagę gatunki zagrożone globalnie, Polska jest szczególnie odpowiedzialna za ochronę wodniczki – jako że grupuje wyjątkowo duży odsetek globalnej populacji tego gatunku – 24,4% populacji światowej występuje w Polsce. Występowanie większości gatunków zagrożonych globalnie jest w naszym kraju ograniczone w dużej mierze do obszaru ostoi ptaków, a w przypadku 3 z nich (podgorzałka, orlik grubodzioby, wodniczka), 100% populacji krajowej występuje w ostojach IBA. Do gatunków, których populacje stosunkowo słabo (<50%) reprezentowane są w ramach sieci ostoi ptaków, należą: rycyk (18% populacji), derkacz (39%) oraz kulik wielki (47%). Należy jednak zaznaczyć, że w przypadku rycyka i kulika wielkiego krajowe populacje są prawdopodobnie znacznie mniejsze niż podają ostatnie krajowe szacunki liczebności, więc procent populacji tych gatunków występujący w ostojach ptaków może być znacznie wyższy.

Przetrwanie gatunków zagrożonych globalnie występujących w naszym kraju zależy więc w głównej mierze od podejmowania właściwych działań ochronnych w ostojach ptaków IBA.

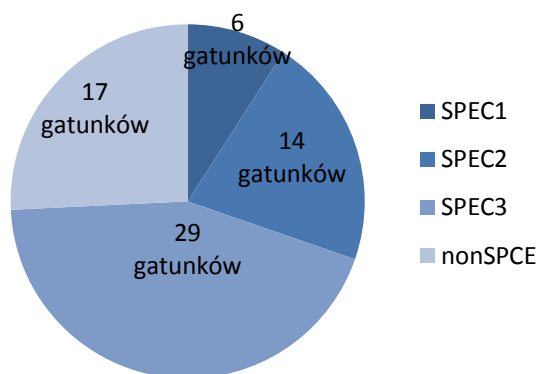

Wykr.11 Procent populacji krajowej gatunków zagrożonych globalnie, lub bliskich zagrożenia wg kryteriów IUCN, występującej w ostojach ptaków IBA (za: Wilk i in. 2010). Derkacz został w roku 2010 usunięty z listy gatunków zagrożonych globalnie. Wyniki inwentaryzacji kraski w 2011r. wykazały, że % populacji tego gatunku występującej w ostojach IBA zmniejszył się ze 100% (za: Wilk i in. 2010) do ok. 60%.

GATUNKI O NIEKORZYSTNYM STATUSIE OCHRONNYM NA POZIOMIE EUROPEJSKIM

Spośród 524 gatunków regularnie występujących na terenie Europy, 226 (43%) posiada niekorzystny status ochronny (*Unfavourable Conservation Status*), który oceniony jest na 3-stopniowej skali, SPEC 1 – SPEC 3, gdzie gatunki SPEC 1 to taksony najbardziej zagrożone. Spośród tych gatunków 89 występuje regularnie w Polsce: 7 z nich należy do kategorii SPEC 1, 25 – do kategorii SPEC 2, 57 – do kategorii SPEC 3 (BirdLife International 2004). Ponadto 55 gatunków występujących w Polsce należy do kategorii non-SPEC^E, a więc ich status ochronny jest korzystny, ale ich populacja globalna skoncentrowana jest w Europie, a więc kraje europejskie są szczególnie odpowiedzialne za ich ochronę. Kolejnych 90 gatunków ma korzystny status ochronny i nie są one skoncentrowane w Europie.

Spośród 89 gatunków o niekorzystnym statusie ochronnym w Europie, 49 zostało użytych jako gatunki kwalifikujące ostoje ptaków IBA w Polsce. Wszystkie gatunki z grupy o najwyższym stopniu zagrożenia (SPEC 1), a więc **podgorzałka, bielik, orlik grubodzioby, derkacz, dubelt, wodniczka**, zostały wykorzystane do identyfikacji ostoi ptaków IBA, z czego najwięcej obszarów wyznaczono dla derkacza i wodniczki. Spośród gatunków z grupy SPEC 2, 14 kwalifikowało ostoje ptaków IBA. Populacje krajowe 5 z nich są szczególnie istotne, ponieważ **stanowią powyżej 5% populacji europejskiej (bocian biały, żuraw, bocian czarny, orlik krzykliwy, głowienka)**. Kolejnych 29 gatunków z grupy SPEC 3 zostało użytych do identyfikacji ostoi ptaków IBA, z czego populacja krajowa 1 gatunku (**bąk**), jest szczególnie istotna w skali Europy, grupując 10% populacji europejskiej. Dodatkowo 17 gatunków kwalifikujących (15 lęgowych i 2 zimujące) należało do grupy niezagrażonych w skali europejskiej, ale których populacja lęgowa skoncentrowana jest na naszym kontynencie (non-SPEC^E), wśród nich populacja **dzięcioła średniego** jest znacząca w skali Europy (powyżej 5%).

Wykr.12 Liczba gatunków o niekorzystnym statusie ochronnym (*Species of European Conservation Concern – SPEC*), kwalifikujących obszary jako ostoje ptaków IBA w Polsce w roku 2010. SPEC 1 – gatunki zagrożone globalnie; SPEC 2 – gatunki o niekorzystnym statusie ochronnym, których populacja skoncentrowana jest w Europie; SPEC 3 – gatunki o niekorzystnym statusie ochronnym, których populacja nie jest skoncentrowana w Europie; non-SPEC^E – gatunki o korzystnym statusie ochronnym, ale których populacja skoncentrowana jest w Europie.

Polska koncentruje znaczne populacje wielu gatunków zamieszkujących Europę. **Gatunki kwalifikujące ostoje ptaków, za które Polska odpowiada w szczególny sposób, grupując ponad 10% ich populacji europejskiej, to: bocian biały, wodniczka, żuraw, bielik, bocian czarny, orlik krzykliwy, bąk.**

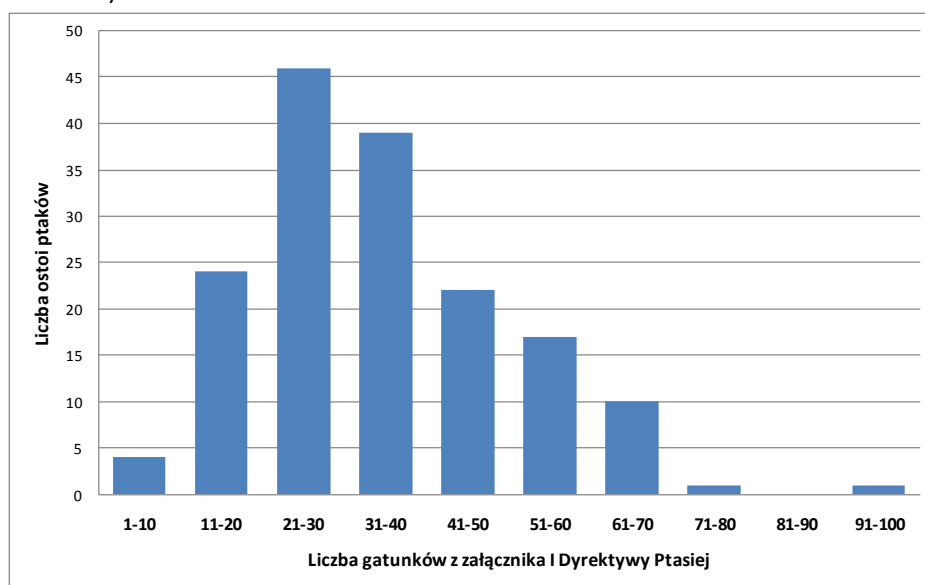
Wśród gatunków o niekorzystnym statusie ochronnym w Europie, większość jest jednocześnie gatunkami zagrożonymi w skali UE, a więc stosowane były dla nich jednocześnie kryteria z grupy B i C. Tylko nieliczne gatunki (krakwa, kszyc, śmieszka, siniak, dudek, brzegówka, brzęczka) należą do grupy gatunków SPEC lub non-SPEC^E, nie będąc jednocześnie wymienione w załączniku I Dyrektywy Ptasiej – kwalifikowały one więc obszary tylko jako gatunki o niekorzystnym statusie ochronnym w Europie.

Bocian biały, fot. Cezary Korkosz

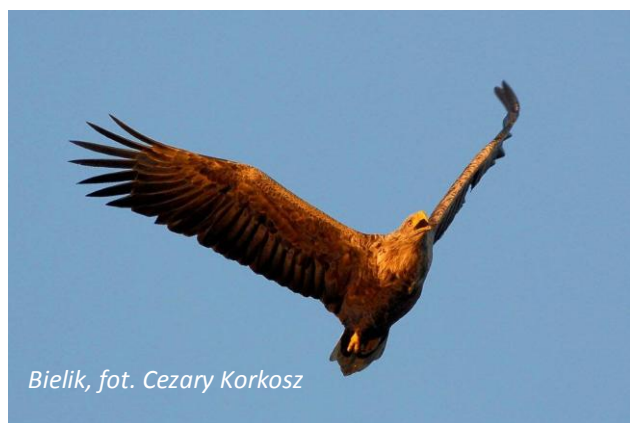
GATUNKI ZAGROŻONE W UNII EUROPEJSKIEJ

Spośród 195 gatunków i podgatunków wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej, a więc zagrożonych w skali Unii Europejskiej, 130 występuje w Polsce, z czego ok. 90 gatunków występuje w naszym kraju regularnie, jako gatunki lęgowe lub corocznie przelotne. W ostatnich latach (1990-2010) stwierdzono gniazdowanie 73 gatunków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej w naszym kraju, z czego 61 gatunków gniazdowało regularnie. W poszczególnych ostojach ptaków w Polsce stwierdzano od 7 do 93 gatunków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, **średnio w jednej ostoi występowało ok. 36 gatunków zagrożonych w skali UE** (średnia: 35,5; mediana = 33, N = 164 ostoi), z czego w większości ostoi (107 ostoi, 64%) występowało pomiędzy 15 a 40 takich gatunków. Przeciętnie nieco ponad 20 gatunków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej były lęgowych w ostojach ptaków (zakres: 8 – 45 gatunków; średnia: 22,7; mediana = 24; N = 121 ostoi).

Wykr.13 Rozkład liczby gatunków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej stwierdzanych w ostojach ptaków IBA w Polsce (N=164 ostoje).

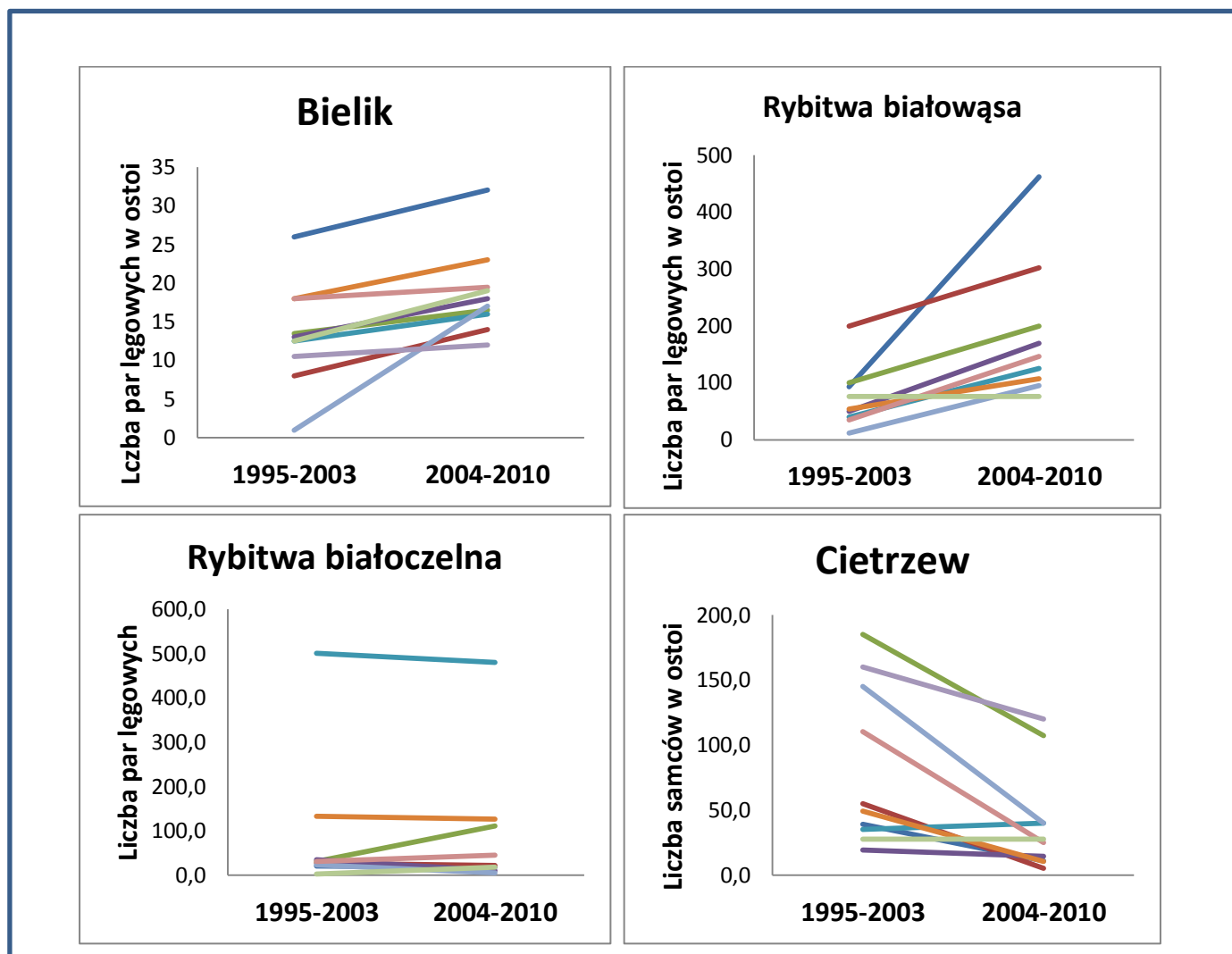
Spośród gatunków zagrożonych w skali UE, ostoje ptaków w warunkach polskich były najczęściej wyznaczane dla: **derkacza, bielika, rybitwy czarnej, bociana czarnego, orlika krzykliwego. Gatunki, za ochronę których Polska jest szczególnie odpowiedzialna, grupując znaczną część (>40%) populacji Unii Europejskiej to: wodniczka, bielik, orlik grubodzioby, bąk.** Łącznie w przypadku 19 gatunków kwalifikujących populacja krajowa przekracza 10% populacji UE. Porównanie aktualnej (Wilk i in. 2010) sytuacji gatunków zagrożonych na poziomie UE w ostojach ptaków, z

Bielik, fot. Cezary Korkosz

poprzednim spisem ostoi ptaków (Sidło i in. 2004), jest stosunkowo trudne. Jakość danych pozyskiwanych w ostojach ptaków w obu okresach jest w wielu wypadkach nieporównywalna, dane zbierane były często różnymi metodami, w niektórych przypadkach obszary zmieniły także swoje granice. Porównanie liczebności niektórych gatunków potwierdza jednak ogólnokrajowe zmiany liczebności wybranych taksonów uzyskiwane bardziej precyzyjnymi metodami. Przykładowo: dane uzyskane w ostojach ptaków potwierdzają wzrost liczebności takich gatunków jak bielik, czy rybitwa białowąsa, spadek liczebności takich gatunków jak

cietrzew, czy stosunkowo stabilną sytuację rybitwy białoczelnej (wykr.14). W ostatnich latach prowadzony jest systematyczny monitoring ostoi ptaków w ramach działalności opiekunów ostoi. Pozwoli to na zebranie dobrej jakości danych w skali wieloletniej i analizę trendów liczebności wybranych gatunków ptaków w ostojach IBA.

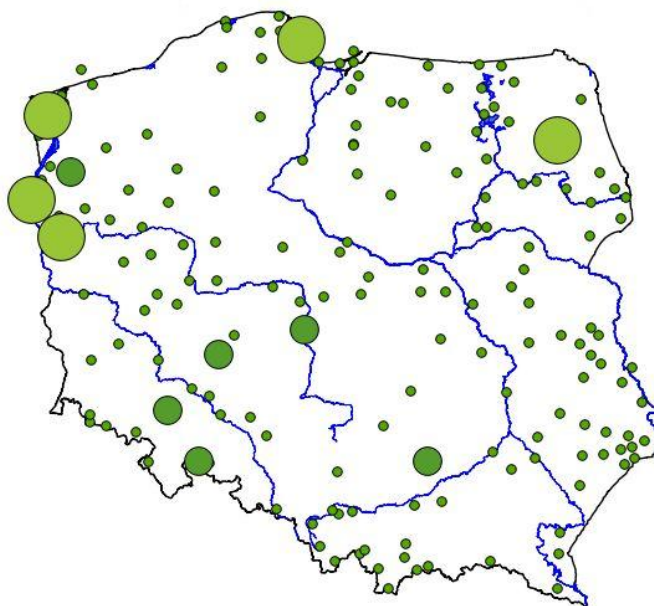
Wykr.14 Zmiany liczebności wybranych gatunków ptaków w ostojach ptaków IBA w Polsce: dane z lat 1995-2003 pochodzą z publikacji Sidło i in. (2004) dane z lat 2004-2010 pochodzą z publikacji Wilk i in. (2010). Na wykresach zaprezentowano zmiany liczebności poszczególnych gatunków ptaków w 10 najważniejszych lęgówiskach danego gatunku w kraju.

GATUNKI MIGRUJĄCE I ZIMUJĄCE

Polska poprzez swoje położenie geograficzne, dobrze zachowane doliny rzeczne oraz dostęp do morza, jest **znaczącym punktem przystankowym dla migrujących ptaków z różnych grup**. Ostoje ptaków wyznaczone były głównie dla ptaków wodno-błotnych i nielicznie (tylko dwa obszary) dla ptaków szponiastych.

Wiele ostoi ptaków grupowało znaczące koncentracje migrujących ptaków wodno-błotnych: **w 5 ostojach koncentracje te przekraczały 100 000 os.** (Zalew Szczeciński, Dolina Dolnej Odry, Ujście Warty, Zatoka Pucka, Dolina Biebrzy), a w kolejnych 6 ostojach zgrupowania ptaków wędrownych przekraczały 50 000 os. (Zbiornik Jeziersko, Ostoja Miedwie, Zbiornik Mietkowski, Zbiornik Otmuchowski, Dolina Baryczy, Dolina Nidy). łącznie w granicach 48 obszarów stwierdzono koncentracje ptaków wodno-błotnych przekraczające 20 000 os. W większości zgrupowania te dotyczyły ptaków migrujących, rzadziej zimujących (13 obszarów).

Rozkład przestrzenny ostoi ptaków IBA, stanowiących najważniejsze miejsca koncentracji migrujących ptaków wodno-błotnych w Polsce. Największe punkty oznaczają ostoje gromadzące powyżej 100 000 os, średnie punkty oznaczają ostoje gromadzące 50 000 – 100 000 os. w trakcie migracji, najmniejsze punkty oznaczają pozostałe ostoje. Kluczowe dla ptaków migrujących ostoje koncentrują się w zachodniej części kraju.

Gatunki w przypadku których Polska stanowi ważny w skali międzynarodowej punkt przystankowy to w pierwszej kolejności: **żuraw**, **gęś zbożowa**, **gęś białoczelna**. Odpowiednio w 26, 23 i 16 ostojach stwierdzono zatrzymywanie się podczas wędrówki powyżej 1% populacji wędrówkowej tych gatunków. Powyżej 5 ostoi wyznaczono także dla **łabędzia krzykliwego**, **bielaczka** i **mewy małej**, natomiast dla pozostałych gatunków migrujących były to z reguły 1-3 obszary. Ostoje morskie (4 obszary) wyróżniały się przede wszystkim ze względu na duże zgrupowania (przekraczające 1% populacji wędrówkowej) morskich ptaków zimujących: nurnika, alki, uhli, markaczki, lodówki.

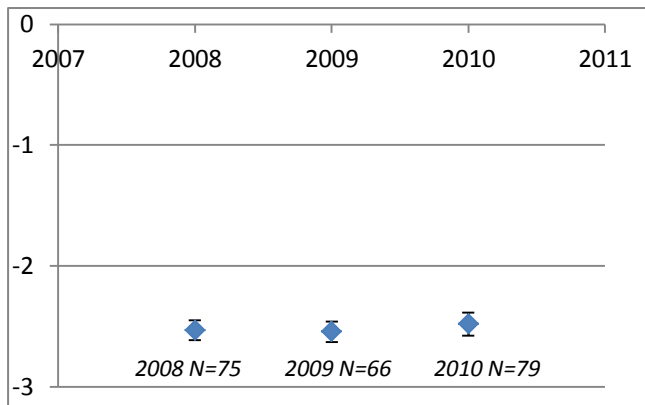

Gęsi białoczelne, fot. Cezary Korkosz

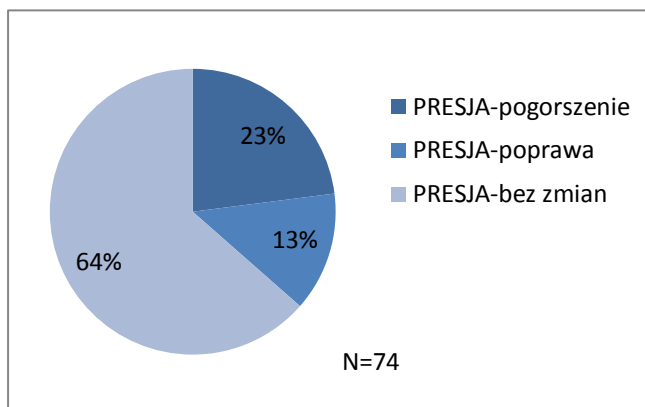
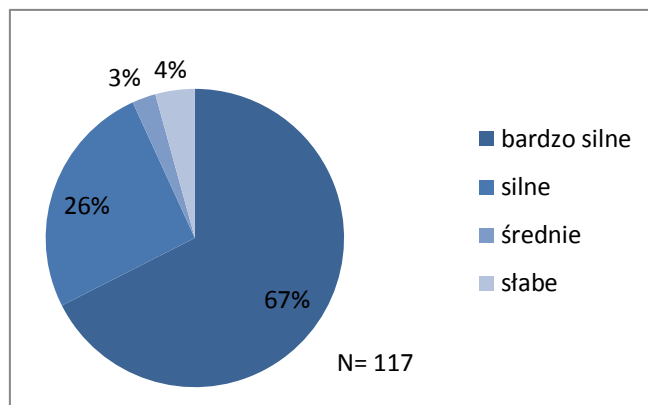
PRESJA

Średni poziom **PRESJI** w ostojach ptaków (IBA) oscylował pomiędzy silnym, a bardzo silnym. W okresie 2008-2010 nie odnotowano istotnych zmian - presja utrzymywała się na stałym wysokim poziomie. Ogólne dane o zagrożeniach uzyskano dla 117 ostoi, a dane dla więcej niż jednego roku były dostępne dla 74 ostoi. Wszystkie ostoje zagrożone były co najmniej dwoma czynnikami, a większość (81%, 94 IBA) narażona była na działanie ponad sześciu czynników. Niemal w 70% (82 IBA) ostoi zagrożenia oceniono jako bardzo silne. Wzrost poziomu **PRESJI** odnotowano w nieco ponad 20% (N=74, 15 IBA) badanych ostoi, zaś w 64% (N=74, 47 IBA) nie odnotowano zmian.

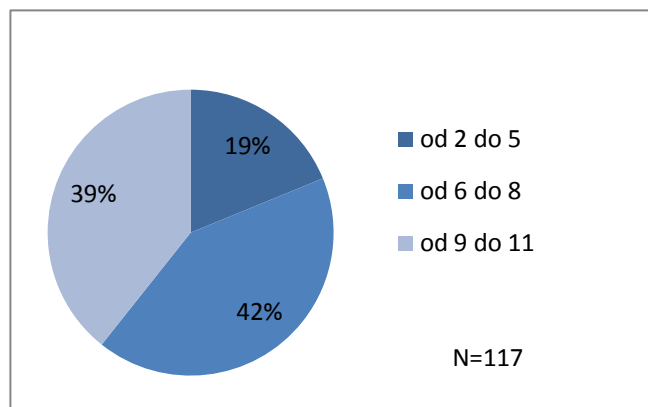
Wykr.15 Wartości średnie PRESJI w latach 2008, 2009, 2010

Wykr.16 Rozkład wartości PRESJI w okresie 2008-2010

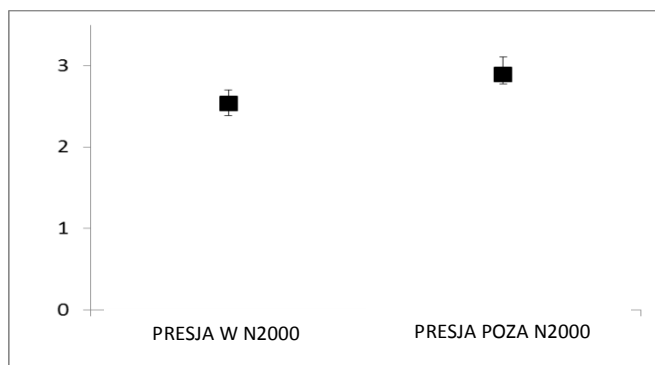

Wykr.17 Liczba zagrożeń w ostojach ptaków w okresie 2008-2010

Wykr.18 Zmiany wartości PRESJI w okresie 2008-2010

Porównanie poziomu **PRESJI** w ostojach włączonych do sieci Natura 2000 oraz w „nowych” ostojach (zidentyfikowanych w opracowaniu „Ostaje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce”, Wilk i in. 2010) - nie objętych tą formą ochrony wykazało, że średnia wartość **PRESJI** była istotnie wyższa w ostojach nie chronionych w ramach sieci Natura 2000. Taki wynik może być potwierdzeniem skuteczności tej formy ochrony obszarowej. Jednocześnie wskazuje na konieczność włączenia nowych 29 ostoi ptaków IBA do sieci Natura 2000. Nowe obszary posiadają walory ornitologiczne w pełni porównywalne do typowych OSO istniejących w Polsce. Dziewięć spośród 29 nowych IBA charakteryzuje się walorami przewyższającymi walory przeciętnego OSO. (Chylarecki P. i inn. 2011, mat. niepubl.)

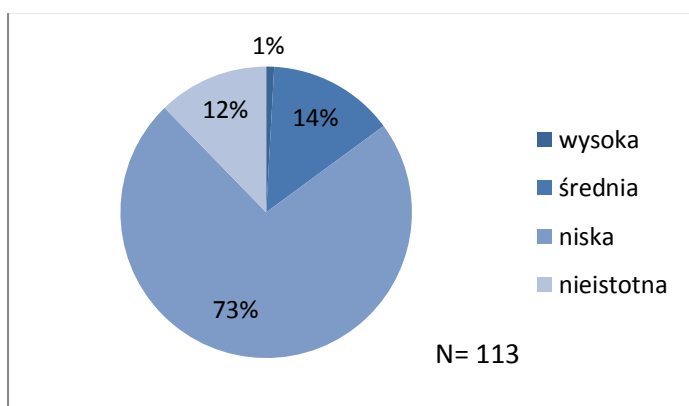
Wykr.19. Porównanie średniego poziomu presji w ostojach będących w sieci Natura 2000 i w „nowych” ostojach.

Porównanie średniego poziomu **PRESJI** pomiędzy ostojami ptaków włączonymi do sieci Natura 2000 i ostojami nie objętymi ochroną w ramach sieci Natura 2000 wykonano metodą bootstrappu (Kiragu-Mwangi M.A. 2010). Słupki błędów wskazują 95% CIs (przedział ufności). Niezachodzenie na siebie słupków błędów wskazuje na statystyczną istotność badanej różnicy.

Monitoring zagrożeń w ostojach ptaków pokazuje, że w Polsce nie są skutecznie realizowane obowiązki 'zapobiegania wszelkim pogorszeniom siedlisk i znaczącemu niepokojeniu gatunków' (art 6.1 dyrektywy siedliskowej), ani obowiązek podjęcia szczególnych środków ochronnych wobec ptaków na obszarach Natura 2000 (fragment art 4.1 i 4.2 dyrektywy ptasiej). Należy mieć nadzieję, że przynajmniej częściowo uregulują tę sytuację powstające Plany Zadań Ochronnych dla obszarów Natura 2000. Ustalona w Planie Zadań Ochronnych lista zagrożeń, będzie wykorzystywana przy kwalifikowaniu przedsięwzięć i planów do wykonania pełnej oceny oddziaływania na obszar Natura 2000 (Pawlaczyk P. 2010), dlatego też powinna być możliwie najpełniejsza i najbardziej aktualna. Informacje o zagrożeniach pochodzące z monitoringu ostoi ptaków mogą tu być niezastąpionym źródłem informacji.

ODPOWIEDŹ

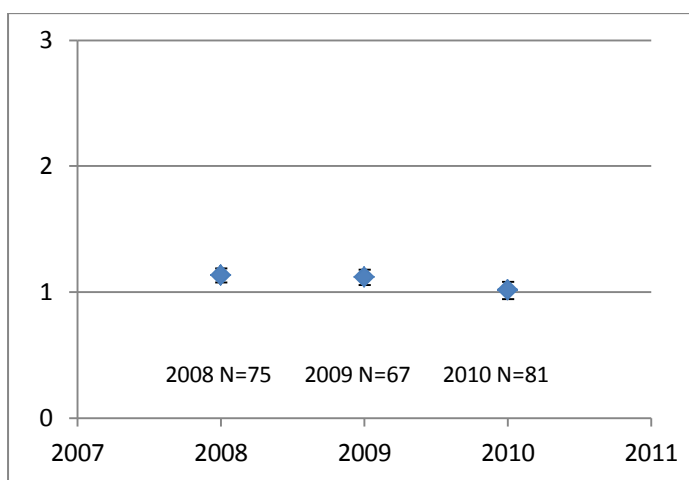
Wykr.20 Rozkład wartości wskaźnika ODPOWIEDŹ w okresie 2008-2010

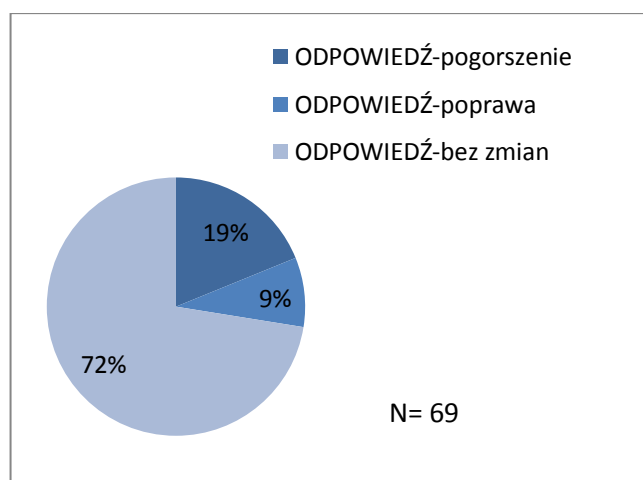
ODPOWIEDŹ obejmuje dane o wskazaniu obszaru do ochrony, istnieniu planu ochrony, a także o podejmowanych na terenie ostoi działaniach ochronnych. Jedynie 7% ostoi (N=113, 8 IBA) miało aktualny i wyczerpujący plan ochrony, a ponad połowa ostoi (51%) nie miała go w ogóle. Działania ochronne były podejmowane w 69% (N=113) ostoi, ale tylko w 3% (N=113, 58 IBA) oceniono je jako wystarczające i efektywnie wdrażane, ponad 30% (34 IBA) ostoi nie było objętych żadnymi działaniami ochronnymi. Tylko w 35% (40 IBA) ostoi do ochrony wskazano powyżej 90% powierzchni obszaru.

Średnia wartość wskaźnika **ODPOWIEDŹ** wynosiła nieco powyżej 1, co oznacza niski poziom działań ochronnych podejmowanych w ostojach ptaków. Niemal w 75% ostoi **ODPOWIEDŹ** została oceniona jako słaba, a tylko dla 1% ostoi okazała się wystarczająca. W badanym okresie odpowiedź utrzymywała się na niskim poziomie i wykazywała nieistotną tendencję spadkową (spadek o 4%).

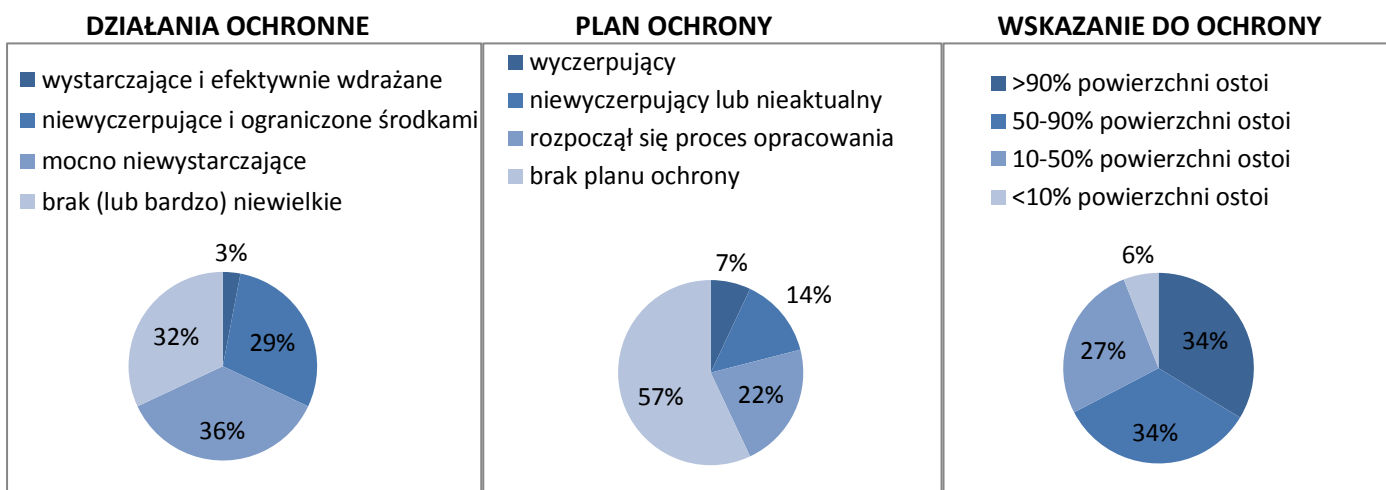
Wykr.21 Wartości średnie ODPOWIEDZI w latach 2008, 2009, 2010

Wykr. 22 Zmiany wartości ODPOWIEDZI w okresie 2008-2010

Wykr. 23 Rozkład procentowy wartości trzech składowych wskaźnika 'ODPOWIEDŹ'

Zgodnie z art. 6 ust. 1 Dyrektywy Siedliskowej, państwa członkowskie ustalają konieczne środki ochronne, w tym odpowiednie plany zagospodarowania dla obszarów Natura 2000. Opracowanie PZO dla obszarów Natura 2000 jest obowiązkiem wynikającym z dyrektyw unijnych

Na lata 2010-2014 przewidziana jest realizacja rządowego projektu, mającego na celu opracowanie Planów Zadań Ochronnych dla Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków i Planów Ochrony dla części Parków Narodowych. Należy się spodziewać, że właściwe działania ochronne w ostojach będą podejmowane dopiero po przygotowaniu i wejściu w życie tych planów. Opiekunowie ostoi ptaków aktywnie wspierają proces tworzenia Planów Zadań Ochronnych poprzez udział w Lokalnych Zespołach Współpracy, dostarczanie danych i merytoryczne konsultacje.

Działania ochronne realizowane przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków w ostoi IBA Dolina Biebrzy – na fotografiach ręczne koszenie turzycy i usuwanie nalotu brzoźowego w siedlisku wodniczki.

PRZYKŁADY ZAGROŻEŃ W OSTOJACH PTAKÓW

Dokładne dane o zagrożeniach uzyskano dla 117 ostoi. Najczęściej notowano zagrożenia z kategorii: *Niepokojenie, prześladowanie, pozyskanie ptaków oraz penetracja siedlisk* (112 IBA), *Intensyfikacja i inne zmiany w rolnictwie* (105 IBA), *Niewłaściwie prowadzona gospodarka wodna* (93 IBA), *Niewłaściwie prowadzona gospodarka leśna* (85 IBA). Poniżej opisano poszczególne kategorie zagrożeń wraz z wybranymi przykładami ich oddziaływania na ostoje. Przykłady zostały zaczerpnięte z formularzy monitoringu, wypełnianych rokrocznie przez społecznych opiekunów ostoi.

Analizując zagrożenia działające w ostojach należy zdawać sobie sprawę, że na populacje ptaków wpływa zazwyczaj cały zespół zjawisk i trudno jest jednoznacznie ustalić, które z nich rzeczywiście zmieniają warunki życia awifauny. Czynniki, które stwarzają niebezpieczeństwo dla jednej ostoi i w odniesieniu do ważnych dla niej gatunków, mogą nie mieć istotnego znaczenia w innym siedlisku. Czynniki,

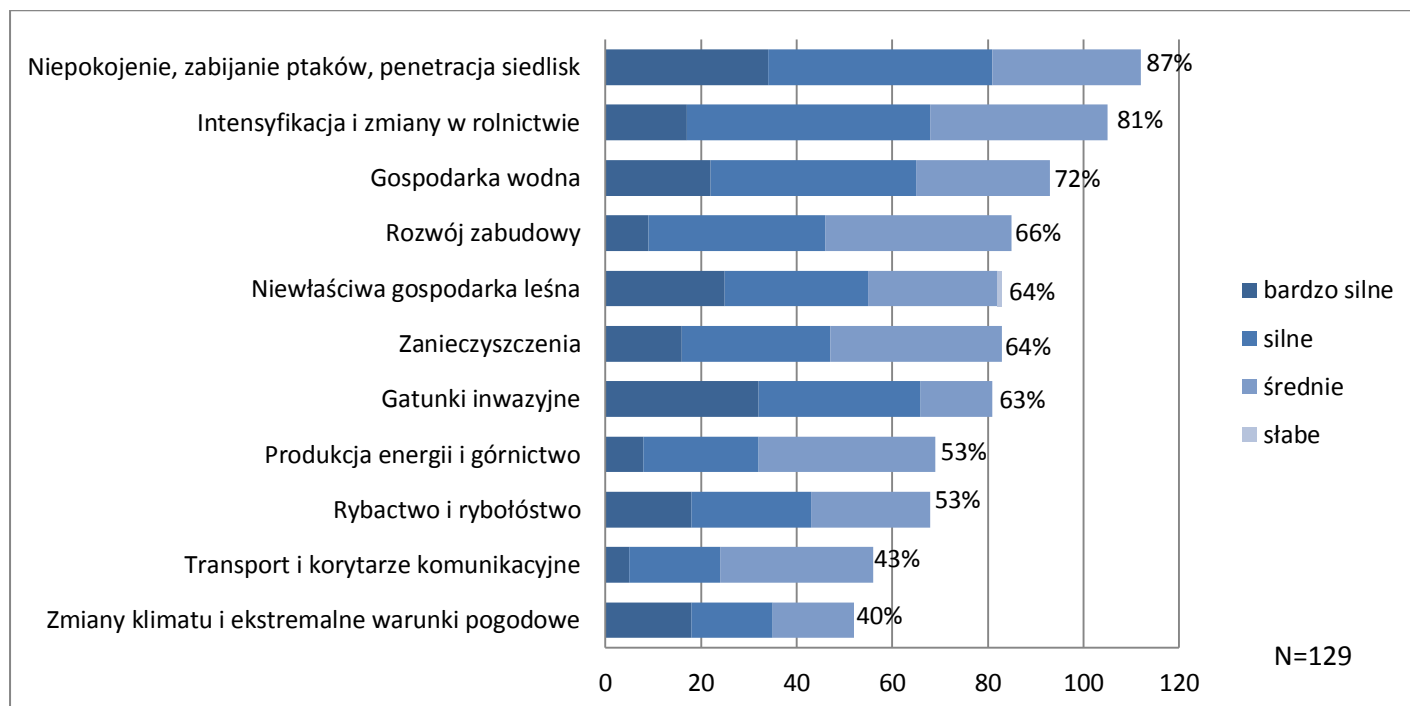
który stanowi zagrożenie dla jednego gatunku, może być neutralny lub wręcz pożądany dla innego – nawet na tym samym obszarze. Przykładowo - zarastanie podmokłych łąk krzewami będzie miało negatywny wpływ na występujące tam ptaki siewkowe, natomiast pozytywnie wpłynie na obecność gąsiorka, późne koszenie łąk może pozytywnie oddziaływać na sukces lęgowy derkacza, ale negatywnie na możliwość żerowania orlika krzykliwego.

Należy także brać pod uwagę interakcje jakie zachodzą między czynnikami o charakterze globalnym (zagrożenia podczas migracji, na zimowiskach, zmiany klimatu) i lokalnym, gdyż współtworzą one dynamiczny i skomplikowany układ.

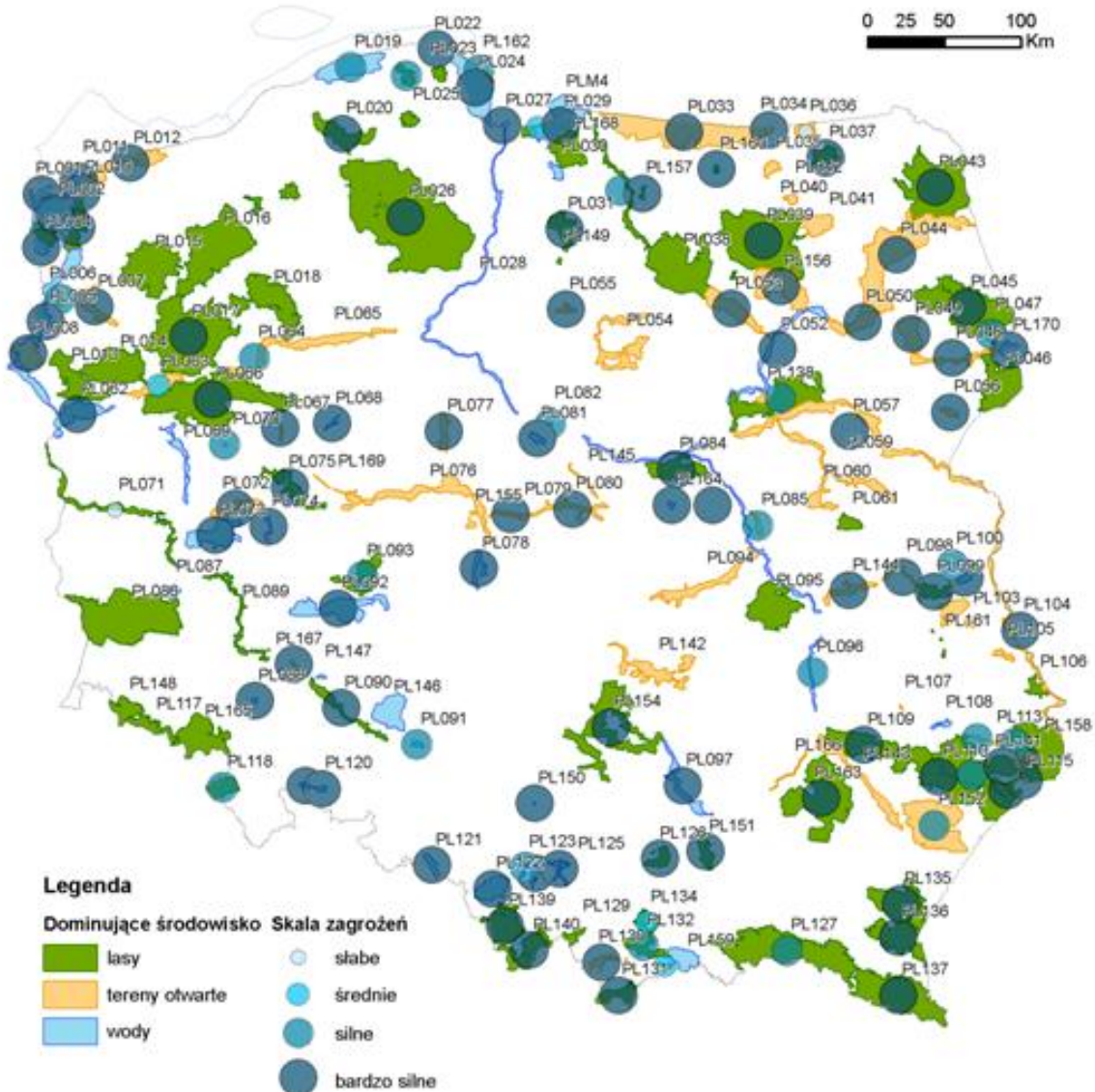
Efekt działania negatywnych czynników na ptaki często uwidacznia się z dużym opóźnieniem.

Regularny monitoring zagrożeń w ostojach pozwala na szybkie wykrywanie niebezpiecznych zjawisk, w konsekwencji czego możliwe jest wczesne reagowanie i podejmowanie działań zapobiegawczych.

Wykr.24 Zagrożenia w ostojach ptaków w okresie 2008-2010

Ogólna presja w ostojach ptaków (IBA) wg. formularzy monitoringu.
Kolorami zaznaczono dominujące siedlisko w poszczególnych ostojach.

NIEPOKOJENIE, PRZEŚLADOWANIE, POZYSKANIE PTAKÓW, PENETRACJA SIEDLISK

Zalęw Szczeciński, fot. Sebastian Guentzel

W ostojach ptaków najczęściej (87% IBA, N=129) notowano zagrożenia z kategorii: „Niepokojenie, prześladowanie, pozyskanie ptaków oraz penetracja siedlisk”. Zagrożenia z tej grupy w 34 ostojach zostały ocenione jako bardzo silne, co oznacza jednocześnie, że miały największą siłę oddziaływania wśród wszystkich grup zagrożeń. Do tej kategorii zaliczono zagrożenia związane z myślistwem, ze wzrastającą aktywnością turystyczną i rekreacyjną, która skutkowała nadmierną penetracją siedlisk w ostojach, płoszeniem ptaków, niszczeniem gniazd i lęgów.

Polowania w ostojach notowane były w okresach ochronnych ptaków, myśliwi - nie posiadający umiejętności identyfikowania ptaków, strzelali do gatunków chronionych. Na stawach rybnych celowo zabijano chronione gatunki rybożerne, takie jak bąk, rybołów, czapla siwa, kormoran, śmieszka. (Dolina Tyśmienicy, Dolina Dolnej Skawy, Dolina Baryczy). W ostojach wielokrotnie notowano przypadki zastrzelenia ptaków chronionych, np. błotniaka stawowego (Zbiornik Podedwórze), gągoła, perkoza dwuczubego, jastrzębia, krakwy (Zbiornik Podedwórze), bąka i rybołowa (Dolina Tyśmienicy, Bory Tucholskie), bielika (Dolina Górnej Narwi). W Puszczy Sandomierskiej za główne zagrożenie dla globalnie zagrożonej podgorzałki uznano strzelanie do niej podczas polowań na gatunki łowne. W okresie migracji i zimowania notowano regularne polowania, które przyczyniały się do rozpędzania wielotysięcznych stad przelotnych i zimujących ptaków, m.in. gęsi i żurawi (np. Dolina Dolnej Odry, Dolina Noteci). Zdarzały się polowania na granicy rezerwatów przyrody, a nawet w rezerwach (Dolina Baryczy, Jezioro Oświn). Notowano przypadki polowań na ptaki rozlatujące się o świcie, bądź zlatujące się na noclegowisko, a więc w warunkach uniemożliwiających odróżnienie ptaków łownych od

chronionych. W Dolinie Baryczy wiele obserwacji postrzelonych, nielotnych gęsi i kaczek w sezonie polowań wskazywało na chaotyczny, niezgodny z regułami odstrzał. Intensywne polowania jesienią 2010r. w Dolinie Małej Wełny prawdopodobnie przyczyniły się do spadku liczebności gęsi z około 12-15 tys. w latach wcześniejszych do maksymalnie 2,5 tyś w 2010. Intensywne płoszenie powodowało tu też spadek liczebności łyski, gęsi, żurawia, kaczek. Wielokrotnie wskazywano na problem kolidowania terminu polowań na ptaki wodne z coraz późniejszymi terminami ich lęgów. Po 15 sierpnia bywały jeszcze na stawach młode nielotne kaczki i perkozy. Zabijanie samic wodzących młode ptaki, powodowało straty wśród osieroconych młodych (np. Zbiornik Turawski, Stawy Wielikąt, Zbiornik Siemianówka). Wielokrotnie wskazywano na fakt, iż pociski z broni myśliwskiej, mogą być źródłem dużych ilości ołowiu w środowisku wodnym, co potencjalnie może przyczynić się nawet do śmiertelnych zatruc ptaków. Podawano także przypadki chwytania ptaków przez okoliczną ludność, np. ptaków drapieżnych przy gołębnikach (Puszcza Kampinoska), a także wybieranie z gniazd jaj i piskląt, m.in. gęgaw oraz wyłapywanie podlotów młodych gęsi i kaczek (Dolina Neru, Ujście Wisły, Dolina Tyśmienicy).

Niekorzystnym zjawiskiem była penetracja terenów ostoi przez ludzi, poza wyznaczonymi szlakami (szczególnie w ostojach górskich). Wskazywano na przypadki, gdy przebieg szlaków nie zapewniał dostatecznej ochrony ptaków w ostoi, np. w Gorcach szlaki najczęściej prowadzone są strefą przygrzbietową, chętnie wybraną przez głuszce na tokowiska.

Wielokrotnie obserwowano płoszenie ptaków w efekcie masowego użytkowania na terenach ostoi quadów, samochodów i motocykli terenowych oraz w wyniku wzmożonego ruchu motorówek, żaglówek, łodzi, kajaków, osób uprawiających sporty wodne (np. kitesurfing, windsurfing). Na stawach rybnych, powszechnie notowano płoszenie ptaków za pomocą armatek hukowych i innych urządzeń. W Dolinie Środkowej Wisły quady i crossy na piaszczystych wyspach płoszyły ptaki, niszczyły siedliska i rozjeżdżały lęgi kluczowych gatunków w ostoi: ostrygojada, mewy siwej, rybitw i sieweczek. Zdarzało się też celowe niszczenie gniazd i jaj w koloniach wszystkich gatunków mew gniazdujących na wyspach wiślanych. Na obszarze Zbiornika Turawskiego wędkarze szukający dogodnych

miejsc do wędkowania przechodzili przez łągowiska chruścieli, rybitw, a także coraz rzadszych na zbiorniku czajek i siewek rzecznych, co mogło być przyczyną porzucenia kolonii przez rybitwy białowąsą, czarną i białoskrzydłą. Ponadto wskazywano na nadmierną penetrację zbiornika przez wędkarzy łowiących z brzegu i ze sprzętu pływającego, a otwarcie sezonu wędkarskiego – 1 maja zbiegało się z zajmowaniem stanowisk łągowych przez ptaki. Rozbijanie obozowisk oraz wpływanie łodziami motorowymi w miejsca, gdzie gniazdowały bąki i bączki było przypuszczalnie powodem tego, iż oba gatunki przestały się tam pojawiać. Na Zalewie Szczecińskim, będącym jedną z najważniejszych w Polsce ostoi dla migrujących i zimujących ptaków wodno-błotnych, obserwowano sytuację gdy tylko jedna osoba płynąca na kitesurfingu spowodowała przesunięcie kilkudziesięciotysięcznego

stada grążyc o kilometr w głąb zalewu - w najcenniejszej dla ogorzałki zatoce całego akwenu. W celu zapobiegania powyższym zagrożeniom, w planach zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 powinny znaleźć się zapisy dotyczące trwałego lub okresowego wyłączenia z publicznego użytkowania najbardziej wrażliwych fragmentów ostoi, tam gdzie regularnie dochodzi do konfliktów między działalnością ludzką, a potrzebami ochrony ptaków. Ważnym elementem ochrony ostoi powinno być także lokalizowanie na obrzeżach ostoi małej infrastruktury turystycznej (ścieżek, wież obserwacyjnych, kładek), służącej upowszechnianiu walorów przyrodniczych ostoi, a jednocześnie zabezpieczeniu tych obszarów przed nadmierną i niekontrolowaną presją ze strony ludzi.

NIEWŁĄŚCIWA GOSPODARKA ROLNA:

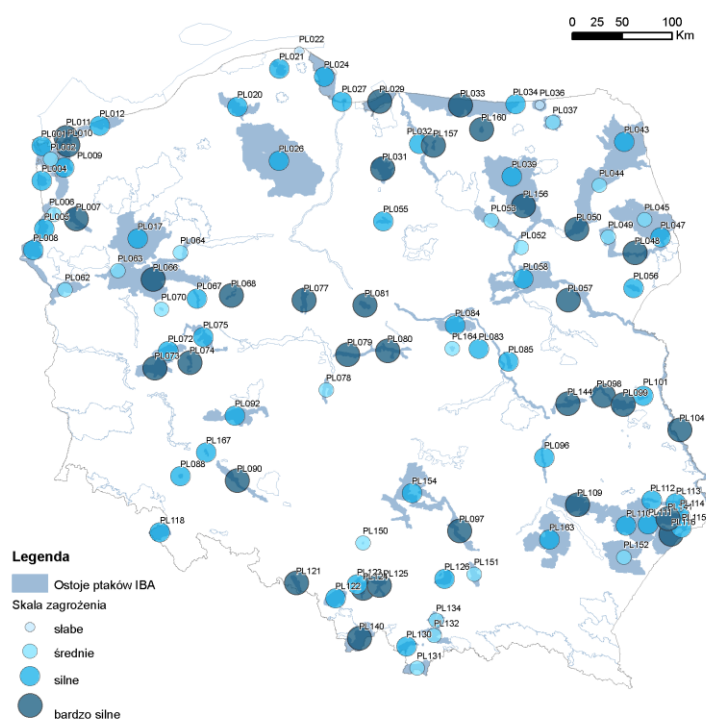

Negatywny wpływ gospodarki rolnej odnotowano w 81% (105) ostoi, a w 13% (17) oceniono jako bardzo silny. Wysoką frekwencję zagrożeń związanych z rolnictwem można tłumaczyć faktem, iż rolnictwo jest najbardziej rozpowszechnioną formą użytkowania terenu w kraju, a krajobraz rolniczy stanowi ponad 1/3 powierzchni ostoi ptaków IBA.

W tej grupie znalazły się zagrożenia związane zarówno z intensyfikowaniem gospodarki rolnej, jak i z porzucaniem tradycyjnych form gospodarowania - zwłaszcza na obszarach trudno dostępnych, gdzie działalność rolnicza była mało opłacalna.

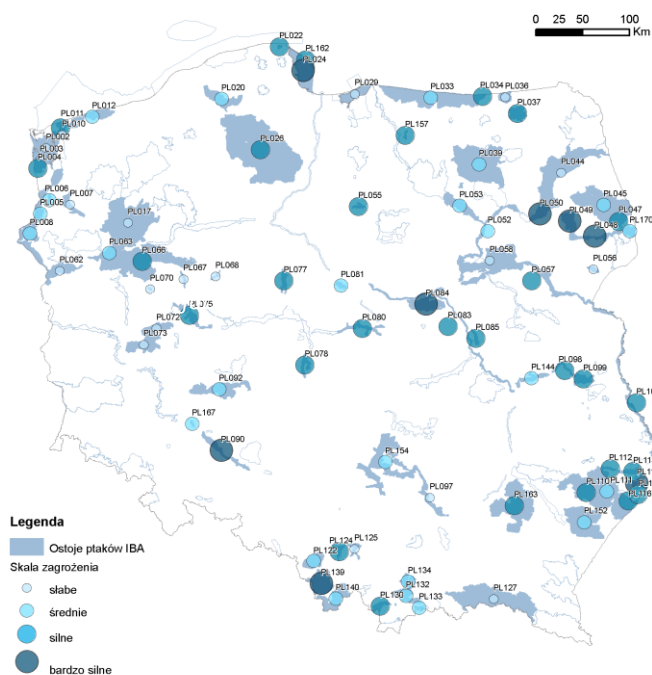
Dane zebrane w ostojach pokazują, że ochrona ostoi ptaków jest silnie uzależniona od praktyk rolniczych prowadzonych w ich granicach bądź w bezpośrednim otoczeniu.

Intensyfikacja rolnictwa w ostojach wg. formularzy monitoringu.

Jako przykłady intensyfikacji rolnictwa wskazywano zaorywanie łąk, pastwisk i ugorów w celu przekształcania ich w grunty orne i wprowadzanie na nich upraw np. kukurydzy (np. Dolina Neru, Ostoja Miedwie), komasacje gruntów i zakładanie monokulturowych upraw (np. rzepaku), intensyfikowanie użytkowania łąk w postaci równania ich powierzchni, wałowania, nawożenia, podsiewania roślin i zwiększania ilości pokosów. Działania te skutkowały usuwaniem siedlisk marginalnych (nieużytków, miedz, oczek śródpolnych, krzewów, zadrzewień śródpolnych) i upraszczaniem struktury krajobrazu rolnego. Notowano przypadki wycinania drzew i krzewów na gruntach ornym i użytkach zielonych w celu zwiększenia powierzchni kwalifikującej do dopłat obszarowych (np. Dolina Baryczy, Dolina Sołokiji). W wyniku takich działań następowało ubożenie żerowisk dla ptaków szponiastych, m.in. orlika krzykliwego, kani rudej, a także zanikanie siedlisk lęgowych żurawi i derkaczy, gniazdujących na podmokłych łąkach i w zaroślach śródpolnych (np. Dolina Słupi, Ostoja Kurpiowska). Jako zagrożenie dla derkacza i innych gatunków gniazdujących na łąkach (np. błotniak łąkowy, rycyk, kulik wielki, czajka) podawano zbyt wczesne terminy koszenia łąk kolidujące z okresem lęgowym ptaków, powodujące śmiertelność dorosłych osobników oraz niszczenie lęgów. Łąki koszone bywały nawet trzykrotnie w ciągu sezonu, a termin pierwszego pokosu bywał coraz wcześniejszy. Wielokrotnie notowano przypadki prowadzenia sianokosów w czasie najwyższej aktywności derkacza (pod koniec VI) oraz w pełni sezonu lęgowego innych gatunków ptaków gniazdujących na łąkach (np. Dolina Szyszły, Dolina Górnej Narwi, Puszcza Kampinoska, Puszcza Goleniowska). Podawano przypadki punktowego wypalania roślinności, najczęściej trzcinowisk i turzycowisk, stanowiących siedliska lęgowe wielu cennych gatunków (np. bąk, błotniak stawowy). W wyniku tych działań niszczone były gniazda ze zniesieniami lub pisklętami (np. Dolina Dolnej Soły, Zbiornik Turawski). Wskazywano także na rozwijające się zjawisko niekontrolowanego pozyskania trzciny i wikliny na cele komercyjne – głównie pokrycia dachowe. Eksploatacja trzciny bywała bardzo intensywna. Na obszarze Zalewu Wiślanego wycinano do 100% szuwaru trzcinowego spełniającego wymogi techniczne, a pozostały szuwar był niekiedy podpalany dla uzyskania jednolitego pokosu w następnym sezonie. Także znaczna część obszaru Zalewu Kamieńskiego i Dziwnej – nawet do 80% trzcinowisk była wykorzystywana do pozyskania trzciny, często w

Zaniechanie użytkowania rolniczego w ostojach ptaków IBA, wg formularzy monitoringu

sposób rabunkowy i bez pozwoleń, także w sezonie lęgowym ptaków.

Z drugiej strony, ujawniła się w ostojach tendencja do porzucania tradycyjnych form gospodarowania, głównie na trwałych użytkach zielonych. Zjawisko to prowadziło do sukcesji drzew i krzewów na terenach otwartych i było przyczyną zanikania optymalnych siedlisk lęgowych dla ptaków siewkowych (m. in.: derkacza, kszycy, krwawodzioba, rycyka, kulika wielkiego) oraz pogarszania terenów żerowiskowych dla ptaków szponiastych (np. Dolina Tyśmienicy, D. Górnej Wisły, Gorce). W wyniku zaniechania koszeń i wypasu w Dolinie Górnej Narwi obserwowano wypływanie starorzeczy i zabagnień co powodowało degradację siedlisk i wycofywanie się ptaków wodno-błotnych, siewkowych, chruścieli, rybitw. W Dolinie Środkowej Wisły brak wypasu na wyspach w korycie rzeki był przyczyną spadku jakości siedlisk dla wielu gatunków siewkowców i mewowców (np. sieweczek, rybitw: rzecznej, białoczelnej, mewy siwej).

W Dolinie Biebrzy jako główne zagrożenie dla ostoi podawano postępujący od kilkadziesiąt lat proces wycofywania się tradycyjnego rolnictwa z terenów podmokłych i trudno dostępnych, które wskutek sukcesji stopniowo zarastają. Stwarza to niekorzystne warunki m.in. dla globalnie zagrożonej wodniczki, dla której bagna biebrzańskie są najważniejszą ostoją lęgową w Unii Europejskiej. W ostatnich latach - dzięki programom rolnośrodowiskowym oraz programowi ochrony wodniczki prowadzonemu przez OTOP,

wzrosła powierzchnia wykaszanych łąk, co poprawiło warunki siedliskowe dla tego gatunku.

Podstawowym instrumentem wspierającym ochronę ptaków krajobrazu rolnego jest program rolnośrodowiskowy (element PROW), wdrażany w Polsce w różnej formie od 2004 roku. Ma on rekompensować rolnikom straty wynikające z bardziej ekstensywnych form produkcji rolnej, a tym samym przeciwdziałać degradacji środowiska naturalnego. W ramach tego działania prowadzona jest już na ponad 100 tys. ha ekstensywna gospodarka łąkowa przyjazna m.in. dla derkacza i ptaków siewkowatych, a na blisko 500 tys. ha gruntów ornych siane są międzyplony, potencjalnie atrakcyjne dla zimujących ptaków wróblowych. Komisja Europejska przedstawiła propozycję kształtu Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) po roku 2013. Zgodnie z nią rolnicy uzyskujący płatności bezpośrednie (czyli prawie wszyscy) będą musieli spełniać dodatkowe pro-środowiskowe wymogi m.in. zachować 7% tzw. nisz ekologicznych w

gospodarstwie, zachować trwałe użytki zielone, posiadać min. 3 uprawy w gospodarstwie. OTOPI prowadzi obecnie projekty oceniające wpływ płatności rolnośrodowiskowych na ptaki, a także przygotowuje stanowisko wskazujące jak powinny wyglądać te płatności po roku 2013, aby korzyści dla rolników i przyrody były jak największe. W planach zadań ochronnych ostoi powinny znaleźć się szczegółowe zapisy odnośnie metod gospodarowania na poszczególnych działkach rolnych (i innych), zgodnie ze specyficznymi wymaganiami gatunków i uwarunkowaniami przyrodniczymi danego terenu. Ustalenia PZO prawdopodobnie staną się wiążące dla rolników. Oznacza to powiązanie możliwości uzyskania wszystkich płatności obszarowych ze spełnianiem przez rolników określonych wymogów, m.in. dotyczących ochrony środowiska (Pawlaczyk P., 2010).

NIEWŁAŚCIWA GOSPODARKA WODNA

Fot. Tadeusz Musiał

Zagrożenia z tej grupy dotyczyły 72% (93) ostoi i związane były z negatywnym oddziaływaniem czynników takich jak: udrażnianie kanałów melioracyjnych, wahania poziomu wody w zbiornikach, eksploatacja zbiorników w celu pozyskiwania kruszyw, techniczna zabudowa brzegów rzek i zbiorników wodnych, regulacja koryt rzecznych, budowa tam i zapór.

Utrzymywanie drożności kanałów odwadniających było przyczyną przyspieszonego odpływu wód, skutkowało silnym przesuszeniem siedlisk i uniemożliwiało gniazdowanie oraz żerowanie ptakom związanym z podmokłymi terenami otwartymi.

W Dolinie Samicy melioracje prowadzone na łąkach i pastwiskach w dolinie, a także renowacje koryta rzeki związane z pogłębieniem, usunięciem roślinności i tam bobrowych były przyczyną obniżania się poziomu wód gruntowych. Pogarszało to warunki łąkowe lub całkowicie uniemożliwiało gniazdowanie ptakom związanym z wilgotnymi łąkami, takich jak bocian biały czy czajka.

Regulacja koryta i umacnianie brzegów rzek pozbawiało doliny rzeczne okresowych zalewów, powodowało obniżanie się poziomu wód gruntowych i silne przesuszenie siedlisk otwartych w dolinach rzecznych oraz zanikanie cennych siedlisk w samym korycie rzeki (starorzeczy, łąkach i wysp).

W trakcie prac hydrotechnicznych często usuwano roślinność łąkową porastającą strefę brzegową. Wycinanie lasów łąkowych w Dolinie Środkowej Odry spowodowało zmniejszenie dostępnych miejsc rozrodu kani rudej, kani czarnej, dzięcioła średniego. W Dolinie Neru (ostoja IBA) w latach 2007-2008 wykonano pogłębienie koryta rzeki o prawie 1,5 m. Wycięto przy tym ponad 300 drzew i przybrzeżne zakrzaczenia wierzbowo-łąkowe. Konsekwencją inwestycji było znaczne - ok. 90 cm obniżenie poziomu wód gruntowych i osuszenie zarośniętych starych torfianek i rowów odpływowych na terenach ostoi. Spowodowało to drastycznie szybki odpływ

wiosennych wód zalewowych, konsekwencją czego był zanik kolonii śmieszek i stanowisk lęgowych rybitw czarnych i białowąsych, a także zmniejszenie liczebności lęgowej czajki, rycyka, kszyka, krwawodzioba i kropiatki.

W 2010 roku w ostoi Wielki Łęg Obrzański na podstawie słabej jakości raportu oddziaływania inwestycji na środowisko wykonano przebudowę koryta Środkowego Kanału Obry (poszerzenie koryta, udrożnienie przy kanale ujść rowów odwadniających łąki, budowa betonowych zastawek).

Prace prowadzono przez cały okres wegetacyjny, ptaki były nieustannie płoszone. Efektem tych działań było silne przesuszenie doliny i pogorszenie warunków bytowania ptaków będących przedmiotem ochrony w ostoi (m.in. kulik wielki, siewka złota).

Kolejnym czynnikiem negatywnie oddziałującym na ptaki w ostojach były niedostosowane do biologii ptaków terminy napuszczania i spuszczenia wody w zbiornikach wodnych – głównie zbiornikach retencyjnych, co powodowało straty w lęgach gatunków gniazdujących na ziemi, w tym na wyspach (np. rybitw, mew, ptaków siewkowych), a także gniazdujących na roślinności wynurzonej (np. łyska, kokoszka, wodnik, kaczkę). Na Zbiorniku Turawskim stosowanie piętrzeń nieuwzględniających potrzeb ptaków staje się coraz poważniejszym problemem. Niskie poziomy wody w okresach lęgowych sprawiły, że od 2008 roku przestały gniazdownić tu ważne dla Europy rybitwy: białowąsę (kiedyś gatunek kwalifikujący 50–100 par), czarne i białoskrzydłe. Zbiornik opuściły też zakładające gniazda w koloniach lęgowych rybitw - perkozy zauszniki (1% populacji lęgowej kraju). Niskie piętrzenia wody wiosną i latem powodują także szybkie zarastanie zbiornika co nie jest bez znaczenia dla odpoczywających tu podczas migracji ptaków siewkowych. Z kolei utrzymywanie zbyt wysokich piętrzeń w okresie późnoletnim i jesiennym powoduje, że brak jest błota, na którym odpoczywają i żerują migrujące o tej porze gatunki siewkowe. W 2010 r. na Zbiorniku Turawski zalatywały stadka biegusów zmiennych liczące zaledwie kilkanaście osobników, podczas, gdy w innych latach ich liczebność przekraczała 300 osobników. Sytuacja ta wpłynęła także niekorzystnie na ilość gęsi zbożowych (gatunek kwalifikujący). W trakcie przelotów obserwowano tu jedynie pojedyncze osobniki. Natomiast przy sprzyjających warunkach, w 2009 roku przebywało ich tu ok. 20 000. Problem nieodpowiednich piętrzeń wody był obecny także w

innych ostojach ptaków - na zbiorniku Nyskim, Mietkowskim, Otmuchowskim. Zjawisko to dotyczyło też stawów, w Dolinie Tyśmienicy, na stawach w Siemieniu zatapanie tzw. czerwówek narybkowych prowadziło do utraty nawet 100% lęgów ptaków siewkowych, głównie siewczek: rzecznej i obroźnej, w niektóre lata lęgowych rybitw.

Podawano także zagrożenia związane z nadmierną lub niewłaściwie prowadzoną eksploatacją kruszyw. Jako podstawowe zagrożenie dla ostoi Zbiornik Mietkowski uznano eksploatację żwiru z dna zbiornika, obejmującą znaczną część jego obszaru. W wyniku tej działalności likwidacji ulegały błotniste płycizny i brzegi stanowiące miejsca żerowania ptaków wodno-błotnych. Także w Dolinie Dolnej Soły nielegalna eksploatacja żwiru i piasku miała silny negatywny wpływ na obniżanie się poziomu wód gruntowych i wody w korycie rzeki.

Budowę tam i zapór odnotowano w mniej niż 10% ostoi, jednak jest to problem wciąż aktualny. Od wielu lat niezmiennie plany budowy kolejnych stopni wodnych na Wiśle są dużym potencjalnym zagrożeniem dla wszystkich kluczowych ptaków koryta rzeki. Ich realizacja doprowadziłaby do zaniku dużej części siedlisk lęgowych – wysp i ławic w nurcie, powolnej degradacji środowiska rzeki poniżej zapory. Przykładem może tu być wciąż nierozwiązana kwestia budowy stopnia wodnego w Nieszawie (ostoja Dolina Dolnej Wisły). Inwestycja ta doprowadziłaby do zniszczenia kilkudziesięciu kilometrów biegu rzeki i zalania siedlisk w dolinie Wisły, w tym szczególnie cennych lasów lęgowych. Planowana budowa stopnia energetycznego w Nieszawie lub w Ciechocinku oraz dalsza kaskadyzacja Dolnej Wisły poniżej Włocławka zakłóciłaby łączność ekologiczną dwóch kluczowych na Wiśle obszarów specjalnej ochrony ptaków - Doliny Środkowej Wisły oraz Doliny Dolnej Wisły – poprzez osłabienie walorów siedliskowych doliny tej rzeki, ważnych w szczególności dla zachowania śródładowego szlaku wędrówek ptaków wodno-błotnych.

Warto wspomnieć, że ostoje ptaków (IBA) leżące w dolinach rzek stanowią prawie 5% terytorium Polski i zajmują łączną powierzchnię ok. 1,5 mln ha, mają więc ogromny potencjał retencjonowania wody. Chroniąc ostoje, a w ich granicach naturalne tereny zalewowe, siedliska wodno-błotne, starorzecza, siedliska lęgowe, wspieramy przyjazne środowisku metody ochrony przeciwpowodziowej.

ROZWÓJ ZABUDOWY:

Fot. Tomasz Wilk

Ostoje ptaków jako tereny atrakcyjne pod względem przyrodniczym i krajobrazowym były silnie zagrożone przez zabudowę turystyczną, rekreacyjną i mieszkaniową. Często była to zabudowa „dzika” - bez stosownych pozwoleń. Powszechnym zjawiskiem była zamiana gruntów rolnych na budowlane i zabudowa kolejnych fragmentów naturalnego krajobrazu. Zagrożenie to było szczególnie widoczne w ostojach wybitnie turystycznych, np. położonych nad Bałtykiem (np. Półwysep Helski, Zatoka Pucka) czy w górach. (Beskid Niski, Śląski, Wyspowy, Tatry).

Jako główne zagrożenie dla Mierzei Wiślanej podawano budowę wysokich obiektów wystających ponad las (elektrowni wiatrowych, linii energetycznych, wysokich budynków) i stanowiących przeszkodę dla migrujących tędy ptaków.

W Lasach Ławskich problem presji ze strony zabudowy dotyczył przede wszystkim brzegów największego jeziora – Jezioraka, jednego z ważniejszych łowisk bielika, ale również pozostałych jezior nieleśnych w granicach OSOP.

W Borach Tucholskich postępowała zabudowa linii brzegowej rzek i jezior, łąk, suchych muraw, powodując potencjalne zagrożenie dla kluczowych w ostoi gatunków, takich jak m.in.: bąk, błotniak stawowy, żuraw, świergotek polny. W Dolinie Górnej Wisły przy północnym brzegu Zbiornika Goczałkowickiego trwa proces wykupu działek. Kupujący mają nadzieję na zmianę planu zagospodarowania w kierunku rozwoju rekreacji wzdłuż północnego brzegu, więc na działkach stawiane są drewniane domki rekreacyjne.

W ostojach górskich jako zagrożenie podawano zajmowanie użytków zielonych pod rozbudowę terenów do uprawiania sportów zimowych, a także rozwój zabudowy mieszkaniowej i letniskowej na łąkach i polanach śródleśnych, rozwój bazy turystycznej (hotele, restauracje) i infrastruktury (wyciągi narciarskie).

Nasilenie zabudowy stoków prowadzi do ubytku zielonych terenów otwartych i przecinania korytarzy migracyjnych. Nasila się zabudowa odludnych terenów w Beskidzie Niskim, co jest potencjalnym zagrożeniem między innymi dla orła przedniego, orlika krzykliwego, bociana czarnego, dla których zajmowane tereny stanowią żerowiska i rewiry lęgowe. W Beskidzie Wyspowym jako poważne zagrożenie dla ostoi podawano planowaną budowę wyciągu narciarskiego na Mogielnicy - częściowo w obrębie miejsc bytowania głuszca. Także w Beskidzie Śląskim odnotowano intensyfikację zabudowy mieszkaniowej i letniskowej na halach i łąkach górskich. Zwiększa się ruch pojazdów samochodowych i ich obecność w miejscach dotychczas izolowanych i spokojnych. Podawano także przypadki inwestycji przemysłowych mogących mieć potencjalnie negatywny wpływ na ptaki, takich jak np. rozwój portu i zakładów chemicznych w ostoi Zalew Szczeciński, czy budowa spalarni odpadów i olejów oraz fermy nerek w Puszczy Goleniowskiej.

Brak spójnych przepisów dotyczących gospodarowania przestrzennego sprzyjał ekspansji chaotycznie zlokalizowanych inwestycji. Jako negatywne zjawisko podawano również znaczny niejasny status własnościowy działek na terenie ostoi ptaków (w tym w parkach narodowych), co utrudniało właściwe zarządzanie tymi cennymi obszarami i realizację zadań ochronnych (np. Puszcza Kampinoska, Dolina Biebrzy, Tatry).

Ważne jest zatem uwzględnianie ostoi ptaków w planach zagospodarowania przestrzennego gmin i niedopuszczanie do wkraczania zabudowy w sam środek najcenniejszych przyrodniczo obszarów. Przepisy muszą w tym zakresie ulec uporządkowaniu. Warto podkreślić, że wyłączenie najcenniejszych pod względem przyrodniczym terenów z zabudowy i pozostawianie ich w stanie niezniszczonym jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi turystyki przyrodniczej, która może być źródłem wymiernych zysków dla osób mieszkających w pobliżu i w ostojach. W procesie sporządzania Planów Zadań Ochronnych analizie podlegają istniejące studia i plany zagospodarowania przestrzennego, mogące mieć wpływ na cele ochrony obszaru. W przypadku stwierdzenia negatywnych oddziaływań, należy sformułować wskazania, które powinny zostać uwzględnione przy przyszłych zmianach studiów i planów ze względu na zapewnienie realizacji celów ochrony obszaru Natura 2000 (Pawlaczyk P. 2010).

NIEWŁAŚCIWA GOSPODARKA LEŚNA:

Fot. Tomasz Wilk

Do tej kategorii zaliczono zagrożenia związane z wycinaniem starodrzewu i drzew dziuplastych, wykonywaniem zrębów zupełnych, usuwaniem martwego drewna z lasu, sadzeniem monokultur, prowadzeniem prac leśnych w sezonie lęgowym ptaków, a także zalesianiem terenów otwartych. Czynniki te wystąpiły w 64% (83) ostoi.

Mimo że od lat 90-tych XX w. wprowadzany jest w Polsce nowy model zrównoważonej gospodarki leśnej, uwzględniający środowiskotwórczą rolę lasów i potrzebę ochrony ich zasobów przyrodniczych, to rozwijająca się gospodarka stwarza coraz większy popyt na drewno.

Wycinanie starodrzewu i drzew dziuplastych było przyczyną ubytku siedlisk lęgowych i bazy żerowiskowej dla ptaków, szczególnie dzięciołów, muchołówek, sów i ptaków szponiastych, zakładających gniazda w drzewostanach starszych klas wieku.

W Bieszczadach notowano wycinkę starodrzewu w wieku 80 - 120 lat, prowadzoną w okresie lęgowym ptaków. Stwarzało to potencjalne zagrożenie dla rzadkich gatunków ptaków gniazdujących w ostoi, takich jak: orzeł przedni, trzmiełojad, puszczyk uralski, włośchatka, muchołówki oraz dzięcioły, w tym najrzadsze - trójpalczasty i białostrzbiety. Jako kluczowe zagrożenie w ostoi Buczyny Grzędy Sokalskiej podawano zmniejszanie się udziału starodrzewu zagrażające występującej tam populacji dzięciołów (szczególnie białostrzbiatego, średniego) i muchołówek.

Prace gospodarcze w lasach (trzebieże, czyszczenie, cięcia w drzewostanach rębnych) prowadzone były przez cały rok, bez względu na porę i okres lęgowy ptaków, a także w obrębie stref ochronnych.

Powodowało to płoszenie ptaków, porzucanie lęgów, niekiedy też niszczenie gniazd. W Puszczy Knyszyńskiej obserwowano cięcia w sezonie lęgowym w rewirach gatunków takich jak: dzięcioł trójpalczasty,

białostrzbiety, sóweczka, włośchatka. W Lasach Janowskich wycinka prowadzona była w ciągu całego roku, notowano też trzebieże i zręby w obrębie stref ochronnych, w skrajnym przypadku - na jednym z ostatnich tokowisk głuszca. W Beskidzie Wyspowym cięcia i przebudowa drzewostanów zostały wykonane (w okresie jesień 2009 – luty 2010) w miejscach znanego bytowania głuszców. W efekcie prace te prawdopodobnie przyczyniły się do ograniczenia możliwości bytowania i rozrodu tego gatunku na dwóch spośród trzech obszarów jego występowania w Beskidzie Wyspowym. W miejscach wykonania prac znajdowały się też terytoria innych gatunków ptaków o takim samym reżimie ochronnym i podobnym statusie zagrożenia jak głuszc: sóweczki i dzięcioła trójpalczastego. Z oddziałów w jakich miały miejsce prace leśne usunięto dużą liczbę drzew, głównie świerków i jodeł w starszych klasach wieku, w tym dziuplastych, zamierających i martwych.

Także w Puszczy Boreckiej nadmierne wyręby starodrzewu i drzew dziuplastych oraz usuwanie martwego drewna z lasu stanowiły główne zagrożenie dla przedmiotów ochrony w ostoi – dzięciołów: białostrzbiatego i trójpalczastego. W skutek intensywnie prowadzonej gospodarki populacja dzięcioła białostrzbiatego w Puszczy Boreckiej zmniejszyła się około dwukrotnie na przestrzeni lat 1996–2010 (ok. 30 stanowisk w latach 1996-1997 i 15 stanowisk w roku 2010), a dzięcioła trójpalczastego zmalała z ok. 10 do 3 stanowisk. Wykazano również zmniejszenie powierzchni odpowiednich siedlisk (olsów w wieku ponad 60 lat) – w latach 2001-2010 ich powierzchnia w całej Puszczy Boreckiej zmniejszyła się o 21%. (Sulej A., Sikora A. 2010, mat. niepubl.). Badania prowadzone nad dzięciołem białostrzbiętym w Puszczy Białowieskiej, także wskazują na negatywny wpływ gospodarki leśnej na ten gatunek. Wskaźnik liczebności dzięcioła białostrzbiatego na terenach całej Puszczy Białowieskiej był w roku 2010 o 28% niższy, niż w 1991. Stwierdzony spadek liczebności dotyczył w głównej mierze drzewostanów użytkowanych gospodarczo i rezerwatów, w których do niedawna również prowadzono pozyskanie drewna, natomiast nie zanotowano zmian w granicach parku narodowego. Na terenie chronionym jako park narodowy, gatunek występował w wysokich zagęszczeniach. Natomiast na rozległych terenach lasów użytkowanych gospodarczo i rezerwatów przyrody, stanowiących łącznie ponad 80% obszaru Natura 2000, indeks liczebności dzięcioła białostrzbiatego był znacząco, bo aż o 41-82% niższy,

niż na terenach parku narodowego (Walankiewicz W. i in. 2010).

Jako kolejne zagrożenie dla ptaków w ostojach podawano wykonywanie zrębów zupełnych. W Beskidzie Śląskim odnotowano obumieranie części populacji świerka, co posłużyło jako pretekst do wycinania zarówno drzew wysychających jak i zagrożonych, czy potencjalnie zagrożonych. W konsekwencji wycięte zostały ogromne szczytowe i podszytowe powierzchnie borów świerkowych i powstały ogołoczone zbocza górskie. Masowa wycinka borów spowodowała zmniejszenie powierzchni siedlisk lęgowych ważnych dla części gatunków zagrożonych i kwalifikujących Beskid Śląski jako ostoję Natura 2000 (np. sóweczki, puchacza, puszczyka uralskiego, dzięciołów: zielonosiwego, trójpalczastego). Potencjalnym zagrożeniem było też sadzenie monokultur drzew prowadzące do uproszczenia gatunkowej i przestrzennej struktury lasów. Na miejsce wyciętych drzewostanów wprowadzono sztuczne odnowienia, preferując gatunki drzew o znaczeniu gospodarczym, np. powszechne monokultury sosnowe (Puszcza Goleniowska).

Wprowadzenie krajowego programu zwiększania lesistości, mimo iż w założeniach korzystne, niekiedy przyczyniało się do chaotycznego zalesiania cennych dla ptaków siedlisk, np. podmokłych łąk w ostojach Warmińskiej i Roztocze. Zalesienia podawano jako główny czynnik prowadzący do zanikania łąk orlika krzykliwego w Puszczy Boreckiej, a także jako potencjalne zagrożenie dla siedlisk cietrzewia w Dolinie Górnego Nurca.

Prace gospodarcze prowadzone w lasach sprzyjały budowaniu nowych i poprawianiu jakości istniejących dróg leśnych, co w konsekwencji pogłębiało fragmentację lasów i przyczyniało się do ich silniejszej penetracji przez ludzi (np. Beskid Śląski, Beskid Wyspowy, Gorce, Lasy Puszczy nad Drawą). Kraje członkowskie Unii Europejskiej mają obowiązek tak prowadzić gospodarkę na obszarach Natura 2000, aby zapewnić utrzymanie tzw. właściwego stanu ochrony występującym tam gatunkom i siedliskom, chronionym na mocy Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej. Konieczne jest zatem dostosowanie gospodarki leśnej do tych zobowiązań. Plany Urządzenia Lasu muszą zatem być komplementarne z zapisami Dyrektywy Ptasiej.

ZANIECZYSZCZENIA:

Fot. Cezary Korkosz

Zagrożenie dla ostoi stanowiły zanieczyszczenia pochodzące z przemysłu, gospodarki rolnej, leśnej, gospodarstw domowych, aglomeracji miejskich, transportu. Odnotowano je w 64% (83) ostoi. Zagrożone zanieczyszczeniem powietrza były głównie ostoje położone w regionach przemysłowych, m.in. w województwach śląskim, dolnośląskim, opolskim, łódzkim. Przykładowo, w Beskidzie Śląskim (ostoja ptaków IBA) wciąż odczuwalne są skutki silnego zanieczyszczenia powietrza przez czeskie huty w przeszłości, co doprowadziło do znacznego osłabienia

drzewostanów świerkowych, przez co stały się one podatne na atak kornika. Masowy wyręb świerków przyczynił się do utraty optymalnych siedlisk dla rzadkich gatunków dzięciołów i sów, m.in. dzięcioła trójpalczastego. Jako potencjalne zagrożenie dla ostoi Dolina Dolnej Odry, podawano działanie zakładów przemysłowych usytuowanych w jej pobliżu (elektrownia, rafineria, zakłady chemiczne), będące źródłem emisji toksycznych substancji.

W ostojach obserwowano proces eutrofizacji wód wywołany napływem biogenów pochodzących z działalności rolniczej i przemysłowej, w wyniku złej gospodarki ściekowej, braku kanalizacji i oczyszczalni ścieków na wielu obszarach. Efektem tego zjawiska były m.in. zakwity trujących sinic na powierzchni wody, powodujące śmiertelność ryb i występującej w zbiornikach fauny, potencjalnie redukujące bazę pokarmową dla ptaków rybożernych (np. Dolina Samicy, Zbiornik Siemianówka, Zbiornik Turawski). W Dolinie Środkowej Wisły eutrofizacja przyspieszała sukcesję na siedliskach lęgowych przede wszystkim rybitw i sieweczek. Wielokrotnie sygnalizowano

zjawisko spływania ścieków rolnych, bytowych oraz przemysłowych do wód gruntowych oraz bezpośrednie spuszczenie ich do rzek, jezior, stawów, morza (np. Dolina Tyśmienicy, Roztocze, Drużno, Miedwie). Na obszarze ostoi i w ich pobliżu obserwowano składowanie odpadów oraz nielegalne wysypiska śmieci w lasach i na terenach rolniczych, zasypywanie terenów podmokłych i wszelkich obniżen terenu odpadami komunalnymi i budowlanymi. Śmieci wysypywano nawet w rezerwachach, np. w Dolinie Baryczy.

Należy mieć nadzieję, że mająca wejść w życie w 2012 roku nowa ustawa o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, w myśl której to gminy będą odpowiedzialne za odbiór i ekologicznie bezpieczne

zagospodarowanie wszystkich odpadów komunalnych, przynajmniej częściowo rozwiąże problem zanieczyszczeń w ostojach.

Fot. Tomasz Wilk

GATUNKI INWAZYJNE:

Fot. Cezary Korkosz

W tej grupie odnotowano zagrożenia związane z wprowadzaniem, rozszerzaniem zasięgu oraz wzrostem liczebności rodzimych i obcych gatunków zwierząt i roślin, które oddziałują lub mogą oddziaływać negatywnie na różnorodność biologiczną, poprzez zwiększoną śmiertelność gatunków lub przekształcanie siedlisk.

Zagrożenie to dotyczyło 63% (81) ostoi. Drapieżne gatunki ssaków (norka amerykańska, szop praczy, jenot, lis) powodowały duże straty w lokalnych populacjach ptaków, szczególnie w przypadku gatunków gniazdujących kolonijnie: rybitw, mew, czapli, bądź migrujących i zimujących blaskodziobych (np. Dolina Środkowej Wisły, Zbiornik Otmuchowski, Zbiornik Siemianówka). Norkę i jenota obserwowano w ostojach na terenie całego kraju, a szopa pracza głównie na Pomorzu Zachodnim, np., Zalew Szczeciński, Ostoja Świdwie, Ostoja Miedwie, Ujście Warty, a także na dolnym Śląsku, np. Dolina Baryczy. Zdarzyła się też obserwacja tego gatunku we wschodniej części kraju - w ostoi Oświn. W Dolinie

Małej Wełny odnotowano przypadek, gdy norka amerykańska w ciągu jednej nocy zniszczyła całą kolonię rybitw czarnych i rzecznych – 20 par każdego gatunku. Małopolski Przełom Wisły norkę amerykańską po raz pierwszy stwierdzono w roku 2008 i podczas pierwszej kontroli znaleziono ponad 100 zabitych ptaków. Małopolski Przełom Wisły norkę amerykańską po raz pierwszy stwierdzono w roku 2008 i podczas pierwszej kontroli znaleziono ponad 100 zabitych ptaków. Na Zbiorniku Nyskim jako W zależności od roku norka niszczy tu nawet do 50% gniazd rybitwy czarnej. W 2010 przez norkę zostało zniszczone około 150 gniazd śmieszki.

W Dolinie Biebrzy norka amerykańska niszczyła nawet do 70% gniazd czajki, krwawodzioba i rycyka. W ostoi ważne zagrożenie dla lęgowych mew, rybitw oraz blaskodziobych podawano narastającą presję drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej, która niszczyła dziesiątki gniazd na poszczególnych wyspach. W Dolinie Baryczy w ciągu ostatnich 10 lat nastąpił silny spadek liczby par lęgowych gęgawy, błotniaka stawowego i łyski, co prawdopodobnie związane było m.in. z drapieżnictwem jenota i szopa pracza, lisa, wydry, dzików. Spadek liczebności populacji gęgawy szacowano na 30%, a błotniaka stawowego nawet na 50%. Zagrożeniem w ostojach bywała też presja rodzimych gatunków drapieżników. Nadmierny wzrost populacji lisa na terenie ostoi Dolina Małej Wełny podawano jako potencjalne zagrożenie dla wszystkich gatunków odbywających lęgi na ziemi i w szuwarach o niskim poziomie wody. Także w Dolinie Dolnej Narwi odnotowano silną presję lisa, zwłaszcza na gatunki ptaków siewkowych.

W ostoi Goleniowskiej jako zagrożenie dla bielika podawano drapieżnictwo kun.

Wskazywano też na potencjalnie negatywny wpływ zwiększających się populacji gatunków takich jak wrona siwa (Delta Świny), mewa srebrzysta (Ujście Wisły) czy białogłowa (Zbiornik Mietkowski). W nowej Unijnej Strategii dotyczącej Różnorodności Biologicznej, inwazyjne gatunki obce zostały

uznane za jedno z największych bezpośrednich zagrożeń dla europejskiej przyrody. Jednocześnie podkreślono brak kompleksowych rozwiązań prawnych, które pozwoliłyby na skuteczne ograniczanie tego problemu. Strategia przewiduje, że w 2012 r. zostanie opracowany osobny akt prawny regulujący te kwestie.

PRODUKCJA ENERGII:

Fot. Łukasz Zandecki

W tej grupie znalazły się zagrożenia związane z produkcją i przesyłaniem energii, odnotowano je w 53% (69) ostoi. Zmniejszające się zasoby surowców kopalnych oraz zobowiązania związane z akcesją do Unii Europejskiej nakładają na Polskę obowiązek zwiększenia produkcji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych, do 2012 roku jej udział ma wynieść 15% całkowitej produkcji energii. Choć w założeniach jest to dobra idea, zdarza się, że nowe inwestycje energetyczne mają negatywny wpływ na przyrodę. W ostojach ptaków głównym problemem był niewłaściwy wybór lokalizacji elektrowni wiatrowych – na terenie ostoi lub w ich sąsiedztwie, na obszarach użytkowanych intensywnie przez ptaki oraz w miejscach występowania gatunków znanych z kolizyjności, takich jak ptaki szponiaste, bociany, gęsi, mewy i rybitwy. Farmy wiatrowe mogą oddziaływać na ptaki w różny sposób – poprzez fragmentację i zajęcie siedlisk, odstraszenie - wymuszanie zmiany tras przelotów, co wiąże się ze zwiększonymi wydatkami energetycznymi ptaków, stanowiąc przeszkodę na której ptaki giną bądź ulegają uszkodzeniu w wyniku kolizji.

Przykładowo: w ostoi Zalew Kamieński i Dziwna – ważnej w skali kraju ostoi dla ptaków migrujących i zimujących zagrożeniem były istniejące farmy wiatrowe, a także forsowane projekty budowy

nowych turbin wiatrowych na terenie i w sąsiedztwie ostoi. 3 z 23 turbin miałyby się znajdować nawet na samym terenie ostoi, a południowo-zachodnia część granicy ostoi jest oddalona zaledwie 1-1,5 km od farmy wiatrowej w Jagniątkowie (17 turbin). Turbiny wiatrowe stwarzają potencjalne zagrożenie dla migrujących tędy mew, gęsi, ptaków siewkowych i ptaków szponiastych. W zachodniej części ostoi Dolina Neru, w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru Natura 2000 rozpoczął się proces zatwierdzenia inwestycji dotyczącej budowy farmy wiatrowej o mocy ok. 50MW, która może potencjalnie negatywnie oddziaływać na migrujące tędy wiosną gęsi zbożowe i białoczelne. W ostoi Lasy Ławskie pod farmy wiatrowe wyznaczono obszary bezpośrednio przylegające do granic ostoi, będące terenami łowieckimi gniazdujących w ostoi bielików, orlików krzykliwych i kań. Od 2010 r. w Dolinie Małej Wełny trwają przygotowania do budowy farmy wiatrowej, mimo, że tzw. "screening", czyli wstępna ocena wrażliwości danego terenu, otrzymał ocenę negatywną. Farma jest planowana na tracie przelotu gęsi i żurawi z noclegowiska na żerowiska. Istnieją także plany budowy farmy wiatrowej pomiędzy dwiema ostojami ptaków w północnej części Mazur – pomiędzy Puszcza Borecką i Lasami Skaliskimi. Skrajne lokalizacje turbin wiatrowych na obszarze planowanej farmy miałyby się znajdować w odległości ok. 300 m od granicy Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Lasy Skaliskie i ok. 500-1500 m od granic SOO i OSO Puszcza Borecka. Taka lokalizacja jest potencjalnym zagrożeniem dla gniazdujących i żerujących w tych ostojach gatunków znanych z kolizyjności z wiatrakami takich jak: bielik, orlik krzykliwy, kania ruda, bocian biały, bocian czarny.

Jakość raportów oddziaływania na środowisko dla inwestycji wiatrakowych często pozostawia wiele do życzenia. Zdarza się, że raporty nie dostarczają podstawowych informacji potrzebnych do podjęcia decyzji.

Najczęściej spotykane błędy to: zbyt krótki okres prowadzenia obserwacji ornitologicznych, nie stosowanie się do istniejących standardów metodycznych, nierzetelne badania podstawowe, ignorowanie istniejących danych, wybiórcza interpretacja danych liczbowych, brak oceny oddziaływań skumulowanych (np. z istniejącymi już obszarami Natura 2000). Problemem jest także nieznanostwo wymogów prawnych ochrony ostoi Natura 2000 skutkująca przekonaniem, że granicę obszaru Natura 2000 można traktować dosłownie. Tymczasem bezpośrednio okolice ostoi są także intensywnie wykorzystywane przez ptaki. Ostoje i ich okolice to miejsca gdzie bardzo trudno jest wykazać brak znaczącego oddziaływania na ptaki. Już sam screening powinien dawać wstępną informację o ponadprzeciętnych zasobach ornitologicznych terenu, choć nie może on być podstawą stwierdzenia braku oddziaływania (Chylarecki P. 2010, mat. niepubl.). Niezwykle przydatnym narzędziem dla inwestorów i organów wydających decyzje środowiskowe byłaby mapa wskazująca miejsca szczególnie wrażliwe (wysokiego ryzyka) na lokalizowanie farm wiatrowych ze względu na wysokie walory ornitologiczne, oraz określenie dla nich stref buforowych. Pozwoliło by to uniknąć szkód wynikających ze złych lokalizacji farm wiatrowych, a także niepotrzebnych kosztów, które ponoszą inwestorzy w razie wstrzymania inwestycji ze względu na złą lokalizację. OTOP podjął kroki w kierunku stworzenia takiej mapy, jednak nie wiadomo czy uda się zdobyć finansowanie tego projektu. Gminy ustanawiając studia i plany zagospodarowania przestrzennego z góry powinny brać pod uwagę istnienie na ich terenach obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz ostoi ptaków i wyłączyć te tereny z możliwości lokalizowania farm wiatrowych i innych inwestycji uciążliwych dla środowiska. Potencjalnym zagrożeniem dla ptaków w ostojach było także występowanie lub lokalizowanie nowych napowietrznych linii energetycznych wraz z urządzeniami towarzyszącymi. W ostoi Zbiornik Siemianówka przebiega linia wysokiego napięcia na której stwierdzono uszkodzonych lub zabitych ponad 70 ptaków. Wśród nich najliczniejsza mewa śmieszka. Napowietrzne linie elektroenergetyczne mogą

stanowiąc zagrożenie dla dziko żyjących ptaków, które zderzając się z nimi mogą ulegać porażeniu prądem oraz ulegać uszkodzeniom w wyniku upadku z wysokości. Porażeniu prądem najczęściej ulegają duże ptaki, zwykle ptaki szponiaste i bociany. Ofiarami linii elektrycznych są zwykle ptaki migrujące, nie znające terenu lub ptaki młode, uczące się latać. W Puszczy Kampinoskiej linie energetyczne przebiegające głównie przez tereny otwarte były przyczyną śmiertelności młodych bocianów białych, których co roku, na transformatorach, ginęło do 10 osobników. W Puszczy Goleniowskiej planowana jest realizacja inwestycji polegającej na budowie napowietrznej linii elektroenergetycznej, która przetnie prawdopodobnie całą ostoję. Będzie poprowadzona przez obszar Bagien Krupskich – ważnej ostoi podróżniczka, derkacza oraz błotniaków i tereny żerowiskowe innych ptaków drapieżnych. Budowę napowietrznych linii przesyłowych uznano też za potencjalnie ważne zagrożenie na Półwyspie Helskim – ostoi stanowiącej bardzo ważny szlak migracyjny dla ptaków wędrujących wzdłuż południowego brzegu Bałtyku. W 2002 roku pod auspicjami Konwencji Bońskiej podpisano rezolucję dotyczącą ochrony ptaków przed porażeniami prądem. Mimo to, nadal rozwiązania techniczne, które pozwalają uchronić ptaki przed kolizjami z liniami napowietrznymi stosowane są na niewielką skalę. Sieci energetyczne w Polsce są przestarzałe i w niewielkim stopniu modernizowane. Zastosowanie zmian polegających na montowaniu innego rodzaju izolatorów przy słupach trakcji jest korzystne nie tylko dla ptaków, ale także dla konserwatorów sieci energetycznych, ponieważ zapobiega powstawaniu zwarć w sieci. Dokument „Polityka energetyczna Polski do 2030 roku” zakłada, że konieczne będzie zmodernizowanie dużej części sieci przesyłowej, by umożliwić lepsze wykorzystanie energii, mniejsze straty w czasie jej przesyłania i także większą sprawność działania całej sieci. Duża część sieci będzie modernizowana w najbliższych latach, będzie to więc okazja do jednoczesnego montowania takich mechanizmów odstraszania ptaków i takich izolatorów, które będą zwiększały bezpieczeństwo ptaków.

RYBACTWO I RYBOŁÓWSTWO:

Do tej kategorii zaliczono zagrożenia związane z gospodarką stawową prowadzoną w sposób niekorzystny dla ptaków, a także ze szkodliwymi dla ptaków technikami połowu ryb na jeziorach i w morzu.

Przez wzgląd na unikatowe siedliska tworzone przez gospodarkę stawową wyznaczono w Polsce 8 ostoi ptaków, gdzie stawy rybne są kluczowym siedliskiem (m.in. Dolina Baryczy, Dolina Tyśmienicy, Dolina Dolnej Soły), a w kolejnych 30 ostojach stawy rybne są obecne, znacznie wzbogacając ich walory przyrodnicze. Stawy rybne są w Polsce miejscem występowania wielu zagrożonych w skali Europy gatunków ptaków, w tym takich, których większa część krajowej populacji lęgowej jest zlokalizowana na ich obszarze, m.in. ślepowron, rybitwa białowąsa czy globalnie zagrożona podgorzałka.

Wielokrotnie notowane w ostojach usuwanie roślinności szuwarowej z brzegów i toni stawów było przyczyną utraty miejsc gniazdowania ptaków blaszkodziobych, perkozów, chruścieli, rybitw, a w okresie lęgowym także strat w lęgach (Zlewnia Górnej Huczwy, Dolina Dolnej Soły). W Dolinie Baryczy, w 2009 roku na jednym z kompleksów stawowych w lipcu obserwowano samicę podgorzałki z czterema młodymi, natomiast na początku sierpnia cała roślinność przybrzeżna została wykoszona, a staw pogłębiony. Na przebudowanym stawie ptaków już nie stwierdzono.

Niewłaściwe gospodarowanie poziomem wody w stawach – napełnianie i spuszczenie, w terminach nie dostosowanych do sezonu lęgowego oraz okresu migracji ptaków, było powodem strat w lęgach, bądź zaniku odpowiednich siedlisk. W Dolinie Tyśmienicy odnotowano napełnianie stawów narybkowych w końcu maja i pierwszej dekadzie czerwca, co powodowało straty lęgów siewczek, krwawodzioba, rybitw. Brak odsłoniętych, odpowiednich miejsc do żerowania, zdecydowanie zmniejszył liczbę ptaków siewkowych na stawach w Dolinie Samicy. W ostoi Mosty-Zahajki obserwowano w sezonie lęgowym 2010 duże obniżenie poziomu wody na całej powierzchni zbiornika Mosty, co praktycznie uniemożliwiło gnieźdzenie się podgorzałki. Wiosną przed spuszczeniem wody obserwowano do 30 podgorzałek i tokujące pary.

Jako zagrożenie dla ptaków wskazywano również niepewną sytuację własnościową i ekonomiczną kompleksów stawowych, związaną z nieopłacalnością produkcji (np. Stawy Wielikąt, Dolina Baryczy). Całkowita likwidacja stawów może stanowić potencjalne zagrożenie dla związanych z nimi

populacji ptaków - zaniechanie zabiegów gospodarskich powoduje powolną degradację siedliska i zmniejszenie jego atrakcyjności dla ptaków. W obrębach hodowlanych często dochodzi do kolizji interesów rybaków z wymogami ochrony ptaków. Rybacy zwalczają niektóre gatunki ptaków „rybożernych”, takie jak kormoran czy czapla siwa. Wielokrotnie podawano przypadki płoszenia kormoranów za pomocą armatek hukowych i gazowych, co negatywnie wpływało także na inne ptaki lęgowe (np. blaszkodzioba), a także przypadki odstrzału ptaków rybożernych (np. Dolina Baryczy, Dolina Dolnej Skawy, Puszcza Notecka, Dolina Samicy). Dzięki wejściu w życie Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, czapla siwa, kormoran czarny oraz wydra, które dotychczas w obrębach hodowlanych były wyłączone spod ochrony i często odstrzeliwane, teraz podlegają ochronie częściowej także w obrębach hodowlanych. Ich odstrzał, a nawet płoszenie, wymaga indywidualnie wydawanych zezwoleń regionalnych dyrektorów ochrony środowiska. Należy mieć nadzieję, że to rozwiązanie poprawi nieco sytuację gatunków rybożernych na stawach. W ostojach odnotowano także potencjalnie szkodliwe dla ptaków sposoby połowu ryb. W Zatoce Puckiej podawano używanie sieci – dryfujących „pławnic”, w których ginęły głównie gatunki rybożerne, m.in. alkowate, nury oraz „netów”, w których ginęły szczególnie grążyce, m.in. lodówka i uhla. Dodatkowo najbardziej zintensyfikowane połowy, zwłaszcza łososi, prowadzone były w okresie najliczniejszego występowania ptaków wodnych. Na Zalewie Wiślanym podawano także przypadki używania biernych narzędzi połowu - stawnych narzędzi pułapkowych, takich jak mieroże, żaki, wontony oraz sznury haczykowe, w które okresowo dość licznie wpadały i ginęły ptaki.

TRANSPORT I KORYTARZE KOMUNIKACYJE:

Fot. Elżbieta Okołów

W tej grupie znalazły się zagrożenia związane z negatywnym oddziaływaniem na ptaki korytarzy komunikacyjnych, powodujących fragmentację i pogarszanie jakości siedlisk, a także płoszenie i zabijanie ptaków w wyniku kolizji z pojazdami czy elementami infrastruktury.

Jednym z zagrożeń podawanych w ostoi Bory Tucholskie była budowa przylegającej do ostoi autostrady A1, stanowiącej potencjalne zagrożenie dla ważnych gatunków w ostoi, takich jak: kania ruda, żuraw czy gąsior. Autostrada A2 mająca przebiegać po granicy ostoi Stawy Jaktorów i Kraśnica Wola potencjalnie zagraża koncentrującym się tutaj w czasie migracji ptakom wodno-błotnym, m.in. gęsiom białoczelnym i zbożowym. W Dolinie Górnej Łabuńki (IBA) jako główne zagrożenie podawano wybudowanie drogi w poprzek doliny, przez środek tokowiska dubeltów. W Dolinie Neru potencjalne zagrożenie może stanowić planowana obwodnica drogi 703 w Łęczycy, na styku z podmokłą łąką, na której gniazdują: rycyki, krwawodzioby i czajki. Budowa obwodnicy Ostrołęki przetnie prawdopodobnie ostoję Dolina Omulwi i Płodownicy zagrażając bezpośrednio siedliskom łągowym kraski. Realizacja Programu Budowy Dróg Krajowych 2011-2015 zakłada budowę autostrad, rozbudowę i modernizację sieci dróg ekspresowych i innych dróg krajowych. Analiza prognozowanych oddziaływań tych inwestycji na spójność sieci Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 (włączając w to obszary IBA) wykazała możliwość wystąpienia 49 potencjalnych kolizji na terenie całego kraju. Prawdopodobieństwo wystąpienia znaczącego negatywnego oddziaływania inwestycji dotyczy między innymi takich ostoi jak: Delta Świny, Jeziora Wełtyńskie, Ostoja Biebrzańska, Puszcza Napiwodzko – Ramucka, Poligon Orzysz, Dolina Dolnej Wisły, Jezioro Drużno, Lasy Janowskie, Stawy w Brzeszczach, Puszcza Sandomierska, Dolina Dolnego Sanu czy Beskid Niski. W powyższej analizie

stwierdzono także kolizje inwestycji z korytarzami migracyjnymi ptaków – Dolnej Odry, Pobrzeżem Bałtyku, Dolnej Wisły, Środkowej Wisły, Biebrzy. Za największe zagrożenie dla spójności sieci uznano inwestycje mostowe w dolinach dużych rzek (Wisła, Odra, Bug, Biebrza, Narew, San), stwarzające barierę dla ptaków przemieszczających się pomiędzy ptasimi ostojami (GDDKiA, 2010). Inwestycja polegająca na budowie lotniska w Modlinie stwarza potencjalnie duże niebezpieczeństwo dla położonych w najbliższym otoczeniu obszarów specjalnej ochrony ptaków, szczególnie dla Doliny Środkowej Wisły. W pobliżu znajdują się miejsca żerowania i odpoczynku w trakcie wędrówek tysięcy ptaków wodno-błotnych, w tym gęsi i mew, co stwarza ryzyko kolizji samolotów z ptakami, a więc jest też poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa ludzi. Jako potencjalne zagrożenie dla ostoi podawano również inwestycje związane z wodnymi szlakami komunikacyjnymi, np. planowane uruchomienie stałych połączeń dla jednostek pływających (w tym statków wycieczkowych) na trasie Kraków-Gdańsk (Małopolski Przełom Wisły), zaawansowane prace przy reaktywacji regularnego połączenia Puławy - Kazimierz w Dolinie Dolnej Wisły, plany budowy kanału dla żeglugi śródlądowej przez Dolinę Górnej Odry czy próba uruchomienia przewozów wielkogabarytowych nowymi drogami wodnymi oraz intensyfikacja żeglugi (projekty Przekop Mierzei Wiślanej oraz Pętla Żuławska) na Zalewie Wiślanym. Inwestycje te mogą potencjalnie wpływać na gatunki gniazdujące w korycie rzeki, np. sieweczki, rybitwy, mewy.

Generalnie, należy przyjąć, że inwestycje komunikacyjne powinny omijać obszary najcenniejsze dla ptaków. Nie zawsze jednak będzie to możliwe. Wszelkie negatywne oddziaływania powinny być szczegółowo oceniane na etapie opracowywania raportu oddziaływania na środowisko dla poszczególnych inwestycji. W dokumencie tym ocenie poddawane muszą być także propozycje wariantów alternatywnych oraz proponowane działania minimalizujące (np. przejścia dróg w najwyższych miejscach dolin rzecznych, mosty płaskie z ograniczonym oświetleniem, montowanie ekranów nieprzeźroczystych wzdłuż dróg, nasadzenia zieleni umiejscawiane jak najdalej od drogi, wycinka drzew i krzewów poza sezonem łągowym ptaków). W przypadku, gdy niemożliwe jest wykluczenie negatywnego oddziaływania na ostoję ptaków, konieczne są kompensacje przyrodnicze, m.in. włączanie do sieci Natura 2000 nowych obszarów.

EKSTREMALNE WARUNKI POGODOWE:

Fot. Tomasz Wilk

W tej kategorii znalazły się zagrożenia związane z niekorzystnym oddziaływaniem warunków pogodowych i zmian klimatycznych na ptaki i ich siedliska.

Zagrożenia z tej grupy odnotowano w 40% (52) ostoi. Najczęściej występującymi czynnikami były susze, ekstremalne temperatury, gwałtowne opady i burze, które powodowały straty w lęgach i zmiany siedliskowe. Trudno jest jednoznacznie oddzielić efekty działania czynników klimatycznych wywołujących susze od zabiegów hydrotechnicznych, takich jak np. melioracje, które także zmieniają warunki hydrologiczne w siedliskach. Niewątpliwie oba te czynniki mogą działać jednocześnie, dodatkowo wzmacniając negatywny efekt. W Dolinie Środkowej Wisły susze były przyczyną niekorzystnych zmian warunków siedliskowych w ostojach, m.in. powodując stopowienie siedlisk otwartych czy zaburzenia w naturalnej gospodarce wodnej podmokłych lasów – zwłaszcza nadrzecznych lęgów. W ostoi Błota Rakutowskie obserwowano wysychanie jeziora, przesuszenie łąk i siedlisk leśnych, a ekstremalne temperatury przyspieszały ubytek wody w jeziorze w trakcie okresu lęgowego.

Na skutek przesuszenia Dolina Górnego Nurca częściowo przestała być atrakcyjnym siedliskiem dla ptaków, przede wszystkim: czajki, rycyka, kszyka, derkacza.

Brak cyklicznych zalewów Kostrzyneckiego Rozlewiska – fragmentu ostoi Dolina Dolnej Odry, powodował jego wysychanie i zarastanie, a tym samym utratę siedlisk lęgowych dla ptaków siewkowych i wodniczki. W jednym z największych w Europie zwartych kompleksów lasów dębowych, w ostoi Dąbrowy Krotoszyńskie, silny deficyt wody przyczynił się do osłabienia drzewostanu, co z kolei sprzyjało gradacji opiótka. Jako potencjalne zagrożenie w Beskidzie Wyspowym podawano zmiany klimatyczne powodujące przesuwanie się pięter roślinnych w górach, mogące w przyszłości spowodować zanik niektórych siedlisk, szczególnie boru górnoreglowego m.in. na Mogielicy, a przez to wpłynąć na ptaki (głównie ostoję głuszca).

Niekorzystne warunki pogodowe w okresie lęgowym, nagłe ochłodzenia, gwałtowne burze, ulewne deszcze były przyczyną strat w lęgach. W Puszczy Goleniowskiej stwierdzono wywołane tym czynnikiem straty w lęgach bielików i innych ptaków szponiastych, a na Zbiorniku Turawskim nawałnice z gradobiciem i deszczem były przyczyną niszczenia gniazd rybitwy białowąsej i czarnej, zausznika, kaczek, perkoza dwuczubego.

Wiosenne powodzie i burze powodowały zalewanie lęgów ptaków gniazdujących na piaszczystych brzegach czy wyspach w korycie rzeki, m.in. rybitw, mew. Fala powodziowa na Baryczy w drugiej połowie maja 2010 doprowadziła do zniszczenia lęgów wszystkich ptaków gnieźdzących się w trzcinowiskach w obrębie wałów, wiosną 2010 roku, w ostoi Ujście Wisły fala powodziowa na Wiśle zniszczyła kolonie rybitwy czubatej, zlokalizowane na piaszczystych wyspach.

ODPOWIEDŹ OTOP NA ZAGROŻENIA W OSTOJACH

OCHRONA WODNICZKI W POLSCE I W NIEMCZECH

W latach 2005 – 2011 OTOP realizował projekt „Ochrona wodniczki w Polsce i Niemczech”, współfinansowany przez Instrument Finansowy LIFE. Projekt dysponował budżetem wysokości 5,4 miliona euro i był to największy do tej pory projekt ochrony gatunkowej w Polsce.

Gdzie?

IBA: Bagna Rozwarowskie, Delta Świny, Dolina Dolnej Odry, Jezioro Miedwie i okolice, Ostoja Biebrzańska.

Po co?

Jeszcze na początku XX wieku wodniczka była gatunkiem pospolitym i licznym, jednak w jego ciągu ubiegłego stulecia liczebność wodniczki zmniejszyła się o około 95%. Światowa populacja tego gatunku liczy zaledwie około 12 000 śpiewających samców, dlatego jest to gatunek zagrożony globalnie. W Polsce występuje około 25% całej światowej populacji tego gatunku, a więc ponosimy szczególną odpowiedzialność za jego ochronę.

Działania:

W ramach projektu:

- zbierano dane dotyczące liczebności i rozmieszczenia wodniczek w 9 lokalizacjach
- monitorowano zmiany czynników wpływających na jakość siedlisk wodniczki (skład i strukturę roślinności, skład i ilość bazy pokarmowej, poziom wody odpowiedni do żerowania i zakładania gniazd)
- przeprowadzono pełną inwentaryzację liczebności i rozmieszczenia wodniczki w Polsce w 2009 r.,
- przeprowadzono badania w celu określenia dokładnych parametrów „siedliska wzorcowego” oraz

produktywności rozrodczej wodniczki w zależności - kupiono 1 000 hektarów (w ok. 500 działkach) - 650 ha dla Biebrzańskiego Parku Narodowego na terenie parku, a 350 ha przez OTOP na obrzeżach granic parku narodowego gruntów w celu utrzymania na nich warunków optymalnych dla wodniczki

- utworzono trzy nowe prywatne rezerwy przyrody, zarządzane przez OTOP i miejscowych rolników. Powstały one w pobliżu Biebrzańskiego Parku Narodowego i są to: Ławki - Szorce, Mścichy i Laskowiec-Zajki.
- na ponad 10 000 hektarach Biebrzańskiego Parku Narodowego i na 400 hektarach w Wolińskim Parku Narodowym podpisano umowy dzierżawy z rolnikami i przedsiębiorstwami, gwarantujące korzystne gospodarowanie z punktu widzenia wodniczki i innych gatunków.
- stworzono plany zarządzania dla każdej lokalizacji projektu oraz krajowego planu ochrony wodniczki w Polsce i regionalny opracowany dla Brandenburgii.

wodniczka Fot. Andrzej Kośmicki

ZARZĄDZANIE SIEDLISKIEM WODNICZKI POPRZEC WDROŻENIE ZRÓWNOWAŻONYCH SYSTEMÓW ZAGOSPODAROWANIA BIOMASY

Fot. Dariusz Gatkowski

Od 2010 roku, OTOP wraz z partnerami prowadzi projekt ochrony siedlisk wodniczki poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy. Projekt współfinansowany jest przez Instrument Finansowy LIFE+.

Gdzie ?

IBA: Bagienna Dolina Narwi, Bagno Bubnów, Chełmskie Torfowiska Węglanowe, Dolina Środkowego Bugu, Polesie , Ostoja Biebrzańska

Po co?

Przedsięwzięcie uzupełnia wcześniejsze działania OTOP w celu ochrony wodniczki oraz odpowiada na jeden z najważniejszych problemów gospodarowania na siedliskach wodniczki – zagospodarowanie skoszonej roślinności. Dodatkowym pozytywnym efektem projektu, oprócz usprawnienia ochrony czynnej łąk bagiennych, jest zastępowanie paliw kopalnych przez paliwa odnawialne co pomaga przeciwdziałać zmianom klimatycznym.

Działania:

Działania projektu koncentrują się na wschodniej części populacji wodniczki w Polsce. Obejmują tereny na których występuje 98% populacji wodniczki w Polsce. W czasie koszenia uzyskuje się bardzo dużo ściętej biomasy (turzyce, trawy, trzcina i inne) słabej jakości, która nie nadaje się na paszę dla zwierząt gospodarskich. Rozwiązaniem jest przetwarzanie siana na pellet lub brykiet (siano sprasowane pod wysokim ciśnieniem), który nadaje się do palenia w piecach grzewczych, na przykład w celu ogrzewania budynków.

AKTYWNA OCHRONA KRASKI NA RÓWNIŃ KURPIOWSKIEJ

W latach 2010 i 2011, OTOP we współpracy z Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska w Warszawie podjął próbę ochrony kraski w ramach projektu "Czynna ochrona kraski na Równinie Kurpiowskiej w granicach Województwa Mazowieckiego" (projekt finansowany był ze środków WFOŚiGW). Obecnie, OTOP kontynuuje ochronę kraski w ramach dużego, wieloletniego (2011-2014) projektu: „Aktywna ochrona kraski na Równinie Kurpiowskiej”.

Gdzie?

IBA: Ostoja Kurpiowska, Dolina Omulwi i Płodownicy

Po co ?

Kurpiowska populacja kraski jest w tej chwili najliczniejszą populacją tego gatunku w Polsce. Wyniki prowadzonego przez OTOP monitoringu (w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska) wykazały, że w roku 2010 gniazdowała tu co najmniej połowa (26-28 par) całej polskiej populacji kraski liczącej 46-56 par. Duża ich część występuje na obszarze IBA: głównie w Ostoje Kurpiowskiej oraz w Dolinie Omulwi i Płodownicy, choć wyniki inwentaryzacji z 2011 roku wskazują, że duża część gniazd znajduje się poza istniejącym i poza planowanym obszarem Natura 2000, w związku z czym konieczna będzie korekta granic tych obszarów. Populacja kraski w Polsce kurczy się z roku na rok i jeśli negatywny trend nie zostanie odwrócony, gatunek ten zniknie z naszego kraju w ciągu kilkunastu lub kilkudziesięciu lat. Przyczyn tego zjawiska jest wiele, ale zdecydowana większość wiąże się ze zmianami w rolnictwie powodującymi degradację siedlisk, zwłaszcza miejsc gniazdowych tego gatunku.

Działania:

W ramach projektu realizowane są działania mające na celu poprawę sukcesu lęgowego tych ptaków. Obejmują one zarówno ochronę obecnie zajmowanych miejsc gniazdowych (dziuplastych drzew) przed zniszczeniem poprzez uświadamianie właścicieli gruntów i kampanię informacyjną, jak

Kraska, fot. Cezary Korkosz

również tworzenie nowych poprzez wieszanie budek. Corocznie wybrane stanowiska są również czyszczone ze starego materiału gniazdowego, gdyż zapchane dziuple i budki stają się zbyt płytkie a co za tym idzie bezużyteczne. Aby zabezpieczyć kraski przed kuną, głównym drapieżnikiem niszczącym jej lęgi, drzewa na których znajdują się gniazda zabezpiecza się terpentyną, skutecznie zniechęcającą te ssaki przed wspinaniem się na nie.

Niepokojenie krasek przez dłuższy czas w okresie lęgowym powoduje przerwy w dostarczaniu pokarmu i może się przyczynić do zwiększenia śmiertelności młodych. Dlatego organizowane są specjalne patrole mające na celu kontrolę gniazd i przeciwdziałanie niepokojeniu ptaków (np. przez fotografów).

Kraski w okresie karmienia młodych są też wrażliwe na załamania pogody. Kilka dni deszczowej, zimnej aury znacznie ogranicza możliwość polowania na owady, zwłaszcza szarańczaki, a niedobór pokarmu oznacza śmierć młodych.

Wystawianie w takie dni pokarmu, np. świerszczy laboratoryjnych może pomóc kraskom przetrwać ten ciężki okres.

Jednak, aby skutecznie chronić kraszkę wymagane są również szeroko zakrojone działania mające na celu ochronę siedlisk. Kraska występuje na terenach na których prowadzona jest ekstensywna gospodarka rolna - szczególnie lubi suche pastwiska ze starymi, często martwymi drzewami, które wykorzystuje jako czatownie. Niestety takich miejsc jest coraz mniej.

Projekt współfinansowany
przez Unię Europejską ze środków
Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
w ramach
Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Pastwiska są porzucane i zarastają lub wręcz przeciwnie - są zaorywane i zamieniane np. w uprawę kukurydzy.

Próbą rozwiązana tego problemu jest zachęcanie rolników do stosowania programów rolnośrodowiskowych nastawionych na ochronę ekstensywnych łąk i pastwisk.

Tylko wielkoskalowe, kompleksowe rozwiązania mogą ocalić ten gatunek w naszym kraju.

MONITORING ROLNOŚRODOWISKOWY NA LUBELSZCZYŹNIE

Derkacz, fot. Cezary Korkosz

OTOP na podstawie umowy partnerskiej z Państwowym Instytutem Badawczym (IUNG-PIB) z Puław rozpoczął w 2010 realizację projektu pt. „Ochrona różnorodności gatunkowej cennych przyrodniczo siedlisk na użytkach rolnych na obszarach Natura 2000 w woj. lubelskim”.

Gdzie?

IBA: Dolina Dolnego Wieprza, Dolina Tyśmienicy, Dolina Środkowego Bugu, Polesie, Bagno Bubnów, Chełmskie Torfowiska Węglanowe.

Po co?

Celem projektu jest ocena wpływu pakietów rolnośrodowiskowych na ptaki, ale również między innymi na pająki i zbiorowiska roślinne. Wyniki tego projektu mogą być szczególnie cenne z uwagi na to, że wciąż brakuje dokładnych danych na temat efektywności obecnych pakietów, a co za tym idzie, jak ich wymogi powinny być skorygowane w przyszłości. Zaletami projektu są: realizacja badań

przyrodniczych ukierunkowanych na ocenę efektywności programu rolnośrodowiskowego na dużym areale, podejście kompleksowe - na tym samym terenie badane są różne grupy organizmów oraz jego długotrwałość.

Liczenia ptaków będą prowadzone w sezonie lęgowym w latach 2012-2016 na obszarach, gdzie realizowany jest tzw. pakiet ptasi na dużej powierzchni (głównie IBA położone w dolinach Bugu, Wieprza i na Polesiu Lubelskim).

Większość danych będzie zbierane przez wolontariuszy, w związku z tym opracowywana jest metoda wymagająca stosunkowo niewielkiego obciążenia czasowego. Wolontariusze będą przeszkoleni podczas cyklicznych warsztatów. W ramach promocji zostanie im przekazany sprzęt wykorzystywany podczas badań ornitologicznych. Osoby zainteresowane współpracą prosimy o kontakt z koordynatorem – Markiem Jobdą:

marek.jobda@otop.org.pl.

Projekt współfinansowany przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

SWISS
CONTRIBUTION

INWENTARYZACJA PTAKÓW W KARPATACH

Fot. Tomasz Wilk

W latach 2011-2015 OTOPI będzie realizować projekt „Inwentaryzacja kluczowych gatunków ptaków polskich Karpat oraz stworzenie systemu ich monitorowania i ochrony”.

Gdzie?

IBA: Beskid Żywiecki, Babia Góra, Pasma Policy, Torfowiska Orawsko - Nowotarskie, Tatry, Gorce, Pieniny, Beskid Niski, Pogórze Przemyskie, Bieszczady Beskid Śląski, Beskid Wyspowy

Po co?

Projekt zakłada podniesienie efektywności ochrony wybranych gatunków ptaków z zał. I DP występujących na terenie Karpat.

Zostanie to osiągnięte m.in. poprzez zebranie

kompleksowych danych dotyczących występowania tych gatunków w regionie. Co więcej, stworzone zostaną propozycje strategicznych rozwiązań dotyczących ochrony awifauny dla różnych grup interesariuszy oraz podniesiona zostanie ich akceptacja i zaangażowanie w ochronę przyrody.

Działania:

W ramach projektu „Ptaki Karpat” wyróżniono 4 główne cele:

- Poznanie rozmieszczenia i liczebności kluczowych gatunków ptaków w polskiej części Karpat (około 45 gatunków, głównie z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej i Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt) oraz zebranie informacji na temat stanu ich siedlisk i zagrożeń
- Stworzenie sieci wolontariuszy monitorujących zasoby przyrodnicze Karpat.
- Poszerzenie wiedzy na temat zasobów przyrodniczych Karpat oraz promowanie modelu gospodarowania sprzyjającego ochronie przyrody wśród wybranych grup docelowych – leśników, rolników i przedstawicieli lokalnych samorządów.
- Przygotowanie strategii ochrony ptaków oraz analiz ekonomiczno-przyrodniczych zawierających propozycje pro-środowiskowych działań gospodarczych, uwzględniających potrzeby ekonomiczno-społeczne poszczególnych grup interesariuszy.
- Aby zwiększyć na terenie Karpat liczbę osób zaangażowanych w prace monitoringowe w ramach różnych programów OTOPI, przewidziano cykl szkoleń i programy motywacyjne. Dzięki temu w teren wyruszy większa liczba dobrze przeszkolonych wolontariuszy, ich praca zapewni trwałość działań projektu także po jego zakończeniu, a jakość dostarczanych przez nich danych będzie na wysokim poziomie.

Wszystkie osoby chętne do współpracy prosimy o kontakt z koordynatorem projektu – Tomaszem Wilkiem: tomasz.wilk@otop.org.pl.

Projekt współfinansowany przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

CZYNNA OCHRONA AWIFAUNY WYSP NA OBSZARZE OSO DOLINA ŚRODKOWEJ WISŁY

Fot. Dariusz Bukaciński

W latach 2011-2014 OTOP wraz z CBE PAN będzie realizować projekt: „Czynna ochrona zagrożonych gatunków awifauny wysp na obszarze OSO Dolina Środkowej Wisły: kontynuacja”.

Gdzie?

IBA Dolina Środkowej Wisły

Po co?

Dramatyczna sytuacja ptaków w korycie Wisły związana jest z olbrzymią presją norki amerykańskiej i lisa. Skutkiem obecności tych drapieżników jest, notowana corocznie od ponad dekady, wzmożona śmiertelność dorosłych ptaków na lęgowiskach i sukces lęgowy równy 0%-2%. Innymi zagrożeniami dla mewowców i siewkowców na wyspach wiślanych są: masowe pojawy meszek, niekontrolowany wypas bydła, zarastanie wysp ułatwiające penetrację lęgowisk przez skrzydlate drapieżniki, a w przypadku mewy siwej - również bardzo niskie zróżnicowanie genetyczne ptaków w obrębie kolonii. Projekt jest kontynuacją działań aktywnej ochrony zagrożonych ptaków koryta środkowej Wisły, które prowadzone są przez OTOP i CBE PAN od 2005 roku. Obejmuje on ochronę lęgowisk, gniazd i lęgów wszystkich kluczowych gatunków ptaków koryta rzeki przed drapieżnymi ssakami, zwierzętami gospodarczymi i meszkami oraz redukcję liczebności norki amerykańskiej i lisa w dolinie rzeki.

Proponowane działania ochronne mają za zadanie ograniczyć i neutralizować negatywny wpływ wszystkich tych zagrożeń, prowadząc do wzrostu sukcesu lęgowego i mniejszej śmiertelności ptaków dorosłych.

Działania:

Działania projektu obejmują:

- redukcję liczebności norki amerykańskiej i lisa poprzez odłowy i eutanazję, w przypadku lisa również poprzez odstrzał
- neutralizowanie obecności lądowych drapieżników i bydła na lęgowiskach poprzez ogrodzenia elektryczne, a w przypadku gniazd nie ogrodzonych – w oparciu o czasową ochronę lęgów w inkubatorach i podkładanie do gniazd na wyspach drewnianych atrap jaj
- zwiększanie wewnątrzgatunkowej różnorodności genetycznej poprzez zamiany lęgów między gniazdami z oddalonych od siebie kolonii
- odnawianie siedlisk lęgowych poprzez zorganizowany wypas i wycinkę podrośtu.
- monitoring efektów czynnej ochrony i szeroka akcja promocyjno-informacyjno-edukacyjna na szczeblu lokalnym i ogólnopolskim.

Projekt współfinansowany
przez Unię Europejską ze środków
Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
w ramach
Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

JAK DZIAŁALI W OSTOJACH OPIEKUNOWIE?

MONITORING

MONITORING STANU POPULACJI LĘGOWEJ DERKACZA NA POWIERZCHNI BADAWCZEJ KOŁO OSTROWI MAZOWIECKIEJ W OSTOI IBA PUSZCZA BIAŁA Paweł Cieśluk – opiekun ostoi

Puszcza Biała już w latach dziewięć - dziesiątych uznana została jako krajowa ostoja ptaków (Gromadzki i in. 1994). Aktualnie teren ten o powierzchni około 85 000 ha, znajduje się w sieci Natura 2000 i ostoi ptaków o randze europejskiej (IBA). Dmoch i in. (2003) we wschodniej części Puszczy Białej, w latach 1983-2002, stwierdzili występowanie 192 gatunków ptaków – w tym 132 lęgowych i prawdopodobnie lęgowych oraz 16, których gniazdowanie uznano za możliwe. Stanowi to ok. 65% liczby gatunków lęgowych w Polsce. Na terenie Puszczy gniazduje także co najmniej 15 gatunków ptaków wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej. Liczebność derkacza, lelka, kraski i świergotka polnego spełnia kryteria wyznaczenia ostoi ptaków IBA. Dodatkowo lęgowe tutaj kraska, bielik oraz orlik krzykliwy są wpisane na listę gatunków zagrożonych w „Polskiej czerwonej księdze zwierząt” (Głowaciński 2001).

Szczegółowe badania prowadzono na obszarze o powierzchni ok. 12,5 km². Teren ten w większej części położony był w dolinie rzeki Struga, ciągnącej się na południe od Ostrowi Mazowieckiej. W części południowo – wschodniej, obszar badań obejmował dolinę rzeki Brok. W granicach powierzchni badawczej znajdowały się zabudowania mieszkalne i gospodarcze należące do wsi: Stara Grabownica, Dudy, Kuskowizna, Stare Kaczkowo oraz Orło, administracyjnie należących do gminy Otrów Mazowiecka, Brok i Małkinia Górna. Obszar ten stanowił przede wszystkim kompleks ekstensywnie użytkowanych łąk, oraz niewielkich fragmentów pól. Spotkać tu można było także fragmenty nieużytków, ugorów i zabagnień, na które w wyniku wtórnej sukcesji wkraczały młode samosiejki brzozy, olchy, topoli, sosny oraz zakrzaczenia wierzbowe.

Metodyka badań

Metodyka badań derkacza oparta została o wytyczne Olech i Zielińskiego zawarte w opracowaniu „Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią” (Chylarecki i in. (red). 2009). Liczenia derkacza, na wyznaczonej powierzchni próbnej wykonano w 2009 i 2010 roku, penetrując całość dogodnych dla tego gatunku siedlisk. W każdym z dwóch sezonów badań wykonano dwie kontrole nocne, połączone z mapowaniem stwierdzeń odzywających się samców.

W sezonie 2009 kontrole przeprowadzono 25 maja i 26 czerwca, a w sezonie 2010 – 1 czerwca i 1 lipca. Liczenia prowadzono w czasie największej aktywności głosowej derkaczy tj. od godziny ok. 22.00 do ok. 1.00, w bezwietrzne, bezchmurne, chłodne noce. Penetrując powierzchnię badawczą poruszano się samochodem, zatrzymując się we wcześniej ustalonych punktach, rozmieszczonych co ok. 200-250 m. Z powodu zabagnienia części badanego obszaru, lub braku drogi dojazdowej, do niektórych punktów nasłuchowych docierano pieszo.

Wyniki

W wyniku przeprowadzonych badań ustalono sumaryczną liczbę odzywających się samców derkacza, na przełomie maja i czerwca oraz czerwca i lipca, w każdym z dwóch sezonów liczeń. W sezonie 2009, wartości te kształtowały się na poziomie od 18 do 23 odzywających się samców (średnio 20,5 na całej powierzchni badawczej), a w sezonie 2010 od 25 do 26 odzywających się samców (średnio 25,5 na całej powierzchni badawczej). W sezonie 2009 zagęszczenie wyniosło 1,64 samca/km², a w sezonie 2010 – 2,04 samca/km².

Wyniki wskazują większą liczbę samców derkacza w sezonie 2010 w odniesieniu do sezonu 2009, o ok. 19%.

Podsumowanie i wnioski

Zebrane wyniki badań wskazują, iż zagęszczenia lokalnych populacji derkacza na terenie Puszczy Białej przyjmują dosyć duże wartości. Ekstrapolując te wartości na powierzchnię wszystkich dogodnych dla derkacza siedlisk w Puszczy Białej, otrzymalibyśmy wynik znacznie przekraczający próg 60 samców, który w warunkach polskich kwalifikuje do wyznaczenia ostoi IBA (kryterium C1) (Wilk i in. 2010). Zagęszczenie derkacza na powierzchni próbnej pod Ostrowią Mazowiecką, jest wyższe od uzyskanych na Wysoczyźnie Elbląskiej (0,78 s/km²), w dolinie Sanu, pomiędzy Dębem a ujściem rzeki (1,27 s/km²), czy też na losowo wskazanych 72 powierzchniach w całej Polsce (średnio 0,1 s/km²) (Sikora i in. 2007). Wyniki te można porównać do wartości uzyskanych w 1997 roku, na otwartych terenach Kampinoskiego PN. Przeprowadzone wówczas specjalne liczenia wykazały średnio 2,2 s/km² (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Natomiast znacznie liczniejszy derkacz jest nad Biebrzą i Narwią, gdzie np. na powierzchni 300 km² optymalnego siedliska w Kotlinie Biebrzańskiej populację tego gatunku oceniono na 2100 samców (7 s/km²) (Sikora i in. 2007).

Analizując przyczyny różnic w liczebności derkacza na badanej powierzchni między sezonem 2009 a 2010, należy wziąć pod uwagę, iż gatunek ten w różnych rejonach Polski, np. w dolinie górnego Liwca, wykazuje wyraźne sezonowe fluktuacje liczebności (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Wydaje się, że główną przyczyną takich fluktuacji jest różnica w wilgotności łąk. W roku 2010 mieliśmy do czynienia z dużymi i długo trwającymi opadami deszczu począwszy od drugiej

dekady maja do połowy czerwca. W związku z tym łąki na badanym obszarze były przez długi okres czasu podtopione lub bardzo grząskie, co uniemożliwiło prowadzenie w tym okresie prac rolniczych. Mogło to przyczynić się do większej dostępności siedlisk dla derkacza, który preferuje podmokłe łąki i naturalne torfowiska niskie w dolinach rzek, a co za tym idzie większej liczebności lokalnej populacji na tym terenie. Monitoring w kolejnych latach wykaże czy populacja derkacza na badanym terenie będzie zwiększać liczebność. Obecnie obserwuje się wzrost liczebności populacji derkacza w Polsce. Korzystny trend może jednak ulec zmianie, gdyż w ostatnich kilku latach wiele obszarów dotąd odłogowanych podlega ponownemu zagospodarowaniu. Negatywny wpływ na populację tego gatunku mogą mieć prowadzone na dużą skalę zalesienia, obejmujące również siedliska derkacza, w tym podmokłe łąki wewnątrz lasów i na ich skrajach (Sikora i in. 2007). Na badanej powierzchni obserwuje się również negatywne zjawiska, które mogą w niedalekiej przyszłości skutkować zmniejszeniem liczebności tych ptaków. Należą do nich przede wszystkim, zaprzestanie użytkowania rolniczego na pewnych fragmentach łąk, co powoduje ich zarastanie wierzbami, brzoźami, olchami czy topolami oraz planowe zalesianie pewnych obszarów.

Jedna z powierzchni monitoringowych, fot. Paweł Cieśluk

OCENA LICZEBNOŚCI DZIĘCIOŁA ŚREDNIEGO W OSTOI IBA DĄBROWY KROTOSZYŃSKIE

Ziemowit Kosiński (opiekun ostoi IBA), Krystyna Stachura – Skierczyńska. Zakład Biologii i Ekologii Ptaków, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Celem wyznaczenia ostoi ptaków IBA Dąbrowy Krotoszyńskie, a następnie włączenia jej do sieci OSO Natura 2000 była ochrona jednej z największych w Polsce populacji dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*. Według zestawienia zawartego w książce *Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce (2010)*, ostoja ta skupia drugą co do wielkości populację dzięcioła średniego w kraju, ocenianą na 480 par. Dąbrowy Krotoszyńskie są średniej wielkości ostoją (34 245 ha), położoną w południowej Wielkopolsce. Składa się na nią kilka wyraźnie wyodrębnionych kompleksów leśnych, zajmujących 41% powierzchni ostoi, otoczonych intensywnie użytkowanymi agrocenozami. Charakterystycznym elementem szaty roślinnej tego obszaru jest bardzo wysoki udział dąbrów. Na przykład lasy obrębu Jasnepole są jednym z dwóch największych w kraju obszarów występowania drzewostanów dębowych; powierzchnia dąbrów wynosi tu ponad 4,1 tys. ha (75% wszystkich lasów). W całym kompleksie tzw. „dąbrów krotoszyńskich” powierzchnia starszych lasów dębowych, w których przeciętny wiek wynosi ponad 100 lat, sięga 6,5 tys. ha.

Metodyka badań

Monitoring liczebności dzięcioła średniego w ostoi zapoczątkowano w roku 2001, a więc kilka lat przed formalnym wskazaniem ostoi jako IBA i utworzeniem OSO. Jego celem było określenie wpływu wybranych czynników środowiskowych na liczebność gatunku. Badania prowadzone są na powierzchni 644 ha, obejmującej w całości uroczysko Łówkowiec, położone w centralnej części ostoi. Na badanej powierzchni dominują jednorodne, stare drzewostany dębowe, wśród których 67% (430 ha) stanowią lasy starsze niż 120 lat. Ocena liczebności i rozmieszczenia terytoriów dzięcioła średniego oparta jest na kartowaniu terytorialnie zachowujących się ptaków. Dla zwiększenia dokładności i efektywności cenzusów stosowana jest stymulacja głosowa. Każdego roku przeprowadzane są trzy (rzadziej dwa) pełne liczenia,

każde trwające 1-2 dni; liczba dni koniecznych do przeprowadzenia oceny liczebności wynosi 4-6 dni/rok. Tak zaplanowane badania umożliwiają wykrycie praktycznie wszystkich terytoriów. Wydajność kontroli w przypadku badanej powierzchni wynosi około 37 ± 3 ha/h. Dziesięcioletni monitoring liczebności wykazał znaczne fluktuacje liczebności dzięcioła średniego - od 45 do 68 par. Średnia liczebność populacji w badanym okresie wyniosła 55 ± 7 par.

Konieczność sporządzenia planu ochrony dla OSO Natura 2000 Dąbrowy Krotoszyńskie, wymagającego m.in. aktualnej oceny liczebności dzięcioła średniego, oraz wdrożenia okresowego monitoringu wymusiły wprowadzenie nowego schematu oceny liczebności. W oparciu o siatkę kwadratów 1x1 km, zgodną z odwzorowaniem stosowanym w Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych, na terenie ostoi wylosowano 19 powierzchni próbnych. Losowania dokonano z wykorzystaniem dwóch założeń: 1) łączny udział siedlisk, w których możliwe jest występowanie dzięcioła średniego (tj. lasów liściastych) w obrębie kwadratu powinien wynosić co najmniej 20% jego powierzchni (20 ha), 2) powierzchnie nie powinny do siebie przylegać. Pierwsze założenie poczyniono w celu wykluczenia obszarów pokrytych w całości siedliskami nieodpowiednimi dla gatunku, gdzie prawdopodobieństwo jego obecności jest bliskie zeru. Spośród wszystkich kwadratów 1x1 km na terenie ostoi, 175 spełniało ten warunek i zostało wykorzystanych w losowaniu. Wylosowana próba (19 kwadratów) stanowiła ok. 11% łącznej powierzchni obszaru losowania. Drugie założenie związane było z ograniczeniem wpływu przestrzennej autokorelacji siedlisk w obrębie wylosowanych pól. Wylosowane powierzchnie nie różniły się pod względem struktury siedlisk od całości obszaru losowania. Na tak wylosowanych powierzchniach przeprowadzono ocenę liczebności dzięcioła średniego zgodnie z przedstawionymi wcześniej zasadami. Wykorzystując dane o wieku i strukturze lasów uzyskane z bazy

Lasów Państwowych oraz dane o lokalizacjach terytoriów, skonstruowano model występowania dzięcioła średniego w ostoi w oparciu o algorytm MaxEnt.

Wyniki i wnioski

Uzyskane wyniki potwierdziły wcześniejsze obserwacje dotyczące wymagań siedliskowych dzięcioła średniego, w tym przede wszystkim przywiązanie do lasów dębowych starszych niż 80 lat. Na podstawie modelu skonstruowano mapę predyktywnego rozmieszczenia gatunku w ostoi, która w uproszczeniu wskazuje zróżnicowaną rangę ważności poszczególnych jej fragmentów dla dzięcioła średniego, pozwalającą na wyróżnienie siedlisk dla niego odpowiednich (suitable) i nieodpowiednich (unsuitable).

Mnożąc całkowitą powierzchnię siedlisk odpowiednich w ostoi przez średnie zagęszczenie dzięcioła średniego w badanych polach 1x1 km oraz dzieląc otrzymany wynik przez średnią powierzchnię siedlisk odpowiednich w tych polach, oszacowano liczebność gatunku w ostoi na poziomie 438 par z błędem standardowym oceny $SE=63$. Wartość ta jest nieco niższa (o około 9%) od wcześniejszego oszacowania (480 par), co jest prawdopodobnie spowodowane pewnymi założeniami poczynionymi na etapie losowania powierzchni i analizy danych. Wynik taki należy uznać za w pełni satysfakcjonujący biorąc pod uwagę nierealne nakłady, które byłyby konieczne na policzenie gatunku w całej ostoi (szacunkowo sześciu obserwatorów pracujących przez 30 dni).

Wskazane w planie ochrony powierzchnie próbne będą wykorzystane do okresowej oceny stanu populacji, zaplanowanej co 5 lat. Dane z ciągłego monitoringu prowadzonego na mniejszej powierzchni posłużą do kalibracji wyników uzyskiwanych co 5 lat w całej ostoi. Na tej podstawie możliwe będzie określenie, w jakim momencie cyklu liczebności populacji przypadło oszacowanie całkowitej liczby par oraz podejmowanie racjonalnych decyzji dotyczących ewentualnych działań mających na celu ochronę gatunku.

Dzięcioł średni, fot. Cezary Korkosz

DZIAŁANIA OCHRONNE

OCHRONA RYBITWY CZARNEJ W DOLINIE ŚREDZKIEJ STRUGI Maciej Szajda – opiekun ostoi IBA Dolina Strugi i Maskawy

Dolina Średzkiej Strugi i Maskawy (PL169) to ostoja położona w środkowej Wielkopolsce, obejmująca fragment dwóch niewielkich dolin rzecznych oraz kompleksu stawów rybnych. Miejsce to jest bardzo

Rybitwa czarna, fot. Cezary Korkosz

ważnym siedliskiem dla ptaków wodnych i błotnych oraz wielu płazów, szczególnie dla kumaka nizinnego. Jednak gatunkiem szczególnie cennym jest tutaj rybitwa czarna *Chlidonias niger*, dla której Dolina Średzkiej Strugi i Maskawy stanowi jedną z najważniejszych w skali kraju ostoi lęgowych. Nie stałoby się tak gdyby nie pewne działania ochrony czynnej, ale o tym postaram się krótko opowiedzieć poniżej.

Krajobraz Średzkiej Strugi i Maskawy to ekstensywnie użytkowane łąki i pastwiska, szuwały oraz liczne wyrobiska potorfowe. Mozaika środowisk oraz utrzymujący się ostatnimi laty wysoki poziom wody powodują, że ostoję cechuje wysoka różnorodność biologiczna. Niestety brak roślinności o liściach pływających oraz niestabilność poziomu wody uniemożliwia regularne lęgi rybitwie czarnej. Ponieważ miejsce to wydawało się atrakcyjnym lęgowiskiem dla tego gatunku wraz z grupą znajomych podjęliśmy próbę jego czynnej ochrony.

Na początku najważniejsze było stworzenie specjalnych „dywanów”, na których rybitwy mogłyby budować swoje gniazda. Z pomocą przyszli nam ornitologzy z Towarzystwa Przyrodniczego „Bocian”,

którzy opracowali metodę wodowania specjalnych platform lęgowych dla tego gatunku. Konstrukcja takich wysepek opiera się na drewnianym stelażu z gałązek robinii akacyjowej, na który mocuje się trzcinę. Całość zaopatruje się w plastikowe butelki, które pełnią rolę pływaków i na koniec woduje się w taki sposób, aby wahania poziomu wody nie wpływały w żaden sposób na platformę. Naszą innowacją było maksymalne zmniejszenie rozmiarów platformy, aby ograniczyć konkurencję ze strony śmieszek.

Pierwszy rok – 2008 – potraktowaliśmy jako próbny i zwodowaliśmy 35 platform, łącząc je dodatkowo w pakiety, aby odległości pomiędzy poszczególnymi platformami nie były zbyt duże. Pierwsze efekty przerosły nasze najśmielsze oczekiwania - rybitwy czarne zajęły aż 29 platform!

Tak ogromny sukces zmotywował wszystkich do działania, w wyniku czego opracowaliśmy własny model platform. Jeszcze w roku 2008 od firmy MC-Bauchemie udało się zdobyć 80 darmowych palet, dzięki którym mogliśmy zbudować drewniane konstrukcje – dużo trwalsze od poprzednich. Tym sposobem, zachowując pierwowzór „Bociana” stworzyliśmy kratownice, na których umieściliśmy 5 platform wyłożonych trzcina, dodatkowo zaopatrzonych w plastikowe pływaki. Butelki o pojemności 5 litrów, wypełnione kamieniami i żwirem, posłużyły nam jako kotwice.

W roku 2009, dzięki zaangażowaniu kilkudziesięciu osób i perfekcyjnemu przygotowaniu udało nam się zwodować łącznie aż 249 platform w 4 koloniach! Jedną kolonię opanowały śmieszki, inna została zniszczona przez pływające swobodnie pło torfowe, jednakże w dwóch koloniach zagnieździły się 74 pary rybitw. Większość zajęła platformy, ale pojawiło się też kilkanaście gniazd samodzielnych. 2010 rok okazał się rekordowy, ponieważ w całej ostoi doliczyliśmy się prawie 100 par. Niestety, bardzo udany sezon musiał też nieść za sobą pewne konsekwencje. Okazało się, że silne wahania poziomu wody spowodowały spore

zmiany w rozkładzie kratownic i zmniejszenie odległości pomiędzy sąsiadującymi platformami. Ucząc się już na własnych błędach stworzyliśmy nowy model łączenia platform – mianowicie wydłużyliśmy odległości pomiędzy poszczególnymi platformami oraz, wzorując się na zagranicznych rozwiązaniach zmieniliśmy ułożenie platform w postać „wężyka”. Zeszłoroczne kratownice, z których nie chcieliśmy zrezygnować, rozmieściliśmy w koloniach zachowując większe odstępstwa między nimi. Tym sposobem udało się zwodować trzy kolonie o łącznej liczbie 231 platform. Obawiając się negatywnego wpływu niesprzyjającej pogody (deszczowa wiosna) byliśmy mile zaskoczeni, gdy w trakcie pierwszych kontroli udało się naliczyć 68 gniazd na platformach lęgowych. Ogólna liczebność rybitwy czarnej była nieco niższa niż w roku 2009 i wynosiła nieco ponad 80 par. Już tylko w jednej kolonii obserwowaliśmy gniazda samodzielne, zmniejszyło się także zagęszczenie na platformach.

Niestety coroczna działalność niesie za sobą godziny spędzone przy pracy w terenie oraz ogromny wysiłek, jaki trzeba włożyć w stworzenie jak najlepszych warunków dla rybitw. Coraz częściej pojawiają się wśród nas głosy, żeby spróbować czegoś nowego, czegoś co będzie łatwiejsze w wykonaniu. Kłują się w głowie kolejne pomysły

oraz innowacyjne rozwiązania, które ułatwią nam męczącą pracę związaną z wodowaniem i późniejszym wyjmowaniem ciężkich drewnianych platform. Na szczęście zawsze możemy liczyć na pomoc wielu zaangażowanych wolontariuszy, którzy w trudnych warunkach są w stanie dać z siebie wszystko. Nieocenionym wsparciem obdarzyli nas członkowie i sympatycy Poznańskiej Grupy OTOP, a także studenci z Koła Naukowego Przyrodników UAM, szczególnie sekcja ornitologiczna. Wszystkim osobom, które w jakikolwiek sposób przyczyniły się do osiągnięcia sukcesu tego projektu pragnę serdecznie podziękować. Jednocześnie liczę na dalsze wsparcie w podejmowanych przez nas działaniach. Szczególne podziękowania należą się również firmie MC-Bauchemie, która bezinteresownie przekazała nam materiał do budowy platform, a także prywatnym darczyńcom, którzy obdarowali nas mnóstwem pontonów.

„Dla ptaków, dla ludzi, dla przyszłości” – powtarzam sobie za każdym razem, gdy obserwuję radość wolontariuszy podczas liczenia zajętych platform. Mam nadzieję, że ta krótka relacja zachęci innych opiekunów ostoi do podejmowania licznych działań z zakresu czynnej ochrony przyrody w „swoich” ostojach IBA.

EDUKACJA

EDUKACJA W OSTOI IBA GRĄDY ODRZAŃSKIE Marek Stajszczyk Instruktor ds. edukacji przyrodniczej Brzeskie Centrum Kultury, opiekun ostoi IBA

Moje rodzinne miasto Brzeg położone jest w obrębie ostoi IBA „Grądy Odrzańskie”. Przepływająca przez północną część miasta Odra i znajdujące się na jego peryferiach tereny zalewowe sprawiają, że kontakt z odrzańską awifauną nie jest większym problemem. Ale najpierw trzeba nauczyć się jak wyglądają i nazywają się ptaki, które spotkamy. Aby nauczyć mieszkańców Brzegu i okolicznych miejscowości identyfikacji najpospolitszych ptaków wodnych, od ponad 20 lat prowadzę ornitologiczne zajęcia dla dzieci i młodzieży.

Posługuję się różnego typu technikami, ale efekt końcowy jest podobny – co najmniej 1/4 - 1/3 „szkolonych” zaczyna orientować się, jakie gatunki i kiedy pojawiają się na Odrze.

W przedszkolach najczęściej stosowanym sposobem zapoznawania dzieci z awifauną Odry jest prezentacja multimedialna. Dzieci poznają najpospolitsze gatunki: łabędzia niemego, kaczki – krzyżówkę, głowienkę, czernicę, gągoła i nurogęsia oraz perkozka, kormorana, czaplę siwą, bielika, łyskę i mewy – śmieszkę, siwą i białogłową oraz rybitwę rzeczna i zimorodka. W nielicznych przypadkach organizuję wycieczki dla przedszkolaków nad Odrę w sezonie zimowym, ponieważ wtedy ptaków wodnych na miejskim odcinku Odry jest najwięcej. Przy okazji również panie przedszkolanki uczą się rozpoznawania ptaków, a nabytą wiedzę mogą przekazywać nie tylko swoim podopiecznym, ale także członkom ich rodzin i znajomym.

W przypadku szkół podstawowych i gimnazjów dominuje nauka rozpoznawania ptaków w terenie. Wiosną organizuje wycieczki na zalane przez Odrę pola i łąki w rejonie ul. Oławskiej. Uczniowie (oraz panie nauczycielki) mają możliwość obserwowania łabędzi niemych, kaczek krzyżówek, czajek oraz mew: śmieszek i siwych. Z kolei zimową awifauną Odry zafascynowane są dwie nauczycielki z Zespołu Szkół nr 1 z Oddziałami Sportowymi – pp. Grażyna Sochacka i Elżbieta Lemieszewska, które od kilku sezonów przyprowadzają swoich podopiecznych ze świetlicy terapeutycznej. Podczas ostatniego wyjścia nad Odrę

dzieci poznały m. in. zwykle dość skrytą kokoszkę wodną.

Mimo funkcjonowania w Brzegu dwóch „ogólniaków”, gdzie istnieją profilowane klasy biologiczno – chemiczne, wzorcową współpracę nawiązałem tylko raz, dzięki wychowawcy – nota bene – historykowi Januszowi Jakubowowi. Grupa czterech chłopaków dość regularnie chodziła ze mną w teren, a na miejskim odcinku udało nam się wspólnie obserwować nawet takie gatunki, jak czapla ślepowron, bielik i rybitwa białowąsa.

Edukacja ornitologiczna w moim przypadku nie ogranicza się wyłącznie do dzieci i młodzieży, ale także do osób dorosłych, niekiedy wręcz starszych. Są to zwykle spacerowicze, wędkarze lub osoby wyprowadzające psy. Czasami dorośli sami pytają co obserwuję. Zdarzają się niesamowite sytuacje: zimą 2009/2010 stojąc na Moście Piastowskim przyglądałem się ze starszym panem łowiącym ryby kormoranom, gdy w pewnym momencie przeleciała nad nami – cicho jak zjawa – czapla biała!

Ależ frajdę miał ten jegomość – po raz pierwszy w życiu zobaczył tak oryginalną czaplę.

Dla takich chwil warto pomagać i uczyć innych.

Zadowolone twarze z nietypowo (dla przeciętnego mieszkańca Brzegu) spędzonego czasu są dla mnie nagrodą za zaangażowanie w edukację ornitologiczną mieszkańców mojego miasta.

EKOLOGICZNE ROZMOWY W SIEMUSZOWEJ Mirek Więcek - opiekun IBA Góry Słonne

Jeśli ktoś z nas urodził się w górach, to może lubić niziny i doliny, ale przede wszystkim kocha widoki ze szczytu wzniesień. Zbaczając często ze szlaku, po jednym ze zjazdów ornitologicznych w Krakowie, trafiłem do ostoi ptaków Góry Słonne. Jak mówią, to obszar mniej zurbanizowany niż Bieszczady. Na początku miałem przeciwiczony już wcześniej plan. Kontakt ze szkołą, krótka pogadanka lub spacer, bądź rajd rowerowy po okolicy. Jednak codzienność tego

pomysłu nie przyjęła. Tu mieszkańcy osiedlili się z innego powodu. Dzięki gościnności włodarzy "Chaty w Siemuszowej" mieszkam w niej kilka razy w roku po kilka dni. Choć jest na końcu wsi, coraz częściej przyjeżdżają do mnie pilarze, leśnicy, rolnicy, artyści, samorządowcy i zarządzający tym obszarem. Słyszę na przykład: - „Nie jestem rolnikiem, nie chcę i nie wezmę dopłat rolnośrodowiskowych, ale chcę chronić tutejszą przyrodę, by żyć i tworzyć w spokoju.”

- „To teren o surowszych warunkach klimatycznych, przed wiekami Wołosi tylko owce i bydło wypasali (stąd nazwa Tyrawa Wołoska), możemy jedynie odwiedzającym przygotować odpoczynek w cichym zakątku Polski.”

- „Do niedawna zjeżdżali dewizowcy na polowania, teraz polują w tańszych częściach Europy.”

W górach nie trzeba mówić o przyrodzie. Tu przyroda jest silniejsza od człowieka. Co dla przyjezdnych jest niewyobrażalnie piękne, estetyczne, kojące, warte częstszych przyjazdów, to dla mieszkańców stanowi trudność komunikacyjną, większą pracochłonność, większe koszty codziennego życia, mniejszą lub żadną możliwość wyboru.

Góry Słonne to specyficzny region, ponieważ w całości podlegają zaostrzonym wymogom "Ustawy o ochronie przyrody". Dlatego jeśli mają być podjęte działania edukacyjne, to w zakresie interpretacji prawa na poziomie samorządowym.

Przeciętny mieszkaniec tego regionu myśli, że „nic nie wolno na obszarach NATURA 2000”.

Dlatego, jedno z moich zadań jakiego podejmuje się podczas pobytu w Chacie w Siemuszowej polega na rozmowach z mieszkańcami, na temat tego co wolno z racji zamieszkania w obszarze NATURA 2000 - np. jakie są zasady budowy sali konferencyjnej, czy domu weselnego tak, aby nie zwiększać poziomu hałasu w okolicy, które drzewa wolno, a których nie należy wycinać, jak wykonać przecinkę nad potokiem, czy zalesiać łąki górskie, że należy pozostawiać stare drzewa owocowe, te przy domu i te na skraju buczyny, że warto utrzymać zwierzęta, że nie tylko czapla wyjada ryby ze stawu, ale również sąsiad. Dzięki integracji z mieszkańcami łatwiej przekazać mi zalecenia pracowników RDOŚ, którzy wcale nie dążą do nadinterpretacji przepisów, a raczej rozwiewają wiele mitów przyniesionych z różnych urzędów.

Góry Słonne, fot. Tomasz Wilk

INTERWENCJE

WALKA O DOLINĘ NERU Tadeusz Musiał, opiekun ostoi IBA

W Ornitologicznym Rejonie Łódzkim jest niewiele obszarów ciekawych dla obserwatora ptaków. Polska Centralna jest słabo zalesiona, mało jest rzek zwłaszcza dużych i zbiorników wodnych, a do tego prowadzona jest dość intensywna gospodarka rolna. To nie są wymarzone warunki dla ptaków, dlatego każdy atrakcyjny dla awifauny obszar powinien być tu ceniony i chroniony. Na Ziemi Łódzkiej występują tylko trzy Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (jednocześnie

ostoje IBA): Zbiornik Jeziorsko, Dolina Bzury i Dolina Neru.

Zbiornik Jeziorsko, jest tworem człowieka i cały czas podlega jego działaniom i przeobrażeniom, choć można stwierdzić, że „wróśł” już w dolinę rzeki Warty - nastąpiła jego naturalizacja. Stał się atrakcją dla ptaków, choć jego powstanie miało niewątpliwie też negatywny wpływ na przyrodę i środowisko przyrodnicze doliny Warty poniżej Zbiornika.

Pradolina Warszawsko-Berlińska, w skład której wchodzi Ostoja Ptasia Dolina Bzury na wschód od Łęczycy aż do Łowicza i Ostoja Ptasia Dolina Neru na zachód od Łęczycy do Dąbia, jest naturalnym obszarem starej zatorfionej i zabagnionej doliny rzecznej, stanowiącym korytarz dla przelotów ptaków wodno-błotnych, a także bardzo atrakcyjne miejsce gniazdowania ptaków preferujących środowisko podmokłych łąk i obszarów bagienno-szuwarowych. Obszar ten byłby naprawdę nadal bardzo atrakcyjny, gdyby nie nieprzemyślane działanie człowieka. W latach 80-tych ubiegłego wieku melioracje doprowadziły praktycznie do osuszenia i degradacji przyrodniczej większej części nie chronionej w żaden sposób prawnie Pradoliny. Najbardziej ucierpiała Dolina Bzury i obszar doliny Kanału Królewskiego na zachód od Łęczycy.

Z nadzieją wchodziliśmy w XXI w. z realną perspektywą ocalenia pozostałej jeszcze atrakcyjnej przyrodniczo Doliny Neru.

Niestety, pomimo utworzenia na tym terenie Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków (OSOP) Natura 2000, nie zaniechano w Dolinie Neru planów kontrowersyjnych przedsięwzięć hydrologicznych.

Jednym z nich była regulacja rzeki Ner na prawie 20 kilometrowym odcinku rzeki powyżej jej ujścia do Warty.

Głównym celem tej inwestycji, której inwestorem był Wielkopolski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych (WZMiUW) w Poznaniu, miało być „oczyszczenie dennych warstw rzeki Ner z zanieczyszczeń stałych i masowych” oraz „zwiększenie przepustowości koryta cieków, a tym samym ograniczenie wylewów powodziowych”.

Pozwolenie wodno - prawne na tę inwestycję wydano w 2005 r. Stwierdzono, że przedsięwzięcie nie wpłynie znacząco na środowisko i nie wymaga nawet Oceny Oddziaływania na Środowisko (OOS). Ocenę taką jednak, chyba na wszelki wypadek, zrobiono, ale raport wykonany przez botanika nie brał niestety pod uwagę wpływu na awifaunę łągową gatunków wodno-błotnych.

Decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach wydano w 2006r. Od jesieni 2007 r. do wiosny 2008 r. wykonano zaplanowane prace polegające na pogłębieniu o prawie 1,5 m koryta rzeki Ner, wydobyciu i składowaniu zanieczyszczonych osadów dennych na brzegach koryta.

Wycięto przy tym ponad 300 drzew i przybrzeżne zakrzaczenia wierzbowo-łągowe. Konsekwencją inwestycji było znaczne ok. 90 cm obniżenie poziomu wód gruntowych i osuszenie zarośniętych starych torfianek i rowów odpływowych na terenach Ostoi w części woj. wielkopolskiego, a więc tam, gdzie wykonano pogłębienia koryta Neru. Ornitologowie i obserwatorzy ptaków już w 2008 r. zauważyli drastycznie szybki odpływ wiosennych wód zalewowych konsekwencją czego był zanik kolonii śmieszek i zanik stanowisk łągowych rybitw czarnych i białowasy, a także drastyczne zmniejszenie liczebności łągowych czajek, rycyków, kszyków, krwawodziobów i kropiatki, których liczba stanowisk koreluje z poziomem utrzymujących się wiosennych zalewów. Po głębokiej analizie sytuacji i konsultacji z ornitologami i prawnikami OTOP postanowił szybko zareagować na zaistniałą szkodę w środowisku i zgłosić ją jak najszybciej do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (RDOŚ) w Poznaniu.

Po zebraniu danych monitoringowych z okresu przed inwestycją i z pierwszego sezonu po inwestycyjnego, dr Przemysław Chylarecki dokonał analizy zmian liczebności 29 gatunków ptaków wodno-błotnych, łągowych w dolinie Neru w latach 2006-2008, z której wynika, że w 2008 r. spadek liczebności ptaków wyniósł około 50% w relacji do stanu obserwowanego w latach poprzednich. Odnotowane w 2008 r. równoczesne spadki liczebności wielu gatunków ptaków mokradłowych, także tych z załącznika I Dyrektywy Ptasiej, należy jednoznacznie interpretować jako naruszenie właściwego stanu ochrony (w znaczeniu Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Szkodowej) lokalnej populacji ptaków, dla których wyznaczono OSOP „Pradolina Warszawsko-Berlińska”.

Analiza ta, a także dokumentacja fotograficzna były załącznikami do złożonego przez OTOP w marcu 2009r. zgłoszenia szkody w środowisku do RDOŚ w Poznaniu.

Niestety, próbowano podważyć dostarczone przez OTOP dowody na radykalny spadek liczebności gatunków „dyrektywowych”, sugerując, że spowodowane jest to panującą suszą i ogólną tendencją spadkową tych gatunków. Teoria ta została jednak obalona, gdy OTOP przedstawił analizę ilościową gatunków ptaków wodno-błotnych z doliny

Neru na tle ogólnopolskich wyników monitoringu ptaków mokradłowych.

W listopadzie 2009r. RDOŚ w Poznaniu umorzyła postępowanie szkodowe argumentując (zgodnie z sugestiami WZMiUW), że przedsięwzięcie miało na celu ochronę przed klęską żywiołową, jaka groziła dolinie Neru. Definicja klęski żywiołowej nijak jednak nie pasuje do sytuacji w dolinie Neru. Nigdy nie było tam w zagrożeniu życie dużej liczby osób i mienia i podtopienia nie występowały nigdy na znacznych rozmiarach. Tutaj nie można powoływać się na art. 4 pkt. 2 lit. c ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku, bo wcześniej w celach nie było mowy o „ochronie przed klęską żywiołową”.

Interpelacje mieszkańców, na podstawie których zdecydowano się na tę inwestycję dotyczyły przede wszystkim zanieczyszczeń rzeki, a powodzie, a w zasadzie podtopienia były zawsze tylko dodatkowym argumentem.

Umorzenie to było ogromnym rozczarowaniem. OTOP oczywiście odwołał się do Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (GDOŚ) od tej kontrowersyjnej decyzji umarzającej postępowanie, a zwłaszcza odniósł się krytycznie do argumentacji i działań poznańskiej RDOŚ.

Odwołanie zostało złożone w grudniu 2009r., a po ponad 4 miesiącach GDOŚ utrzymała w mocy wcześniejszą decyzję RDOŚ w Poznaniu.

Na szczęście OTOP nie odpuścił i zaskarżył tę decyzję do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie. Z niepokojem oczekiwaliśmy werdyktu, ale sąd szczęśliwie uchylił decyzję GDOŚ.

I wreszcie sukces, GDOŚ pismem z lutego 2011r. uchyliła w całości zaskarżoną decyzję i przekazała sprawę do ponownego rozpatrzenia przez RDOŚ w Poznaniu. Jest to niewątpliwy sukces OTOP-u, ale sprawa jeszcze się nie zakończyła uznaniem działań jako szkody w środowisku.

Dotychczas nie wykonano jeszcze żadnych działań naprawczych lub minimalizujących skutki tej inwestycji i droga ku temu jest jeszcze daleka. Mało tego, na terenie gminy Dąbie, a więc na styku obszaru Natura 2000 szykuje się nowa inwestycja, a mianowicie planowana jest budowa dużej farmy wiatrowej. Lokalizacja ta, ze względu na migrujące tędy wiosną liczne stada gęsi i kaczek, też nie jest zbyt fortunna. I znów rodzi się obawa, jak inwestycja ta wpłynie na będącą w coraz gorszym stanie Dolinę Neru i czy znów poznańska RDOŚ nie potraktuje oceny zbyt liberalnie i nie spowoduje dalszych degradacji tego cennego obszaru. Miejmy nadzieję, że ta przegrana sprawa w WSA spowoduje większą rozwagę w podejmowaniu decyzji w sprawach prac hydrologicznych i innych inwestycji na Obszarach Specjalnej Ochrony Ptaków.

Dolina Neru Fot. Tadeusz Musiał

Prace w Dolinie Neru Fot. Tadeusz

REKOMENDACJE:

W CELU ZAPEWNIENIA BEZPIECZEŃSTWA OSTOJOM PTAKÓW NIEZBĘDNE JEST:

- **OBJĘCIE OCHRONĄ PRAWNĄ WSZYSTKICH NOWO PROPONOWANYCH OSTOI PTAKÓW (IBA) POPRZEZ WŁĄCZENIE ICH DO SIECI NATURA 2000.**

Nowe dane naukowe wskazują, że lista obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 nie jest kompletna. Na podstawie naukowych kryteriów OTOP wskazuje 29 ostoi ptaków IBA, które jak najszybciej powinny zostać objęte formalną ochroną poprzez włączenie ich do sieci Natura 2000.

- **ZAPEWNIENIE WŁAŚCIWEGO STANU OCHRONY GATUNKÓW POPRZEZ STWORZENIE PLANÓW OCHRONY I WPROWADZENIE ICH ZAPISÓW W ŻYCIU.**

Zdecydowana większość ostoi nie ma planów zadań ochronnych/planów ochrony, co uniemożliwia realizację działań ochronnych. Dla dużej części ostoi dokumenty te są w trakcie przygotowania. Docelowo powinny je mieć wszystkie ostoje. Niezbędnym warunkiem przygotowania właściwego planu ochrony jest odpowiednio przeprowadzona inwentaryzacja - bez dokładnego rozpoznania zasobów przyrodniczych, nie jest możliwe planowanie działań ochronnych. Kluczowe jest określenie właściwego stanu ochrony (pożądanego populacji) dla wszystkich przedmiotów ochrony w ostojach, dzięki czemu możliwe będzie:

- a) Precyzyjne określenie celów działań ochronnych
- b) Kontrola ich efektywności

Wyniki niniejszego raportu wskazują, że działania ochronne w ostojach powinny przede wszystkim skupiać się na:

- *Minimalizowaniu negatywnego wpływu myślistwa na ptaki, poprzez m.in.: edukację myśliwych, egzekwowanie kar za naruszanie przepisów, wyłączenie najcenniejszych dla ptaków miejsc z użytkowania łowieckiego.*

- *Minimalizowaniu negatywnego wpływu turystyki poprzez m.in. budowę niezbędnej infrastruktury ułatwiającej zwiedzanie ostoi ptaków w sposób bezpieczny dla ludzi i ptaków.*

- *Minimalizowanie negatywnego wpływu rolnictwa na ptaki poprzez m.in.:*

- ✓ *promocję „ptasich” pakietów rolnośrodowiskowych wśród rolników gospodarujących na terenach ostoi ptaków*
- ✓ *dostosowanie kształtu pakietów rolnośrodowiskowych do specyficznych warunków przyrodniczych panujących w różnych częściach kraju (terminy pokosów, wypasu, itd.) w celu zwiększania ich atrakcyjności dla rolników*

- *Minimalizowanie negatywnego wpływu gospodarki wodnej na ptaki, poprzez m.in.:*

- ✓ *egzekwowanie obowiązku przeprowadzania OOS dla wszystkich inwestycji hydrotechnicznych mogących negatywnie oddziaływać przyrodę ostoi.*
- ✓ *Optymalizację poziomu wody w zbiornikach retencyjnych, zgodnie z wymaganiami ptaków i funkcjami tych zbiorników*

- ✓ *Opracowanie i wdrożenie dopłat stawowych, zwiększających opłacalność ekstensywnej gospodarki stawowej przyjaznej dla ptaków*

- *Minimalizowaniu negatywnego wpływu gospodarki leśnej na ptaki, poprzez m.in.:*

- ✓ *Kontrolę przestrzegania stref ochronnych oraz okresów ochronnych ptaków przez służby leśne*
- ✓ *Zwiększanie wieku rębnych drzew oraz zwiększanie udziału martwego drewna w ostojach wyznaczonych dla rzadkich ptaków leśnych*
- ✓ *Zwiększenie na obszarze ostoi ptaków powierzchni drzewostanów szczególnie cennych, które będą wyłączone z użytkowania*

- *Przywracanie czynników ekologicznych niezbędnych dla zachowania siedlisk ptaków (np. koszenie, wypas)*

- *Kontrolę populacji gatunków inwazyjnych*

- *Minimalizowanie negatywnej presji zabudowy na ptaki, poprzez m.in. :*

- ✓ *Uwzględnianie ostoi ptaków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, regionalnych i miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego oraz innych dokumentach planistycznych*
- ✓ *Niedopuszczanie do lokalizowania na terenie ostoi ptaków chaotycznej zabudowy i uciążliwych dla środowiska inwestycji*

• **PROWADZENIE MONITORINGU PRZYRODNICZEGO**

Monitoring populacji kluczowych gatunków ptaków jest niezbędny do właściwego zarządzania zasobami naturalnymi ostoi – pozwala śledzić zmiany wielkości populacji w czasie, a tym samym wskazywać gatunki /populacje najbardziej zagrożone. Należy rozwijać mechanizmy wdrażania takiego zarządzania ostojami, które będzie odpowiedzią na wskazania płynące z monitoringu. System monitorowania wybranych gatunków lub grup gatunków ptaków (także na obszarach Natura 2000) jest aktualnie prowadzony w ramach prac Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska. Niezbędne wydaje się jednak uzyskiwanie danych na poziomie poszczególnych ostoi ptaków. Uzyskanie takich danych jest możliwe poprzez prowadzenie dwustopniowego monitoringu w ostojach ptaków. W monitoringu pierwszego stopnia, dane o wybranych przedmiotach ochrony zbierane powinny być we wszystkich ostojach ptaków. Monitoring drugiego stopnia powinien być realizowany w wyselekcjonowanych, szczególnie cennych lub zagrożonych obszarach i dostarczać dane o wszystkich przedmiotach ochrony. Aby powyższe cele mogły zostać spełnione niezbędne jest zapewnienie ciągłości finansowania programu monitoringu ostoi ptaków, ulepszanie metodycznej strony monitoringu, ciągłe zwiększanie kompetencji opiekunów ostoi.

• **ROZWIJANIE SYSTEMU OCEN ODDZIAŁYWANIA INWETSycji NA ŚRODOWISKO :**

Istotnym aspektem ochrony ostoi powinno być ciągłe doskonalenie systemu ocen oddziaływania na środowisko, do czego może przyczyniać się:

- ✓ *Podnoszenie jakości raportów oddziaływania na środowisko poprzez promowanie rzetelnych i obiektywnych raportów OOS.*

- ✓ Wzmacnianie systemu konsultacji społecznych, poprzez zwiększanie dostępności informacji na ich temat dla wszystkich zainteresowanych stron, zachęcanie społeczności lokalnych do aktywności na tym polu
- ✓ Szkolenie urzędników Regionalnych Dyrekcji Ochrony Środowiska wydających decyzje środowiskowe.

• **ANGAŻOWANIE W OCHRONĘ OSTOI LOKALNYCH SPOŁECZNOŚCI ORAZ WSPOMAGANIE PRZYJAZNEJ ŚRODOWISKU DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ**

System ochrony zasobów lokalnych uwzględniający potrzeby lokalnych społeczności, ich dotychczasową działalność na terenie chronionym oraz wykorzystujący jako źródło dochodów sektory działalności gospodarczej przyjaznej środowisku jest znacznie bardziej trwały i efektywny. Dlatego też niezbędne są:

- ✓ Zwiększanie świadomości społeczności lokalnych na temat ostoi ptaków jako obszarów cennych, o międzynarodowym znaczeniu. Świadomość tej wyjątkowości może dawać poczucie dumy osobom mieszkającym w pobliżu ostoi, a tym samym przyczyniać się do opartej na społecznym poparciu i społecznej odpowiedzialności ochronie ostoi.
- ✓ Edukacja lokalnych społeczności i samorządów lokalnych w dziedzinie usług ekosystemowych oferowanych przez ostoje ptaków i wynikających z tego możliwości zarobkowania.
- ✓ Angażowanie lokalnych społeczności w ochronę ostoi (np. poprzez czynny udział w monitoringu, działaniach ochronnych, bądź rozwijanie działalności gospodarczej opartej o walory przyrodnicze ostoi np. agroturystyka, produkcja ekologicznej żywności).
- ✓ Zwiększanie potencjału lokalnych społeczności w aspekcie monitoringu ostoi ptaków IBA (np. wykrywania zagrożeń i podejmowania interwencji).

• **ROZWIJANIE ZRÓWNOWAŻONEJ TURYSTYKI PRZYRODNICZEJ W OSTOJACH PTAKÓW:**

Rozwijanie zrównoważonej turystyki przyrodniczej w ostojach ptaków jest sprawdzonym i praktykowanym na całym świecie sposobem na poprawę sytuacji ekonomicznej lokalnych społeczności oraz ochronę ostoi. Dochody z turystyki częściowo mogą zwracać koszty ponoszone na działania ochronne. Aby turystyka w ostojach mogła się rozwijać, niezbędne jest spełnienie następujących czynników:

- ✓ Promocja ostoi ptaków jako marki turystyki zrównoważonej
- ✓ Budowa infrastruktury wspierającej turystykę przyrodniczą w ostojach (ścieżki przyrodnicze, wieże obserwacyjne, ukrycia, kładki)
- ✓ Szkolenie przewodników przyrodniczych po ostojach
- ✓ Opracowanie przewodników turystycznych po ostojach oraz map
- ✓ Rozwijanie bazy noclegowej i gastronomicznej wokół ostoi ptaków.

• **RZECZNICTWO NA RZECZ OSTOI PTAKÓW IBA**

Rzecznictwo jest ważnym narzędziem ochrony ostoi ptaków IBA. Dążymy do tego, by rząd, samorząd, sektor prywatny i reszta społeczeństwa byli świadomi istnienia i znaczenia IBA oraz konieczności ich ochrony, a ostoje ptaków były uwzględniane we wszystkich krajowych i regionalnych strategiach, politykach i planach, mogących mieć wpływ na środowisko naturalne, m.in. w planach zagospodarowania przestrzennego, rozwoju infrastruktury i transportu, rozwoju energii odnawialnych, turystyki i wielu innych. Mamy nadzieję, że ten i kolejne raporty będą stanowiły dobre narzędzie do rzecznictwa na rzecz ochrony ostoi ptaków.

BIBLIOGRAFIA:

- Birdlife International (2006) Monitoring Important Bird Areas: a global framework. Cambridge, UK. Birdlife International. Version 1.2.
- BirdLife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International. BirdLife Conservation Series No. 12. D.
- Burfield I. (2009) Prioritising IBAs for conservation action, Smardewice, Poland (workshop materials)
- Chylarecki P., Jujka. M., Wilk T. (2011) Ocena wartości nowych IB. Dokument wewnętrzny OTOP.
- Chylarecki P., Neubauer G. 2009. Analiza zmian liczebności ptaków lęgowych w dolinie Neru w latach 2006-2009 na tle danych ogólnopolskich. Dokument wewnętrzny OTOP, Marki.
- Chylarecki P., Sikora A., Ceniań Z. (red.) 2009. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. BMS, Warszawa.
- Dmoch A., Cieśluk P., Godlewski M., Kozik R., Wyszynski R. 2003. Awifauna wschodniej części Puszczy Białej. Kulon 8: 15-45.
- Dmoch A., Dombrowski A. 1998. Kraska (*Coracias garrulus*) w Puszczy Białej. Kulon 3: 57-66
- European Environmental Agency: (2010)EU Biodiversity Baseline
- Głowaciński Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt – kręgowce. PWRiL, Warszawa.
- Gromadzki M., Dyrz.A., Głowaciński Z., Wieloch M. (1994). Ostoje ptaków w Polsce. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk
- Janiszewski T., Musiał T. 2010. Dolina Neru. W: „Ptaki” 3/2010. OTOP Marki.
- Janiszewski T., Musiał T., Mielczarek S. 2010. Dolina Neru. W: Wilk T., Jujka M., Chylarecki P. (red.) 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki
- Janiszewski T., Włodarczyk R., Wojciechowski Z. 2004. Dolina Neru. W: Sidło P.O., Błaszowska B. & Chylarecki P. (red.) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP, Warszawa.
- Kiragu Mwangi M.A. et al. (2010)Tracking trends i key sites for biodiversity: a case study using Important Bird Areas; Bird Conservation International 20
- Pawlaczyk P (2010) Jak się troszczyć o obszar Natura 2000 w procesie sporządzania planu zadań ochronnych. Wskazówki dla przyrodników
- Sidło P.O, Błaszowska B., Chylarecki P.(red.)2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce OTOP, Warszawa
- Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) 2007. Atlas rozmieszczenia lęgowych ptaków Polski 1985-2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Tomiałoć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Wawręty R., Żelaziński J. (red.) 2007. Środowiskowe skutki przedsięwzięć hydrotechnicznych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej, Raport Towarzystwa na rzecz Ziemi i Polskiej Zielonej Sieci, Oświęcim – Kraków
- Wilk T. (2011) PRIORYTYZACJA OSTOI PTAKÓW IBA W POLSCE, materiały niepublikowane
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki

WSPÓLNIE MOŻEMY OCHRONIĆ OSTOJE PTAKÓW !

Dane wykorzystane w raporcie dostarczyli opiekunowie ostoi ptaków:

Krzysztof Adamczak, Piotr Adamiok, Artur Adamski, Krzysztof Antczak, Paweł Armatys, Małgorzata Bagińska, Urban Bagiński, Łukasz Bednarz, Gerard Bela, Jacek Betleja, Robert Biały, Marcin Bocheński, Adriana Bogdanowska, Michał Budka, Dariusz Bukaciński, Zdzisław Cenian, Grzegorz Chlebik, Sławomir Chmielewski, Michał Ciach, Włodzimierz Cichocki, Paweł Cieśluk, Robert Cymbała, Paweł Czechowski, Szymon Czernek, Daniel Doktor, Andrzej Dombrowski, Krzysztof Dudzik, Marcin Dyduch, Zbyszek Fijewski, Stanisław Gacek, Michał Goc, Grzegorz Grygoruk, Grzegorz Grzywaczewki, Sebastian Guentzel, Paweł Stańczak, Krzysztof Henel, Seweryn Huzarski, Adam Janczyszyn, Tomasz Janiszewski, Michał Jantarski, Michał Jasiński, Zbigniew Jaszcz, Grzegorz Jędro, Krzysztof Jurczak, Łukasz Kajtoch, Zbigniew Kajzer, Krzysztof Kajzer, Marek Kalisiński, Zbigniew Kasprzykowski, Konrad Kata, Grzegorz Kiljan, Rafał Klimczak, Paweł Kmiecik, Tomasz Kobylas, Paweł Kołodziejczyk, Ziemowit Kosiński, Andrzej Kośmicki, Henryk Kot, Bogdan Kotlarz, Bogusław Kozik, Waldemar Krasowski, Bartosz Krąkowski, Jan Król, Robert Kruszyk, Dariusz Kujawa, Artur Kulwas, Przemysław Kunysz, Michał Kupczyk, Mariusz Lamentowicz, Mateusz Ledwoń, Wiesław Lenkiewicz, Łukasz Ławicki, Radosław Łucka, Maciej Maciejewski, Roman Maniarski, Dominik Marchowski, Paweł Marczakowski, Włodzimierz Meissner, Maria Mellin, Ryszard Mędrzak, Jerzy Michalczuk, Sławomir Mielczarek, Romuald Mikusek, Paweł Mirski, Tadeusz Mizera, Tomasz Mokwa, Tadeusz Musiał, Maciej Nagler, Sławomir Niedźwiedzki, Czesław Nitecki, Wiesław Nowicki, Samuel Odrzykoski, Bogumiła Olech, Adam Olszewski, Beata Orłowska, Grzegorz Orłowski, Artur Pałucki, Wojciech Piechowski, Michał Piotrowski, Paweł Pluciński, Marcin Południowski, Waldemar Póttorak, Marta Prange, Mikołaj Pruszyński, Bartosz Raclawski, Tomasz Rafalski, Mariusz Rojek, Zuzanna Rosin, Sławomir Rubacha, Andrzej Ruszlewicz, Piotr Rydzkowski, Andrzej Ryś, Paweł Sieracki, Wojciech Sobociński, Marcin Sołowiej, Przemysław Stachyra, Marek Stajszczyk, Jerzy Stasiak, Roman Stelmach, Janusz Stępniewski, Marian Stój, Andrzej Sulej, Maciej Szajda, Jakub Szymczak, Marian Szymkiewicz, Jakub Szymkowiak, Piotr Świętochowski, Jacek Tabor, Karol Trzciniński, Tomasz Tumiel, Michał Twardowski, Marcin Urban, Marcin Wereszczuk, Damian Wiehle, Mirosław Więcek, Tomasz Wilk, Piotr Wilniewicz, Aleksander Winiecki, Józef Witkowski, Radosław Włodarczyk, Robert Wróblewski, Przemysław Wylegała, Dariusz Wysocki, Dorota Zawadzka, Jerzy Zawadzki, Grzegorz Zawadzki, Monika Zielińska, Piotr Zieliński, Michał Żmihorski, CZAPLON, KULING, LTO, MŚTO, MTO, TBOP, ZTP.

DZIĘKUJEMY!

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP) to założona w 1991 r. organizacja pozarządowa o statusie pożytku publicznego, zajmująca się ochroną dzikich ptaków i ich ostoi. Celem Towarzystwa jest zachowanie dziedzictwa przyrodniczego dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń. Jego działania wspiera rzesza kilku tysięcy członków i wolontariuszy. OTOP jest polskim partnerem światowej federacji towarzystw ochrony ptaków – BirdLife International.

Najważniejsze działania OTOP to m.in.:

- wyznaczanie i ochrona obszarów cennych dla ptaków (IBA) w ramach sieci Natura 2000,
- badanie liczebności i zagrożenia ptaków w Polsce,
- współpraca z władzami przy tworzeniu i wdrażaniu prawa przyjaznego przyrodzie,
- tworzenie rezerwatów OTOP,
- ochrona wodniczki – najrzadszego ptaka śpiewającego kontynentalnej Europy,
- zapobieganie niezgodnym z prawem inwestycjom,
- realizacja programów edukacyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych,
- organizacja ogólnopolskich akcji obserwowania ptaków: Europejskie Dni Ptaków (październik), Zimowe Ptakolice (styczeń) i Spring Alive (marzec–maj).

Więcej informacji o naszych projektach: www.otop.org.pl.

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

ul. Odrowąza 24

05-270 Marki k. Warszawy

Tel. (22) 761 82 05